

A VILÁG ÉLÉSKAMRÁJA

ÍRTA

IFJ. LEOPOLD LAJOS

ÖTVEN ÉVVEL a Párizs-környéki békék megkötése után a newyorki Bankers. Trust Company 1913-i vásárlóképességű 80.680,000.000 aranydollárra becsüli a nagy Háború költségeit. A vér és arany e szigorú számadásában, melyet a Bankers. Trust több könyvecskében tett közzé, a nemzetgazdát oly tétel állítja meg, amelyről eddig még sohasem beszélt a háborúk történetírója. A Bankers. Trust Franciaország magángazdasági veszteségei közé 8,242.390 acre *szántóföldet* is feljegyez, mint amely hónapok és évek gránátzáporában művelésre alkalmatlanná vált. Franciaország északnyugati sarkától Pás de Calais, Nord, Somme, Aisne, Marne, Meuse, Meurthe-et-Moselle és Vosges tartományokon át húzódik le délkeletnek a svájci határig vagy öt mérföldnyi szélesen az a halálsáv, amelyen az állóharc kétfelől megakadt s egymásba fűrődött. Itt zsúfolódott össze a nehéz ütegek zöme, itt alvadt meg feketén a népek haragja. S a szakadatlan tüzpergés már nemcsak a városokat gyújtotta fel körös-körül, már nemcsak a hidakat, viaduktokat, zsilipeket seperte el, már nemcsak az erdőket tarolta le s a majorokat dobálta szét, hanem a levegőbe röpítette a szántóföldet is.

Mindez időig az ember az embergyilkolás specialistája volt. A nagy Háború katonahalottainak számát kereken kilencmillióra teszik. Holtan maradt a csatatereken az angol nép 1.44, a francia nép 2'31, a német nép 2.35 és magyar népünk 2.57 százaléka. A régi Magyarország területéről 3,644.179 embert mozgósítottak, közülük elesett 380.779, megsebesült 743.354, eltűnt 399.555, hadifogságba esett 614.808 katona, együtvéve 2,138.496 ember. Ha vitéz Mike Gyula számítása szerint az eltűntek egyharmadát halottnak, más kétharmadát hadifogolynak s ezek egyhatodát is halottnak vesszük, akkor a régi Magyarország halottvesztesége 660.821 ember. Hol maradnak e számok mögött a legnagyobb természeti katasztrófák is, amelyekre az emberiség emlékszik? A 36 méter magas szökőár, mely 1883-ban Szumatra

és Jáva partvidékeire benyomult, 36.000 embert ölt meg. 1902-ben a történelmi idők leggyilkolóbb vulkánkitörése Martinique szigetén 30.000 emberéletbe került. Pompeji alatt, melyre riadtan figyeltünk fel a gimnázium padjából, nem találtak többet 700 csontváznál. Mindmáig az ember tartja az embergyilkolás rekordját.

Hanem a földdel, magával a *földdel* idáig csak az igazi vulkánok mertek bírókra kelni. Holott minden embernemzedék minden háborújában az átkok átka is megtorpan a földnél. A népgyűlölet legvadabb fenyegetése is beérte azzal, hogy az ellenség országát „a földdel egyenlővé teszi“.

Most először marta meg az emberek gyilkoló kedve az anyaföldet is. Előbb lerágta, kivájta a termőréteget, mint az eróziós szélsőprések, vízmosások. Aztán összegyűrte, felgöngyölte a földet, üregeket repesztett, pincéket szakított, hegyeket rakott egymásra, medreket temetett, rögmilliókat röpített a magasba.

Mit szólt a föld az embernyitotta új kráterekhez? Az angolok megpróbálták, hogy kibékítsék. Hoztak át a csatornán ároktisztító ekéket, egyengető óriás boronákat, tömő, taposó, fűtött hengereket, hogy a franciák szántóföldjét megfoltozzák. Az amerikaiak vetőmaggal és vetőgéppel jártak a kedvében. Clémenceau pedig éleskőrmű számokkal írta fel éppen csak a német ütegek rovasára 814 millió acre francia föld jóváteendő elpusztítását.

Azonközben a föld a maga dolgát nélkülük is lassan rendbeszede. Mire a Bankers Trust könyvecskéi megjelentek, már a sértett anyaföld enmaga bekötözte minden sebét, mit mostoha fiai kétfelől ütöttek rajta. A kavernák búzló fenékvize a mélybe szivárgott. A gránátölecsérek közt a dágványok kipirultak, megszáradtak. Levegő és napfény, harmatok és szelek, telek és nyarak elfogasolták, amit az ekrazit kiszakított s széjjeldobált.

De a pergőtűz alatt is, mikor egy francia haditudósító az éjt a naptól, az eget a földtől, az életet a haláltól már nem tudta megkülönböztetni: — bent, a szétrobbantott szántóföld finom kis rejtekeiben a talajélet parányai, a baktériumok és protozoák abba sem hagyták szokott munkájukat, hogy eltakarítsák az élet s a földműves útjából az anyagcseretermékek feleslegét, amely már nyűg volna a magasabb növényi és állati lét számára. Egy pihenteszű szakember kiszámította, hogy a szántóföld hektárjának szerves maradványain a föld mélyében csakúgy megél 1000 kg élő súlyú baktérium és protozoa, mint ahogy a föld felett egy hektár közepes legelő is eltart 1000 kg élő súlyú számos állatot. S még tetejébe a baktériumokat és proto-

zoákat nem lehetett sem szétlődni, sem elrekvirálni. Azok csak legelészek a föld alatt halhatatlanul. Gondjukat viselték az Isten láthatatlan pásztorai.

Csak nem bírt hát a földdel az emberek legnagyobb Háborúja sem. S a békék papírai bírának vele? Dehogyan bírnak, dehogyan bírnak! Tíz évvel a trianoni béke után írja a talajművelésről szóló művében a hallei egyetem világhírű professzora, Th. Roemer, hogy amikor az ember Romániában utazik, a leszántott tarlóról megismeri Magyarország régi határait. Csaknem minden tarló ma is le van buktatva odáig, ameddig a magyar határok terjedtek valamikor. Ahol állva hagyott tarlók várják a telet, ott kezdődött a Háború előtt Románia.

A HÁBORÚS ÉLELMEZÉS KÉT ZÓNÁJA.

1919 január 8-án Hoover, az Egyesült Államok élelmiszer-diktátora a következő sürgönyt küldte Wilson elnöknek:

„Ma reggel kábelgrammokat kaptam, hogy az angol kormány bevásárlószervei visszavonták azokat a megrendeléseket, amelyeket a szövetséges kormányok megbízásából havonta fel szoktak adni. Sertés-hústermelőink helyzete a legsúlyosabb, mert a sertés-húst romlása miatt haladéktalanul értékesíteni kell. Januári feleslegünk ebből 400 millió font. Ha a helyzet nem orvosolható, az amerikai piac megrendülése elkerülhetetlen. A bankok a nagyvágóknak többszázmillió dollárt előlegeztek, de nemcsak ez a pénzügyi válság fenyeget: a farmer bizalma is meg fog ingani, hiszen ily nagyarányú különleges hizlalásra azért rendezkedett be, mert mi bátorítottuk rá. Készleteink óriási mértékkel emelkednek szakadatlanul. Azokat az Egyesült Államok fogyasztása felvenni nem bírja s minthogy romlékonyak, tönkre kell hogy menjenek.“

Az amerikai kormány azon az állásponton volt, hogy a *Liberty Loan Act* a fegyverszünet megkötése után már nem engedélyez további külföldi kihitelezést. Erre az angolok azzal feleltek, hogy, ha az Egyesült Államok máról-holnapra megszünteti az élelmiszer-hitelt, az európai kormányok képtelenek Amerikától háborús áron tovább vásárolni. A kölcsönös vonakodásra céloz Hoover, amikor Wilsonhoz egyidejűleg intézett Emlékiratában fenyegető hangon írja:

„Mielőtt hozzáfognánk a béketárgyalásokhoz, előbb mulhatatlanul szükséges, hogy Európa felszabadított, semleges és ellenséges területeinek élelmezését biztosítsuk. Csak ezen a réven szilárdulhat meg a szóbanforgó kormányok helyzete. Nem kétes, hogy előbb az ennivalót kell biztosítani s csak ezt követőleg foghatunk hozzá azoknak a nagy kérdéseknek a megoldásához, amelyek a békeértekezletet foglalkoztatni fogják.“

Hoover e vészjeleivel csaknem egyidőben érkezett meg Wilson asztalára Houston földművelési miniszter jelentése a fegyverszünet évének mezőgazdasági helyzetéről. Elmondja Mr. Houston, hogy az Egyesült Államok a Háborút megelőző öt év átlagában kivitt 162 millió bushel gabonát. 1919-ben háromannyit. A háborút megelőző öt év átlagában kivitt 25 millió font tejterméket, 1919-ben 781 millió fontot. A háborút megelőző öt év átlagában kivitt 1.29 milliárd font húst. 1915-ben 1.5 milliárd, 1916-ban 1.8 milliárd, 1918-ban 2.3 milliárd, 1919-ben 3.3 milliárd fontot. Az Entente-államok hadviselésének egész költségéből minden 45-ik dollárért élelmiszert vásároltak az Egyesült Államokban. Mindazonáltal a szarvasmarha- és sertésállomány nemhogy apadt volna, de évről-évre rohamosan nőtt. Az öt-éves óriási kiárusítás után, 1919-ben az Egyesült Államoknak 11.2 millióval több szarvasmarhája és 16.7 millióval több sertése van, mint 1914-ben. A hústermelés megállás nélkül emelte rekordjait: 1919-re Houston 75 milliárd font marhahús és 12.9 milliárd font serteshús termelésével számolt. A fegyverszünet évében az Egyesült Államok farmerei 33 millió acre-rel nagyobb területen 635 millió bushellel több gabonát termeltek, mint 1910—14. átlagában.

A sokszoros hadikivitel nem ment az amerikai otthonok rovására. Jut is, marad is. 1919-ben az amerikaiak 12%-kal több marhahúst és 11%-kal több serteshúst fogyasztanak, mint 1914-ben. S Európa böjti esztendejében, amikor a fegyverszünetet megkötik, egy-egy amerikai 180 font húst evett.

De még mindig túllícitálja minden év a másikat. Az 1919—20. gazdasági évben a farmer 15.4 milliárd dollárt kap terményeiért.

Északon és Délen, mintha felhők is mutatkoznának az egyébként ragyogóan nevető égen: Kanada Argentínával együtt már csaknem annyi búzát visz ki, mint az Unió. S a kanadai búza vizifuvarja olcsóbb, minősége jobb. Az argentinai búza átlaga meg csak 140 mérföldre terem a berakodó óceánhajótól, feleannyira, mint Budapesttől Fiume... Jó szerencse, hogy a háború nem drágái semmit, nem válogatós. S mennyiségre mind a három

amerikai búzakiviteli állam a fegyverszünetig válogathat a vevők között. A húspiacon a Plata-államok rátették a kezüket Anglia és Franciaország ürühús-ellátására. Sebaj: — ezen az egy ponton az északi préri mindig is vállalta a déli pampák elsőbbségét s az Egyesült Államok egész hústermeléséből 1919-ben az ürühús már úgyis csak 2'9 százalékot foglal le. Egész húsfogyasztásából is csak minden 30-ik kg esik az ürühúsa.

Észak és Dél e határolt vetélkedésénél nagyobb gondot okozott Washingtonnak az Unió lóanyagának kimaradása a kiviteli feom-ból. A motoros Amerikának egyre kevesebb lóra lett volna szüksége, már pedig állománya a háborúelőtti számhoz képest még nőtt is vagy 600 ezerrel. Európa tíz nyugati államából azt a hírt kapta Washington, hogy a háború kezdete óta ott a lovak száma 870 ezerrel hanyatlott. Mégis: a ló kivitel Amerikából 1919-ben kisebb, mint a háború előtt volt. A hajóteret sürgősebb anyagok szállítására kellett használni s a ló, melynek élőállapotban kell a rendeltetési kikötőbe megérkeznie, értékegységéhez képest aránytalanul sok helyet, ápolást és kockázatot jelent s útközben még jó drágán abrakolni is kell, nem úgy mint a fagyasztott és dobozolt marhahúst. Tülfelől hivatalos jelentések érkeztek, hogy Angliában és Franciaországban 200—400 százalékkal is nagyobbak a lóárak, mint az Egyesült Államokban s hogy Franciaország kénytelen megint igásökörrrel szántani, az angol városok utcáin pedig csacsifogatok fuvarozzák a tejet és a szemetet.

A Department of Agriculture szerény miniszteri szobájában javában folyt a tanácskozás, hogy s mint lehetne az amerikai Percheront is hozzásegíteni a hús és zsír tüneményes pályafutásához, amikor váratlanul, derült égből lecsapott a fegyverszünet villáma, vagy mondjuk szelídebben: amikor az égen a szörnyű vihar után megjelent a fegyverszüneti szivárvány.

A farmer ekkor már elvetette volt ez évben megint terjedelmesebb búzaföldjeit. Már meg milliószám kezdett több tinót nevelni. Száz és száz-ezer frissen beállított süldőt fogott hízóba. Pedig a hűtőházak máris tele voltak zsírral, baconnal, hússal, a tárházak kukoricával, a kikötők patentliszttel s a kaliforniai tehervonatok éjjel-nappal rohantak, hogy a rakpartokra szállítsák az Európának szánt tojást, friss, aszalt és befőtt gyümölcsöt.

Ekkor érkezett meg Hoover kábelgrammja Wilson elnökhöz.

Hoover segélykérő sürgönyeivel egyidőben a *Selskabet for Social Forsken af Krigens Følger* című dán könyvsorozat a semlegesek pártatlan szemével nézi végig a kontinens élelmiszer-nyomorát, amely Maurizio tanár számítása szerint 250 millió európaiat sújtott.

1919 tavaszán, írja Döring a dán könyvsorozat osztrák-magyar kötetében, azok közül, akik a bécsi pályaudvaron munkára jelentkeztek, minden második ember annyira legyöngült állapotban volt, hogy lehetetlen volt munkára felvenni. Nem csoda. 1918-ban már az osztrák *nehéz iparban* is csak 160 gramm kenyér jut egy-egy munkásnak. Ugyanez év augusztusában a kenyér addig is csak 180 grammos fejadagját valamennyi örökös tartományban 107 grammra csökkentik, holott Maurizio ugyanakkor még az olaszok kenyéradagját 250, a franciákét 300—500 grammnak s a nehéz-ipari munkások olaszországi fejadagját 400 grammnak mondja. Angliában az önkéntes élelmiszer-adagolás csak 1917 őszén, a kényszeradagolás csak 1918 decemberében kezdődik, de akkor is csak a hús, zsír és cukor fogyasztását korlátozza. Holott a fegyverszünet időpontjában Döring szerint már csaknem az egész osztrák nép éhezik, aminek hatását szerinte még sokáig tükrözteti majd a halálozás statisztikája. 1919 áprilisában egy osztrák képviselő a parlamentben óriási kórházhoz hasonlítja Ausztriát. A hatéves gyermekek testsúlyában 3.5 kg, a kilencévesekében 5.5 kg, a 14 évesekében 9 kg a súlyhiány az életkoruknak különben megfelelő normálsúlyhoz viszonyítva. Tuberkulózis vár a legtöbbjükre. Bécs egyik külvárosában az éhezéstől elcsigázott gyermekek tuberkulózis-arányszáma 1919-ben 70 százalékra emelkedett. A császárváros tuberkulózis-halálozása 1913-ban 6376, 1919-ben 9809 fő. Az infláció vagyontpusztítása és a fixfizetések vevőerejének zuhanása mód felett meghosszabbította az élelmiszer-blokád hatását, mely egyre sajátosabban a középosztályra súlyosodik. Az osztrák középosztályban csaknem észrevétlenül egész családok halnak ki a hiányos táplálkozás következtében. Layton és Rist népszövetségi jelentése szerint még 1925-ben is a császárváros egy főre eső húsfogyasztása egyötöddel kisebb, mint 1914-ben. A békeévek napi 900.000 literes bécsi tej fogyasztása e jelentés idején még mindig csak 600—650 ezer literre tud javulni. Layton és Rist szerint a bécsi iskolásgyermekek 1913-ban 240 ezer főnyi létszáma 1925-ben már 134 ezer főre csökkent, aminek egyik oka a gyarló táplálkozás. Még szerencse, hogy a természet okosabb az embereknél: a tehéntej hiánya miatt több csecsemő jut anyatejhez, mint előbb. Ennek következtében a csecsemőhalandóság a legsötétebb nyomor éveiben sem emelkedik.

Hogyan hogy ebben az időben Ausztria éhségén dán húskonzerv, holland margarin, svájci sajt enyhít valamelyest s mért hogy nem bírt rajta segíteni ősrégi és szomszédos éléskamrája, Magyarország? Ezt a részt, a mi országunkat épp akkor ítélték felnégyelésre. Élelmiszer-termelésünk

nemcsak területi és üzemi alapját, nemzetgazdasági egybefontságát is szétvetette, és szétzüllesztette ez a rombolás. A felnégyelek 1919-ben fosztogatók kényének engedték át azt az országot, amely azelőtt Ausztriát is javarészt ellátta, de még 1918 nyarán is 19.000 zsírsertést szállított a németeknek.

Már a megcsonkítás előtt, a hadviselés következményeképpen is sokasodnak az éhezés vészjelei Magyarországon is. 1916-ban a kolozsvári egyetemi klinika tej helyett már csak krumplilevest bír adni hagymázás betegének. A háborús ország tej szövetkezetei 1917-ben 25 százalékkal kevesebb tejet kapnak a falvakból, mint 1916-ban. 1919 nyarán Budapesten Laky szerint már a lázas betegek sem jutnak egy korty tejhez sem. 1920-ban egyegy budapestire csak 0'6 *deciliter* tej jut, a gyermekekre a kívánatos mennyiség vagy *./to-e*, az utolsó békeév egy főre eső fogyasztásának *./«-a*. Szevényi Carnegie-kötetében 1918-ból már „csajkákban kiosztott, darává bomlott kukoricakenyeret, a vendéglők és kórházak szennyvizeiből, csontokból előállított pótzsiradékokat“ emleget. 1918-ban, írja Dégen Árpád, hivatalos tanácskozások folytak arról, mennyi fűrészpport leszünk kénytelenek a lisztbe belekeverni, hogy ki ne fogyjunk a kenyérből. A genfi Vöröskereszt megbízottai a forradalom decemberében megrendültén nézik a budapesti klinikákon az újságpapírba csomagolt újszülötteket, a lepedő nélkül szűkölködő, csontig sovány asszonyok és ápolószemélyzet vetekedő nyomorát.

Ma, amikor már a megcsonkított ország is aggódva keres külső piacokat, hogy búza- és zsírfeleslegeit elhelyezze, szinte elhinni is nehéz, hogy 1920 tavaszán a magyar kormány a Hadi-Termény útján 140.251 q amerikai lisztet kénytelen a Hoover-feleslegekből vásárolni s Argentínából és Jugoszláviából is vesz hozzá vagy 50 ezer q-t, mert enélkül nem győzte volna a gazdasági év utolsó hónapjainak nyomorstandardos fejadagját sem. 1918 telén és 1920 tavaszán az éhező Budapest ellátására, a világhírű kőbányai sertésszállások szomszédságába a magyar kormány Armourtól és Swifttől hozat csikágói zsírt s kerek egy millió dollárt költ e behozatalra, úgy, hogy Magyarország 2'8 millió currency-dollárral szerepel a nemzetközi segítség és újjáépítés kölcsönei közt, ami a Bankers Trust számítása szerint az összes ily című háborús kölcsönök másfél ezreléke.

Még 1922-ben is egész szalonnakivitelünk 531 q; ebből is a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara szerint egy tételben 200 q ment amerikai disznózsír ellenében Prágába. 1922-ben még 26 ezer métermázsa zsírt hoz-

tünk be és 1884 q zsírt vittünk ki, de utóbbi tétel javarészt visszaküldött amerikai zsír, amelynek minőségét itt kifogásolták.

A románok kivonulása után Hódmezővásárhely, a magyar sikérbúza központja úgyszólván kenyér nélkül maradt. A vidéki zsírtermelés legnagyobb telephelyén, Debrecenben a földművelő-lakosság zöme a megszállók kíméletlen rekvirálásai következtében zsírtalan koszton él. Jász-Nagykún-Szolnok megye Lakj' szerint 1920 tavaszán 26 ezer szarvasmarhával szegényebb, mint tíz évvel előbb. Buday László 1921-ben *A megcsontott Magyarország* című könyvében legmerészebb reményeként veti papírra, hogj' „bárha zsírban a megcsontott ország nem tudja eléggé fedezni szükségletét, az abraktakarmánytermesztés fejlesztésével néhány éven át eljuthat eddig a határig. Fehérárúkból (zsír, szalonna) a Jugoszláviának ítélt terület a normális forgalom helyreállításával elláthat bennünket ..Ha azután lesz zsír elegendő, akkor már „a hústáplálék kérdése másodrendűvé válik“. Ennyire fenyegetőnek érzett ínség idején az ellátatlanok óhatatlanul súlyosabb helyzetét még üzéri spekuláció, tanyai önzés és városi pánik is rongálja, amin legalább is nem könnyített közéletelmzésünk ötletszerű igazgatása.

A közellátás logikáját és biztonságát a lazuló közviszonyok és a közelgő katasztrófa mindjobban megbomlasztják, összevissza beszél a piac is. Nem lehet belőle kiokosodni, észszerű kapcsok nem fűzik egybe értékjeleit. Az árak nem tudnak egymásról. Már nincs egységes ár a piacon. A háborús gazdálkodás hiába maximálja az alapvető szükségletek árát: elég, ha a fergeg a hajazatot sodorja le az asztagról, hogy ez fenéig beázzék és elrothadjon. 1917-ben a fogyasztási-adók beszámításával Győrött, vagy Szabadkán csaknem 2 kg szalonnát lehet kapni annyiért, mint Pécsen 1 kg-ot. Viszont Pécsen 3, Nagj'kanizsán 4 liter ászoksört mérnek annyiért, mint Debrecenben 1 litert; a borecet egyheted annyiba kerül Sopronban, mint Kolozsvárt; Aradon, vagy Temesvárott háromannyi it fizetnek 1 kg mézért, mint Erdélj' szívében; a puha hasábfá öle a győri kályhának feleannyi koronájába kerül, mint a szomszéd pozsonyinak; a lóherszéna a szabadkai jászolban négyannyiba, mint a brassóiban s háromannyi tavaszi-szalmát lehet 100 koronáért Pancsován vásárolni, mint a közel-szomszédos temesvári szalmapiacon. 1918-ban Győrött, vagy Nagj'kanizsán 100 koronáért kétannyi borsót adtak, mint Debrecenben, de csak feleannyi kölest, mint Sopronban, vagy Szegeden; a köleskása Miskolcon és Temesvárott egyharmadába kerül a debreceninek; a fővárosban több mint két hordó savanyí-

tott káposztát árulnak annyi pénzért, mint Nagykanizsán egy hordót. Viszont Nagykanizsán kétszerannyi burgonyát lehet 100 koronáért kapni, mint Aradon, Miskolcon, Sopronban, vagy Szegeden, de már Temesvárott egyharmadával drágább a burgonya még a budapestinél is. Debrecenben a rizs kg-ja 40 korona, amikor azt a fővárosban 29 koronával mérik. Budapesten 30 korona a paprika kg-ja, Szegeden 31, Nagykanizsán 50, Besztercebányán 65. Győrött a csirke párja négyannyiba kerül, mint Debrecenben; Miskolcon a hízott liba ára ötszöröse annak, amit érte Nagyváradon fizetnek. Az összeomlás küszöbén Szegeden 4 q rétiszenát és hatodfél q lucernát lehet annyiért venni, mint 1 q-t Budapesten.

Mégsem ezen múltott. Németország közéletét tájékozottabban és tervszerűbben igazgatták. A háborús nyomor mégis hamar elérte a német ellenállást is. A. Gautier 1913-ban közzétett adatai szerint a párizsi fogyasztók átlaga, ha ételmét szabadon választhatja, 2574 kalóriát fogyaszt. Abderhalden, Rubner és mások hasonlóképpen 2600—2800 hőegységnek számítják a német férfimunkás átlagos békebeli kalóriaszükségletét. A német munkás ennek a kalóriaszükségletnek a Háború végén már csak 40 százalékát kapta. A németbirodalmi egészségügyi hivatal számításai szerint azok az ételmiszer mennyiségek, amelyeket ételmiszerjegyek ellenében a német népnek juttathattak, 1916 őszén már csak 1344 kalóriát tettek fejenként, 1917-ben pedig már nem haladták meg az 1100 hőegységet. „Végül is a nehezen emészthető hadikoszt formájában ezt a kalória-mennyiséget már alig lehetett 1000 hőegységnél többre értékelni. Oly energiamennyiség ez, amely 2—3 éves gyermekeknek lett volna elegendő.“

„Már 1916 őszén, írja von Falkenhausen államtitkár, 250 gramm hús jut hetenkint egy-egy főre. Utóbb ez a heti húsadag 50 grammra csökken. A végén még havonta egy-egy hústalan hetet is rendszeresítenek. 1916—1918. átlagában már csak 60—70 gramm a heti zsíradag; tej legfeljebb gyermekeknek, betegeknek és terhes asszonyoknak ha jut.“

A német nép legolcsóbb élelemforrása, melyből növényi kalóriái egyötödét szokta meríteni, a burgonya, csaknem felére zsugorodik: 1916—19. átlagában az 1912—15. évi átlagoknak csak 56 százaléka terem meg. Berlinbe békében sem szállítottak több teljes tejet, mint napi 900 ezer litert. Ez a mennyiség 1919-ben 210 ezer literre hanyatlik. A jellegzetes tejtermelő vidékek adataiból kitetszik, hogy a tejtermelés 1921-ig átlag 18 százalékkal csökkent. A húsellátást nemcsak a létszám hanyatlása bénítja meg (szarvasmarhák száma 1913. végén 20.9, 1923. végén 16'8 millió, sertések száma 26.6

és 15.8 millió), hanem a vágósúly hanyatlása is: az ökör átlagos vágósúlya 1913-ban 330, 1923-ban 278 kg, a bikáké 310 és 264, a teheneké 240 és 206, a növendék-jószágé 185 és 156 kg.

1914-ben nagy cukorkészlet volt Németországban, mely a Háború előtt termelése 40%-át kivitte. Ezért a megszálló németek Észak-Franciaország és Lengyelország területén 1915 tavaszától megtiltják a cukorrépa-termelést, a még meglévő német cukorkészleteket takarmányozásra szabadítják fel és negyedével csökkentik a répaterületet.

A mind szigorúbb élelmiszer-rendeletekben és az élelem egyre szorogatóbb közelharcában akarva, akaratlan a felnőttek igénye kerekedik felül. A vágómarha árát maximálják, a fejőstehenekét nem. Ennek folytán egymásután hagynak fel a lefejőtehenészetekkel, pedig ezek voltak a középeurópai városi gyermekek tej forrásai. A zúgforgalomban Berlinton Budapestig a vaj könnyebben elkerüli a szabott árakat, mint a nyerstej, mely így vajnak feldolgozva javarészt felnőtteknek jut. Észrevétlenül rajzolódik elénk a Háború éveiből Közép-Európa Tajgetosz-hegye. A roppant Hoover-feleslegekből jutott volna tej is elegendő a középeurópai gyermekeknek. Csak-hogy a középeurópaiak ezekhez a feleslegekhez csak készpénzen juthattak volna. Az aranynak pedig Közép-Európában akkor is sok más helye volt. Nem nagy öröme az Amerika zsírjában fuldokló Hoover-akciónak. Mexikóról szóló könyvében említi Stuart Chase az európai kereskedőt, aki kezét tördeli az indiánok „átkozott igénytelensége“ (damned wantlessness) miatt...

Jaj a legyőzötteknek! Csakhogy nem éppen csak a legyőzőitek jajszava hallatszik ám. 1909—13. évi átlagában az orosz éhségzőna 188 millió púd *gabonafelesleget* termelt. 1921-ben az éhségzőna *egész* gabonatermését becsülik 150 millió púdra. 1916—1921-ig az eke alá fogott orosz földterület 37, a tehenek száma 30, az igásjószágé 46 százalékkal hanyatlott. 1920-ban a szovjetbirtokok szántóföldjének csak minden ötödik holdját bírják elvetni.

A Szövetséges Hatalmak Tudományos Élelmiszerbizottsága nyilván megkésett kísérleti szabványaival s nem tudta elejét venni a legnagyobb szövetséges terület inséges összeomlásának. Miközben M. Bertrand azon töpreng az Élettani Társaság párizsi laboratóriumában, hogy „a Franciaországban tervezett magasabb lisztkiőrlés nyolcszázalékos nyeresége megéri-e a rágás és emésztés ezzel járó nagyobb erő kifejtését“, Oroszországban a Nansen-Bizottság hiteles megállapítása szerint a parasztok bogyon és falevélen élnek és „sok fát látni, amelyet a parasztok kopaszra ettek“.

Maurizio tanár azt írja a boldogtalan nagy országról, hogy 1917—22 között megérte a középkori éhínségek borzalmainak minden fokozatát. Kuttyát, macskát, döghúst undor nélkül fogyasztottak az éhező orosz földművesek, akiknek csak Volga-menti számát G. Barr Baker 25 millió lélekre becsülte.

Az angolszászok, élükön amerikai jótételtek és maga Hoover, nagy bátorsággal nyúlnak bele az elszakadt szövetségesek középkori éhségzónájába. 30 millió dollárnyi közadakozásból és egyéb forrásból meg is mentenek a 25 millió éhező közül vagy 10 milliót. Hoover pedig panaszt készleteiből 12 millió dollár értékű vetőbúzáat bocsát az oroszok rendelkezésére, akik azonban ezért már csakúgy arannyal fizettek, mint akár a németek. Azon az (1913-i vevőerejű dollárokból) 5 milliárdos számlán, amely a szövetséges és társult hatalmak északamerikai bevásárlásait summázza, már csak egy 2.8 milliós tétel („élelem Észak-Oroszországnak“) emlékeztet az orosz szövetségesre.

Másutt sem jártak sokkal jobban Európa parasztjai, még ha győztek is. A román paraszthadsereg túlnyomóan a gyarló gondozás folytán 159.000 halottat veszített. 1919 nyarán azt jelenti Naville, a genfi Vöröskereszt megbízottja, hogy a tuberkulózis szerint a román gyermekek 80%-a tüdővész. Egy másik vöröskeresztes megbízott, Chatenay dr., ugyanakkor Lengyelországból panaszolja Genfnek, hogy az orvostudomány tehetetlen a küteges tífusz terjedésével szemben, amíg az élelmiszerinségen nem segítenek. Szerbia éhségzónáira már 1915. februárjában figyelmezteti az angol alsóházat Lloyd George. „Akkora a népszáma, mint Írországé s mégis ez a parasztszág 300 ezer katonát tart el, pedig két éven belül ez a harmadik nagy háborúja.“ 1919-ben már azt is hírül adhatta volna, hogy ez a kis Szerbia 690.000 halottat veszített. Éhség hírek érkeznek Csehszlovákia németlakta részeiből, a Ruténföldről, Görögországból és Kis-Azsiából.

Belgiumról, Franciaországról, Olaszországról nem is szólva, voltak élelmező-nehézségei Nagy-Britanniának is és a feltört parlagok és legelők hozamai tiszteletet parancsolnak. Sőt még az Egyesült Államok népe is vállalt „hústalan napokat“. Ámde az élelmiszer-ellátás Nagy-Britanniában és a tenger felől ellátható szövetségeseinél legfeljebb a bűvárhajók okozta zavarokat ismerte, bizonyos megszorításokat, amelyek Angliában és Amerikában a kényelmet és bőséget korlátozták, de sem a hadbavonultak, sem az otthonmaradottak fiziológiailag kívánatos tápszermértékét nem kezdték ki. Lord Rhondda a hetenként sorbanálló 1.5 millió londoni fogyasztó számát négy hét alatt néhány ügyes rendelkezéssel 14 ezerre csökkentette.

Persze volt ebben része a nagyszerű népfegyelemnek is. De mégis csak azon fordult meg a dolog, hogy volt miből és senki sem aggódott, hogy holnap már nem jut hozzá mindennapi falatjához.

A nagy Háború nyugati zónájában az élelmiszerellátás *kereskedelmi* ügylet volt, a kormány számára fokozódó *pénzügyi* gond, a bankárok számára súlyosbodó *hitelművelet*, de csak második, harmadik vagy tizedik vonalán függött a hadrakelt sereg és az otthon élelmezése a hazai föld keserves kinnal kicsikart hozamaitól. *Angliában az államadósság nőtt, Közép-Európában a talaj szegényedett.*

A napnyugati vér és a napnyugati arany gigantikus munkamegosztásában Amerika termelte az élelmet, Európa a halált. A kontinens hadviselésében — melyhez nemcsak a legyőzöttek, hanem zömükben a győztesek szárazföldi szövetségesei is hozzátartoztak — nem alakulhatott ki ily munkamegosztás. Ezek itt Európa szívében egyszerre próbáltak győzni a háborúban és a szántóföldön.

A nagy Háborúnak ezt a két zónáját, az óceánit és a szárazföldit nem éppen csak az különbözteti meg, hogy, nem is említve Amerikát, Nagy-Britannia egész területe, Franciaország 77 megyéje és Olaszország túlnyomó része nem volt hadszíntér, nem látott megszálló csapatokat és nem szenvedett azok jószágkobzásai miatt. A belga földművelésügyi miniszter adatai szerint a német kormány 560 ezer szarvasmarhát, 250 ezer sertést és 91 ezer lovat szállított el Belgiumból, Franciaország megszállt megyéiből Casenave francia főmegbízott adatai szerint 590 ezer fejőstehenet, 340 ezer sertést, 470 ezer birkát és 370 ezer lovat és öszvért, Romániából pedig a *Wirtschaftsstab für Rumänien* című forrásmunka 95 ezer szarvasmarha rekvizíciójáról számol be (amivel szemben Laky Dezső számítása szerint Csonka-Magyarország a román megszállás árát legalább 100 ezer szarvasmarhával fizette meg). *Mégis:* — amikor a washingtoni földművelésügyi minisztérium, még a jóvátételek és területcsonkítások előtt, egymás mellé állítja tíz nyugateurópai állam állatlétszámát a Háború kitörése és a fegyverszünet éveiben, kénytelen megváltani, hogy e tíz állam együttevve 71 milliónyi háborús szarvasmarha-veszteségéből 3.8 milliónyi állományfogyatkozás a *németeket* sújtotta s hogy a 24.6 milliónyi sertéslétszám-csökkenésből 15'6 millió sertés a *németek* háborús vesztesége. Holott az elszakított területekkel még ezt követőleg vesztette el a német föld, Schacht adatai szerint, 1913-i marhaállománya 12.4, sertésállománya 12.5 százalékát, Magyarország pedig feldarabolása révén Buday szerint marha-

állománya 65.6, sertésállománya 48.3, lóállománya 53'3 és juhállománya 72.4 százalékát.

A német csapatok háborús rekvirálásainak mértékét és módját, amelyet ellenséges részről oly sűrűn emlegettek az itt felsorolt és fel nem sorolt szörnyű veszteségek ellentétele és oka gyanánt, nem lehet a békés etika módszereivel megbírálni s ily bíraskodás nem is e könyv vállalt feladata. Csak az okviszonyt puhatoljuk s munkánk közben most mélyebb rétegig ért az ásonk, mint a németek ellen felsorakoztatott rekvizíciós-vádak.

A zsúfolt népszám feszítőereje, az élelmiszerblokád ostromgyűrűje, a másként megoldhatatlan közellátás és utánpótlás toltta előre a német hadsereget óhatatlanul Franciaország legtermékenyebb megyéibe és a balkáni és délorosz feketeföldek fehérjeforrásaihoz, hogy néha kiéhezett ösztönösséggel ott szerezzék meg az ételmet, amelyért hiába kábeliztek volna Amerikába.

A nyugati hadviselők élelmiszerellátását két ellentétes tengeráram bonyolította le: — az étel Európába, az arany Amerikába áramlott. Ha a legyőzöttek nemzeti vagyonára a Háború utolsó lobbanásakor az 1913-ik év vásárlóerejével számított aranydollárokban négyezerakkora teher-százalék súlyosodott, mint az utolsó békeévben, a Háború tartama alatt a győztes nemzeti vagyon teherszázaléka is megduplázódott. Ebből a teher-szaporulatból aránytalanul nagy mértékkel részesedett a szövetséges és társult hatalmak muníció-, nyersanyag- és élelemvásárlásainak bankárja, Nagy-Britannia, amely előbb aranyért, utóbb amerikai dollárral alátámasztott fontokon veszi meg az Entente szükségleteit. Kansas és Csikágó, Kanada, Argentina, Ausztrália csak megtermeli, Herbert Hoover csak szétosztja, de Pierpont Morgan fizeti ki az Entente patentlisztjét és zsírödöneit, a fagyasztott húst és a dobozkonzervet csakúgy, mint a pamutot, rezet, kaucsukot.

Az élelmiszerszállításból az Egyesült Államokon kívül kövéredő rész jut Kanadának és a déli féltekének is. Jutott belőle valami az angol és francia gyarmatbirodalmakra is; de sem az Empire-pretik, sem a Plata-pampák, sem Észak- és Dél-Afrika nem állított külön Pierpont Morgant az élelmiszerbeszerzés mögé. Amikor a fegyverszünetet megkötik s a kulisszákat elhordják, csupaszon látszik meg az Egyesült Államoknak ez a központi bankári szerepe: nemzeti vagyona W. J. King becslése szerint a fegyverszünet napjáig 15 százalékkal emelkedett és e nemzeti vagyonra már csak 5 százalék adósság nehezedett, holott Kanada nemzeti vagyonának teher-

százaléka 8.03, Ausztráliáé 9.25, Dél-Afrikáé 10.26, Újzéländé 26.56 százalékg nött. Az Egyesült Államok a háborúban csaknem minden adósságát kifizette, de ezenfelül még — 1928-ig — 15 milliárd dollár külföldi követelésre is szert tett.

Nyugat-Európa adósságterheinek nyomasztó megnövekedésével fizette meg a Háborút. Élelmiszerellátásának tehertétele is túlnyomóan pénzben fejezhető ki. Szertelen megduzzadását a tengerentúli hadseregszállítók monopolisztikus „piaci“ helyzete magyarázza. Az árak fékje eltört.

A világ egyetlen háborúja sem duzzasztotta meg ennyire az árakat, amelyek amerikai indexe másfélszer akkorát ugrott csúcspontjáiig felfelé, mint a gazdaságtörténelem által ismert háborús élelmiszeráremelkedések közül eddig a legnagyobb — napóleoni — emelkedés. 1914 júliusában még 82 cent a No 2 Red Winter-búza csikágói ára, 1917 áprilisában már háromannyi és mindig két dollárt meghaladó szerény hullámmal éri el 1920 májusában 3.10 dolláros delelőjét. Egy év múltán a búzaár ennek már csak a fele, másfél év múltán már csak harmada. A kukorica ára 1917 augusztusáig megháromszorozódik, hogy 1921 novemberében ötödére süllyedjen. A marhaárak csikágói jelzőszámai: 1913 = 700, 1919=188, 1921 = 99. Az amerikai *bacon* fontja 1914-ben 15.5 cent, 1918-ban 38.5 cent, 1921-ben 21.8 cent, 1923 decemberében 14.4 cent.

De hát mi különös volna ezen? Hiszen a hadviselés másik féltekéjén nem kisebb arányban emelkedtek még a maximált árak is a Háború alatt. *Nálunk* a búza q-ja 1913-ban 22.19 korona, 1915-ben a maximált átlagár 39.16, 1916-ban 38.56, 1917-ben 41.38, 1918-ban 64.08 korona. A tengeri q-ja ugyanez években 15.45, 25.78, 29.29, 37.58, 41.65 korona. A fuvar költség hozzászámításával ezek az árak, igaz, még arányban sem érték volna el az importparitást. Popovics Sándor a Carnegie-Alapítvány számára írt visszapillantásában a külföldről behozott búza árát 1915-ben 51, 1916-ban 58, a külföldről behozott kukorica árát 1915-ben 52, 1916-ban 51 koronának mondja q-kint. Csakhogy a papírpénzzel, amit itthon egymásnak fizettünk, az ostromzárról és hadiérdekről nem is szólva, már ez években sem mehetünk volna ki a világpiacra egyre dagadó disagio áldozata nélkül. A svájci jegyzéseken keresztül számítva 1914 augusztus végén a dollár 5'12 koronába, 1915 végén 7.85, 1916 végén 9.56 koronába kerül, hogy az összeomlás küszöbén érje el legnagyobb, 12.41 koronás dollárparitását. így számolva a terményárakat a *maximált reálárak nálunk nagyjából mozdulatlanok maradtak*. A nagy papírpénzkeresetek, a kurtaforgású spekuláción és zugügylete-

ken kívül, csak belső aktívumok és passzívumok ötletszerű és igazságtalan átcsoportosítására adtak módot. De a pénz, belső üressége folytán, a mezőgazdasági termelés sem területi, sem hozami emeléséhez eszközöket nem szolgáltatott. Ebből logikusan folyik az *élelmiszerek tengerentúli és kontinentális hadiárainak lényeges különbsége*: a tengerentúli áremelkedés mögött megvásárolt, vagy megvásárolható áruk állottak s az ár és áru szorzata valóságos piacot jelentett, míg a kontinentális hadiélelmiszerárak mögött az ár és áru szorzatából az áru mindinkább gyérül és kimarad. Lassan-lassan már csak az élettől elszakadt, fogható üzletet nem jelentő árak lógnak a levegőben s névlegesen színlelik, hogy együttvéve piacot alkotnak.

Az amerikai farmer dollárjának mindig volt és mindvégig maradt vásárlóképes aranymagja. A farmer megtollasodott, adósságot fizetett, jobban élt, automobilt vett, a városba költözött, Liberty Loant vásárolt, takarékkönyvet váltott, sőt készpénz helyett beírta tárházi jeggyel is.

Igaz: — farmját csak területtel toldotta meg, legfeljebb ha fokozottabban mechanizálta. Nem szántott mélyebben, csak többet szántott. Erdőt irtott, fát nem ültetett. Csak hizlalt, de a trágyát nem hordta ki.

Ennek a kételtűségnek elkövetkező csömörét 1918 karácsonyán még nem érzi. Ő is részt vesz az ünnepek mámorában, a hálaadás fergetegében, mellyel Amerika a fegyverszünetet fogadja. Az árak még, mintha rohanó mozdony volna eléjük fogva, nem tudnak megállni. Ügy tetszik, újabb és újabb sikerek kecsegtetik a világhódító mezőiséget. *Egy század alatt az Egyesült Államok népszámában a földművelő lakosság számaránya 75-ről 25 százalékra csökkent. De már a washingtoni nagyfejúek azt mondogatják egymás közt, hogy a farmerek mai számának 60 százaléka is meg tudná termelni a Birodalom élelmiszerszükségletét. Minden nyolcadik amerikai elegendő volna ahhoz, hogy Amerikában mindenkit jóllakasson.*

A Háborúnak vége lesz, de lám: — már csak a Tengerentúl tud búzát, kukoricát, húst, szalonnát termelni. A vén Európa ül a kuckóban gutaütötten, még mozog a szája, de a keze már nem jár ... Nincs odaát már vetélytársa az Egyesült Államok 10 millió és a Brit-Birodalom 41 millió négyszögkilométerének. Az óceánok és a szárazföld óriás mérkőzésében, melyet H. J. Mac Kinder a történelem földrajzi tengelyének mond, mintha örök időkre győztek volna a hűvös óceánok. *Európában már csak kétféle ember él: — az egyik, aki meg tudja fizetni az óceánoknak az élelmiszereket, a másik, aki nem tudja megfizetni.*

íme így takarodott el Európa kenyértermelője a világpiacon (Brinkmann tanár számai):

A kenyértermelés kiviteli feleslege évi átlagokban.

	1909—13		1914—18		1919—21	
	millió mm	%	millió mm	%	millió mm	%
Egyesült Államok	23·4	12·90	54·5	37·47	81·3	45·32
Kanada	23·5	12·95	39·7	27·31	37·8	21·08
Argentína	25·4	14·00	20·7	14·23	34·5	19·24
Kelet-India	16·7	9·21	8·7	6·05	0·6	0·33
Ausztrália	13·0	7·17	10·5	7·22	24·4	13·62
Tengerentúl mindössze:	102·0	56·23	134·1	92·28	178·6	99·59
Oroszország	48·8	26·91	7·5	5·16	—	—
Románia	15·0	8·27	2·3	1·58	0·4	0·23
Magyarország	12·4	6·83	0·8	0·55	—	—
Bulgária	3·2	1·76	0·5	0·34	0·3	0·18
Kelet- és Dél-Európa						
mindössze: ..	79·4	43·77	11·1	7·63	0·7	0·41
Tengerentúl és Európa						
kiviteli feleslege						
mindössze: ..	181·4	100	145·2	100	179·3	100

Kukorica, zsír, hús, tej engedelmesen követte ezt a helycserét. Nagyjából a világpiacon ugyanaz az élelmiszerfelesleg állt rendelkezésére most is, mint amikor a nagy Háború kitört Csakhogy most a feleslegekből Európa jóformán semmit sem adott már a világpiaconak.

Hogyan? — hát Morgan és Hoover bűvész urak csakugyan eltüntették Európát a világpiacon, hogy Amerikát varázsolják a helyére?

Ha már átjövünk, hogy Európa veszett ügyét megkeressük, hogyisne a mi kis zsellérföldünkön állnánk meg legelőbb? Itt bizony már az ország megcsönkítése előtt is egyre fogy a szántóföld:

Elvetettünk búzával a még akkor csonkítatlan hazában

1911—15.	1916.	1917.	1918.
é vben			
292	267	2'66	2-66

millió hektárt.

Learattunk róla

12.5	104	11-1	8-5
------	-----	------	-----

q-át hektáronkint.

A megcsonkított ország első gabonatermései millió q-ban:

	búza	rozsa	árpa	zab	tengeri	összesen
1920	10·4	5·1	4·7	3·2	12·8	36·2
1921	14·3	5·9	4·7	3·2	8·1	36·1
1922	14·9	6·4	4·8	3·3	12·4	41·8
Három év átlagában						37·14

Állítsuk ez országos termések mellé *mai* közepes üzemvezetésünk közepes eredményeként utolsó háromévi gabonaterméseinket millió q-ban:

	búza	rozsa	árpa	zab	tengeri	összesen
1934	17·6	6·2	5·4	2·8	21—	53·0
1935	22·9	7·3	5·6	2·6	14·2	52·6
1936	23·6	7·3	5·8	2·5	26—	65·2
Három év átlagában						56·9

Mai közepes helyzetünkhöz képest még 1920—22. között is átlagosan évi 20 millió q-val kevesebb gabonát termelt a háborúból hazatérő magyar földműves.

Szorozzuk meg — csak épp szemléltetés kedvéért — ezt a különbséget 1936 végének középnagy gabonaáraival, akkor egy milliárd pengő körüli elmaradt gabonatermés passzívumát látjuk a magyar mezőgazdaság hadiszámadásában. S ha e számokat most visszavetítjük 1920-on túl 1915-ig és pedig csak a trianoni területre és megint csak 1936 végének áraival számoljuk, akkor már csaknem *hárommilliárd aranypengőre* dagad meg az az elmaradt gazdai kereset, amit a terület és hozam hanyatlása a Háború

kitörésétől 1922-ig okozott, az akkori árak helyett a mostaniakat számítva s az akkori terméseket az utolsó három év közepes hozamaihoz viszonyítva. Pedig ez még csak a gabona. S a termés többi tételeivel együtt is még mindig csak a szántóföld. Legelő, rét, istálló szörnyű pusztulása ebben nem foglaltatik.

Nemhogy a nemzetgazda, még a gazda is sok éven át nem figyelt fel erre. Nem csodálkozhatunk rajta, ha a Bankers Trust sem veszi számadásba és a mezőgazdasági károkat csak akkor ismeri meg, mikor azok a megszállók jószágkobzásaiban és a szemmel látható hadszíntér! pusztulásokban jelentkeznek.

Jómagunk itthon se dollárban, se pengőben, se mázsában nem értünk rá számolni a veszteségeinket. Mi akkor csak vármegyékben tudtuk a veszteségeinket számontartani.

Németország területének csak 13', népszámának csak 9.4 százalékát vesztette el. Mezőgazdasága mégsem hanyatlott kisebb mértékkel, mint a mienk, minthogy túlnyomóan sovány földjén már békebeli élelmiszertermelése is idegen segítségre szorult. Talajállagát a békeévekben évi 60 millió q erőtakarmány bevitele tartotta egyensúlyban. Most ez a támogatás akadozott, vagy egészen is kimaradt. 1910—14-től 1918—19-ig a német gabonahozamok 15 százalékkal hanyatlottak, ami a gabonával bevetett terület csökkenésével együtt évi 40 millió q s a békeévek búzabevételét is számítva évi 60 millió q kenyérgabonával rontotta a német közellátás mérlegét. Németország a háború előtt Warmbold számítása szerint a növényi tápszerek 10, a baromfi és tojás 30, a hús és zsír 33, a tej és tejtermékek 50%-át külföldről vásárolta. A nem válogató blokád megtagadta az élelmet még a szövetséges belgák gyermekeitől is mindaddig, amíg meg nem bizonyosodott, hogy abból németek nem esznek. S a szigorú zárlat, mely Németország szövetségeseire is kiterjedt, nemcsak az ellenséges külföld és a semleges országok élelmiszereit állította meg a német határon, hanem azt is megnehezítette, hogy Németország szövetségesei élelmiszer- vagy nyersanyagfeleslegeket termelhessenek.

Nemcsak Németország, de a máskor a maga emberségéből termelő s a Monarchia másik felét is jól ellátó magyar mezőgazdaság is csak márhólnapra élt a nagy Háború mind szorongatóbb éveiben. A hadiérdek mindig elsősorban jelentkezett, de ma itt, holnap ott, a hadszínterek, haditervek és hadiszerecnse változásai szerint. Az Entente-hatalmaknál ez csak erő- és anyagpazarlást jelentett, de a központi hatalmaknak nem volt miből

pazarolniok. A Háború tartama bizonytalannak látszott. Az elején azt hitte mindenki, hamarosan vége lesz, 1917-től meg, hogy sohasem lesz vége. Ehhez képest a közellátás első félidejét pazarló húsadagok, a második félidőt maximálások, rekvizíciók, tilalmak és élelmiszerpótlékok jellemzik. 1917 júliusáig a Németbirodalomban 892 törvény és rendelet foglalkozik a közellátás kérdéseivel. A Monarchiában ugyanebben az időben már az 1000-et is meghaladta az idevágó rendeletek száma. A Háború kezdetétől 1917 végéig 10.000 pótszer került a német piacra és ezek közül nem kevesebb, mint 7000-et élelmiszerek pótlására szántak. S 1917 után még a használható pótszerek anyagforrásai is jobbára bedugulnak. Visszatekintve a Monarchia közellátására, Popovics Sándor jólápolta, tiszta számai még 1925-ben is riadtan menekülnek a kétszerkettő veszített csatáiból.

Csakhogy Popovics jobban csak azokat az összevisszaságokat látja meg és szemlélteti, amelyek az *áfik* piacán jelentkeztek és a Jegybankot érintették. A mezőgazdaság *belső* sorvadását — pedig alapjában ezen múltak az árupiac és a Jegybank mezőgazdasági gondjai is — Popovics csak messziről figyelhette és nyilván mások szakértelmére bízta. Sóhajtva említi ugyan, hogy 1915-ben a már úgyszólván megfogyatkozott cukortermésből robbanóanyagot kezdenek gyártani. De már odáig nem néz, hogy a németek még *trágyázás helyett is* robbantani kénytelenek. A nagy Háború kitörésekor raktáron maradt Chile-salétromot, a kokszművek és gázgyárak egész kénsavas ammóniákészletét robbanóanyagok gyártására foglalják le. Természetes, hogy ezt a clearing-et a sovány német talajok nagyhamar megérették. A Háború kitörésekor, mondja Aereboe, Németország átlag 3—3.5 <1 búza- és 12—14 q cukorrépatöbbletet termelt 100 kg nitrogéntrágya kiszórásával. A blokád és a hadiérdek múlhatatlanul fel kellett dűlje értékeink sorrendjét és az így támadt összevisszaságban a pontos németek is rablógazdálkodást folytattak, nemcsak az osztrák „Schlamperei“ és a magyar elnagyolás. Mennyi kalóriát vett el a németektől, mennyi éhséget, betegséget és halált hozott, hogy talajuk már 1915—16-ban az 1913—14. év tiszta nitrogénjének egyharmadával volt kénytelen beérni! Amíg aztán ezt a sebet vegyészek lángelméje meg nem gyógyította.

A nitrogén hiánya a kontinentális hadviselők közül jobban csak a német mezőgazdaság összeomlását siettette. Németország átlagos talaja a mienknél is sokkal inkább sürgeti a mesterséges trágyázást, kevésbé természetszerű és belterjesebb gazdálkodása pedig a német földművest általában is sokkal inkább hozzászoktatta a mesterséges trágyák alkalmazásához.

A kalóriatömeg, amelyet a kapások adnak holdanként, felülmúl minden más növényt: Rémy bonni tanár úgy számolja, hogy jó középterméssel egy-egy hektár német föld kenyérgabonából 6—7, burgonyából 11—12, káposztaféléből 13—14, cukorrépából 17—18 millió kg/kalóriát terem. Nem csoda, ha a földtakarékosagra annyira rákényszerített német mezőgazdaság minden ötödik hold szántóföldjén kapásnövényt s minden hetediken burgonyát termel. A felnőtt ember kalóriaszükségletének egyötödét, ha máskülönben fehérje-, zsír- és mészdús élelmiszereket elegendő mértékkel fogyaszt, burgonyával jól lehet fedezni. Kivált azok a marginális talajok, amelyeket északkeleten az utolsó békeévekben nagy terjedelemben erőszakolt eke alá a németek élelmiszerhiánya s amelyek éppen hogy valami kis burgonyát, rozsot teremnek, a Háború mostoha visszapótlása folytán már alig-alig segítették ki kalóriákkal a központi hatalmak közélémezését.

Más természetű üzemi viszontagságok meg a mi országunkat sújtották jobban. Az ostromzár, a hozamok gyöngülése s az erélyesebb kiórlás a takarmányozás megszokott mértékét megtizedelte, minőségét megrontotta. Ha talán nem jutottunk is odáig, mint a németek, akik végül már csak 1'5 kg zabbal bírják etetni lovaikat, nálunk is hónapról-hónapra gyengébb az abrak. Sem ezen, sem az istállótrágya mennyiségének és tartalmasságának velejáró hanyatlásán nem segítettek a szigorúságtól csikorgó takarékosági rendletek. Megfogyott takarmánykészleteinkre kétfelől is új csapást mért a sors keze 1919-ben: a bolsevik „mezőgazdák“ kontáruralmával és — kivált a Tiszán túl — a román megszállással.

Kültcrjesebb viszonyaink között az *elvont munkáskéz* a mezei termelésben súlyosabb bajokkal járt, mint a gépesített országokban. A Monarchia 1918 október végéig 8,321.850 férfit, egész népessége 16.54 százalékát mozgósította. Ebből a régi Magyarországra (Mike Gyula számai) 43.43 százalék esett, holott a Monarchia népszámának Magyarország lakossága csak 40.96 százalékát tette. Ebben a nagyobb részarányban is fokozottan áldozta vérért s vált munkaképtelenné *országunk őstermelő népe*. 1,609.439 kereső őstermelőből mai országterületünkről meghalt, holtta nyilvánított s eltűnt 108.684 egyén. A veszteség a kereső őstermelők 67.53 ezreléke. Tudott dolog, hogy viszont a hadiszolgálat alól *felmentettek* között az őstermelők bevonulásuk számarányánál jóval kisebb százalékkal szerepeltek, amit bizonyít, hogy míg a Monarchia bevonultjainak 43.43%-a, felmentettjeinek csak 38.98%-a esett az agrárjellegű Magyarországra. A bevonult magyar honosok számaránya szerint a régi Magyarországra 56.000-rel több felmentett

esett volna. Hogy a polgári munkától elvont munkanapok közt mily aránya volt a mezei munkamulasztásnak, azt persze még hozzávetően is nehéz volna megbecsülni. De még ha pontos számokat lehetne is erről ki-
 ásni, nem sokat mondanának. Nem beszélnének arról, hogy az elvont munkaerőt mennyire győzték és tudták *helyettesíteni* az otthonmaradottak?

Nemcsak égtájak, évadok és időjárás, de termelt növények és gondozott állatok szerint is más és más súllyal kellene értékelnünk a Háború okozta mezőgazdasági munkamulasztásokat. Sedlmeyer nyugat-magyar cukorrépa-
 uradalmakból gyűjtött idevilágító békebeli adatokat. Férfinapokra számítva át a különböző növények munkaszükségletét, megállapítja, hogy ebből mennyi a *múlhatatlanul* férfimunka. Ezt az utóbbit számíthatjuk annak a munkamennyiségnek, amelyet a Háborúban egyáltalán nem, vagy csak felette gyarlón tudtunk női (vagy ezzel egyértékű gyermek- és öreg-) munkással helyettesíteni. A munkateljesítménynek ez a múlhatatlanul férfi-százaléka a Sedlmeyer-féle adatok alapján:

borsónál	41
cukorrépánál	46
burgonyánál	49
lucernánál	77
őszi búzánál	79
sörárpánál	85
zabosbükkönynél	94

A hozamok persze nem hanyatlottak szükségképen ebben a sorrendben, hiszen más tényezők is közrehatottak. De a hozamhanyatlás oksorában nagyjából ez a sorrend jelzi a munkatényezőt.

Jó háromnapi férfimunkába kerül egy holdra való istállótrágya felrakása a szekérre, letakarítása kupacokba és szétteregetése a földön. Az 'otthonmaradt asszony s a még vézna, vagy már kivénhedt férfinép a szétteregetéssel még félannyira ment volna, csakhogy már a kihordással is fennakadt. Azt úgyis csak a holnap, vagy holnapután alig hallható szava sürgeti, holott a gyerekszáj és a hadsereg a mától követel kenyeret. Hanem a Háború s az utána következő sorvadás elég hosszú ideig tartott, hogy az így kimaradt trágyázás következményei megmutatkozzanak.

Az élet-halálbirok nem engedte meg, hogy a hadvezetőség máskor, mint az 1916-tól engedélyezett aratási szabadságokra hazabocsássa föld-

míveseit. Pedig, ha a német legnagyobb gondja a sovány talaj, nekünk is van ily legnagyobb gondunk: az éghajlat mostohasága. Európa egyik legnagyobb művészi teljesítménye volna alföldi éveink átlagában kitermelni azt a mesterséges szálastakarmányt, amelyre egy-egy számosállat okszerű eltartására — a sertés kivételével — szükség van. Közlegelőink legnagyobb része silány s a 150 legeltetési nap csak kisebb hányadán ad teljes ellátást az oda kivert jószágoknak. Rétejeink bizonytalan hozamúak és köztük túlnyomó a gyenge minőségek aránya. A szántóföldi gabonatermelés kedvezőbb helyzetben van Magyarországon, mint a németeknél, vagy az osztrákoknál, de a legelők és rétek gyarlósága nálunk az állatállomány javarészét mesterséges takarmányra szorítja. Ez szaporította azt a munkamennyiséget, amelyet a Háborúban férfikkal kellett volna elvégezni.

A kukoricában elkapálgat, fattyaz az asszony is, de már a szárvágást nem győzi. Sarabolja, kapálja, fel is szedi a répát, de szekerezni gyenge. Az asztagra három férfi kellett volna, hogy a búzacsurgató cséplőgép szívesen bűgjon, két más kellett volna etetőnek, de férfi kellett volna a zsák szájához is, a mázsa és a magtárszeker mellé, a törek- és szalmakazalhoz. Pelyvát, töreket kihúzni, elhordani, ahhoz már jó az asszony nép is. Holott nemcsak a gépet és a termést, ennél is becsesebbet: önmagát rongálta, ha férfi helyére is ő állt. S az aratáshoz szabadságolt kaszára nemcsak a hadtáptól sürgetett búza várt volna, de tavasztól őszig többször is az istállók-ból sürgetett rétiszenák, bükkönyök, csalamádék, lucernák, vörösherék, amelyeket sűrűn lehetett országszerte megvénülten, elgazosodva, vagy rendszeren rothadva látni. Igásjószággal, göböllyel, szilaj gulyával, ménessel csak nem boldogult a legderekből, legdolgosabb asszony nép sem.

Valamit ebből pótolnak a *hadifoglyok*, kivált azokban az üzemekben, amelyekbe földművesnépünkkel egyivású, keménykötésű, nagymarkú orosz parasztok kerültek. A számszerűleg második, gyengébb munkaképességű hadifogolycsoport, az olasz, csak módjával bírta pótolni a magyar férfimunka izomteliességét. S még az orosz fogoly is jobban csak félkézzel dolgozott. „Fogoly nem siet“ szokták ők maguk mondani. Csak károk és bajok nyomán törődött bele az ismeretlen viszonyokba, idegenül járt-kelt sokáig a dologtevők közt, a nyelvet nem értette s legtöbbjét honvágy mardosta mezei munkája közben.

A férfimunkások sokmillió hadbavonulása a miénknél is hamarabb összetörte Oroszország közéletét. Ott a magyar bajok nyersebben és tehetetlenebbül jelentkeztek. Még tetejébe ők politikai okokból a hadi-

fogolytáborok európai parasztnépét csak kivételszámban alkalmazták mezőgazdasági pótmunkára.

Ám az enyhébb végeken is, valahol csak parasztok viselték a Háború dandárját, megtaláljuk az üzemi sorvadást és a munka fennakadásának tüneteit. Franciaország megszállt megyéi káraiért pótlást kapott, összelőtt földjét is megfoltozták, de utóbb sem tudták behelyettesíteni annyi francia paraszt szélesvállú éveit és vérpatakját. Nogaró Bertrand számai szerint a diadalmas Franciaország sem bírta diadalmaskodni szántóföldjén: csak 1925-ben éri meg újra békebeli termésátlagait.

Végig Európa öreg kontinensén, legfeljebb, ha a semleges országok parasztnépe van jobb sorsban a békekötések idején, mint volt a Háború előtt. Dániáról, Németalföldről, Svájcra, a Háború igazi nyerteséről irigykedve beszélnek a többiek s meggyült aranya miatt sokat emlegetik a semleges Spanyolországot. „Beata Hispánia!“ sóhajt fel Buday László *A megcsontított Aígyarország-ban . . .*

A tengerentúli mezőgazdaság termelése a Háború alatt annyival nőtt, amennyivel csökkent a mezőgazdasági termelés a kontinensen. Minthogy a kontinens éhezett, a világtermelés egész volumenjének változatlansága mellett nyilvánvaló, hogy a tengerentúli többletet a nagy Háború tékozolta el. S hogy ugyanez a többlet, mihelyt a fegyverszünetet megkötötték, eladhatatlanná vált.

A csikágói Armour-cég írja a világháború katonai húsadagjait összehasonlító beszámolójában, hogy az amerikai katonák fejadagja napi 1.25 font friss marhahús volt, illetve ezzel egyértékű disznóhús, vagy húskonzerv. Egész évre átszámítva ez 456 font hús fogyasztásának felelt meg, ami *háromszorosa* az Egyesült Államok rendes évi fejadagjának. Még akkor is, amikor a fegyverszünet nyomán az árak vízesésszerűen zuhannak lefelé, a kontinens csak nem bírja felvenni a tengerentúl pazar többletét. 1922-ben, panasolja a washingtoni kormányjelentés, Európa búzatermése — Oroszország nélkül — 300 millió bushellel kisebb, mint volt a háborút megelőző évek átlagában, tiszta búzabevitele azonban csak 200 millió bushellel nagyobb. Ebben az egy évben az újvilági farmerek 100 millió bushel búzán nem tudtak túladni, mert a búzavevők a Háborútól és a békeszerződésektől koldultak. Wallace földművelésügyi miniszter 1923-ban riadtan jelenti az Elnöknek, hogy Németország, de még az utódállamok parasztnépe is, melynek pedig főtápláléka a kenyér, jóval kisebb kenyéradagot fogyaszt,

mint a Háború előtt, pedig a hús- és zsírevő, industrializált angolszászok kenyérfogyasztása alig változott.

Az *óvilági éhségzóna* 250 millió fogyasztójának ebben az időben már csak belső vásárlóereje volt, abba is csak hálni járt a lélek. Külső vásárlóereje kifogyott, elmúlt egészen. Addig volt ennivalója, amíg az élelmet maga termelte s csak azt bírta megvenni, amiért fizetnie nem kellett. Két keze volt, aranya nem volt.

A nagy Háború nagy éhínsége lényege szerint különbözött attól az állapottól, amely a régi idők háborúit szokta követni. Ez nem a Muhi-pusztta, nem a mohácsi vész pörnyeszagú nyomora volt. Ez valami egészen más volt, mint a 30 éves háború, vagy a napóleoni hadjáratok sarcoló, taposó, felélő hadakozása. Akkor a hadszínterek pusztultak el s nem volt rá mód, hogy ami elpusztult, azt idegenből rendbe tegyék. A nemzetközi kereskedelem, a világforgalom technikája akkor még nem tudott a háborús éhséggel mit kezdeni.

Most is volt éhínség, de most nem kellett volna lennie. Most az éhínséget nem a termelőeszközök pusztulása, nem a forgalom korlátozottsága okozta. Az Egyesült Államokban 1920-ban hárommannyi ekét, vető- és aratógépet gyártottak, mint két évvel utóbb. A szállítóeszközök szárazon és vizen bőven álltak rendelkezésre, hogy a bőség tengerentúli zónájából ki-elégítsék az inség európai zónáját. 1923-ban az Egyesült Államokban engedélyezett gabonaközpontok férőhelye 249-szer akkora, mint volt 1920-ban. Ám ha csak lehetett, inkább a tárházakat bővítették, semhogy készáruért adjanak élelmiszert és nyersanyagot a legyőzött vetélytársnak. Még 1932-ben is a nagy tengerek *innenső* végén, a kiéli kikötőben 25 daru közül csak kettőt használnak. Csak 1934-ben adja fel az Egyesült Államok azt a vámpolitikát, amellyel addig minden vevőszándékot, ha ez áruval akart volna fizetni, elutasított.

Az éhínséget, mely a világháborút követte, diplomaták eszelték ki és jogászok fogalmazták meg. A műszakilag helyrehozható pusztításokat még a kontinensen is elég hamar rendbetették. Nemcsak a reimsi katedrális kezdtek közaldozattal restaurálni, felépítették hamarosan Isten háta megett a lengyel parasztok félmillió kis faházát és azt az ötnegyedmillió istállót és pajtát is, amelyet Bresztlitowszk és Czenstochowa közt 1921-ig felgyújtottak. A maga emberségéből vetett megint búzát, tenyésztett megint állatot a Hajdúság, Nyírség, Jászság és a Körösök vidéke, amelyek mezőgazdaságát csaknem 300 millió pengőt érő leltári tárgyak elhurcolásával tették koldussá

1919—20 román megszállói. Mily dantei képet mutattak a francia hadszíntér városai és megyéi, amelyekben kétmillió főnyi lakosság szenvedte végig a pergőtüzeket! De végül is: Franciaország háborús kiadásainak csak 3.9 százalékát fordította újjáépítésre.

A hadszíntér! pusztulást a műszaki fejlettség mai fokán helyrehozni nem volt boszorkányság. A nagy éhínséget viszont, amelyet a diplomaták terveztek meg és a jogászok öntöttek paragrafusokba, nem győzték tárházzal, kamattal, hitelművelettel. Kevéssel a fegyverszünet után már mutatkoznak odaát is a vészjelek. A nagy Háború tengerentúli aranymezői kezdik észrevenni, hogy *ezt a Háborút mindenki elvesztette, mert a dolgok már nem tudnak külön-külön megtörténni.* A gazdasági rend halálfélelme nem kisebb a győztes, mint a legyőzött országokban. A vasutak, óceáni gőzösök kezdenek üresen jární, pedig ugyanakkor már a megsokszorozódott tárházak is szűkeek a megmaradt búza, dohány, gyapjú, pamut befogadására. 1921-ben a gabona amerikai vásárlóereje a legfontosabb szükségleti cikkekkel szemben az utolsó öt békeév indexének felére esett s ezzel oly mélypontot ért el, aminőt addig nem ismert az amerikai mezőgazdaság.

Az éhínség nem sikerült. Világválság lett belőle. A bőség tatárjárása, a készletek törökdúlása megindult. Nem lehetett a két Amerika és Ausztrália termelését hirtelen lefékezni. A mezőgazdasági gépgyárak, öntözőművek, a közlekedés eszközei, közművek és közterhek, hűtőházak és kikötők, rövid- és hosszülejárátú hitelműveletek együtt terebélyesültek a tengerentúli agrárkonjunktúrával. Ezeket sem lehetett máról holnapra abbahagyni, mert a nemzetvagyon tekintélyes részei váltak volna e révén érték telenekké.

1923-ban a búzával bevetett terület még mindig 24 százalékkal nagyobb az Egyesült Államokban, mint volt a Háború előtt és az eke alá fogott amerikai föld még mindig nagyobb 30—40 millió acrerel a békebelinél.

Ha Amerika iparcikket vagy más teljesítményt fogadott volna el, élelmiszerek és nyersanyagok fejében, akkor valami teljesedett volna abból a farmer-reményből, hogy az átmeneti készletek okozzák a zavart, hogy csak Hoover-válság van. Csakhogy Amerika aranyat akart. Árut, szolgáltatást nem akart. Megfeledezett arról, hogy *kettőn áll a vásár.*

Közvetlenül Amerikának a 132 milliárdos jóvátételi követelés tényleg megfizetett kilenc százalékából csak minden huszonötödik dollár jutott. De 1921-től kezdve több éven át az egész 132 milliárd *bizonytalanságát* az Egyesült Államok is elszenvedte, hiszen remélt vevői gazdasági gyógyulása,

hitele megakadt, vásárlóereje megbénult. Tetejébe még a Monarchia régi művelt gazdaságterülete is érdesszélű, tehetetlen darabokra szakadt. Oroszországnak területéhez képest csekély volt a külkereskedelme, de közben az annak fejlesztéséhez fűzött nagyobb remények (gépvásárlás) is megsemmisültek.

Soha még Amerika ilyen rossz üzletet nem kötött. A balvégzet minden árnyalata jelentkezik benne: a felsüléstől a kataklizmaig.

Azt a tervet, hogy a kontinens lépjen az Entente-vevők helyébe s vásároljanak most majd wall-streeti bankműveletek közbejöttével a németek, az utódállamok és az oroszok amerikai lisztet, argentinai ürit, újjeländi vaját, valóra váltani nem lehetett. A Hoover-készletek eltűnése után is hamarosan megújul a válság. Annak a tíz főterménynek mérlegelt értéke, amelyet az Egyesült Államok szántóföldjének 90%-án termelnek, 1919-ben acre-enként 35'74, 1921-ben már csak 14'45 dollár. Szántóföldünkre átmérve ez 300 millió dollár árzuhanásnak felelt volna meg.

Az amerikai agrárválság éveiben tenyészti ki Luther Burbank kaliforniai csodafáit, magtalan szilvát, tüskétlen kaktuszt. De a fák egy különös fajtáját Luther Burbank sem tudta kitenyészteni az amerikaiaknak: — a fák, amelyek az évig nőnek.

„EURÓPÁT FEL KELL ADNI...”

Ebben az időben az előkelő londoni Methuen and Co. könyvesház kiadásában Helmar Key könyve jelent meg Európa csődjéről. A kötet viszonylag kevés ellentmondást váltott ki, pedig azt vitatta, hogy az óvilágot fel kell adni. Szét kell oszlatni az elaggott európai gyülekezetét. Vándoroljanak ki a „volt európaiak“ menthetetlen földrészükről, amely már nem életképes.

Száz esztendő óta megszokták az emberek, hogy a felesleges ember és a felesleges televény kivándorlás útján találkozzék egymással s egyik a másikat kiegyenlítse. Ez az óriási transzformátor, amely 1820 és 1927 között harminckét millió európaít váltott át amerikaivá, a nagy Háborúban tönkrement. 1914-ben még 143.321 magyar vándorolt az Egyesült Államokba, 1925-ben már csak 616, 1926-ban 906, 1927-ben 813. 1901—10 között évente átlag 205.000 olasz ment át az Unióba, 1924—25-ben már csak 3845. Füstbement Clémenceau barbár reménye is, hogy a jótételek szeges korbácsa alatt 20 millió német vándorol ki hamarosan a franciák gyérülő népszáma

mellől. Ha még 1927-ben mutatkozott is valami emberszivárgás a nagy vizeken át s az Egyesült Államok, Argentína, Brazília, Újzéland, Dél-Afrika fel is vesz vagy 320.000 főnyi bevándorlótöbbletet, már 1931-ben e hat ország bevándorlótöbblete együtt is csak tízezer lélek, másfélszer annyi, mint ahány évente Budapestre betelepszik.

A kivándorlás már nem egyenlíti ki a földet és az éhséget. A kicsorduló milliiónknak nincs hova menniök.

Ma már csak kivételszámba gyarmatosít a kaukázusi faj azzal a céllal, hogy *élelmet* biztosítson magának. A gyarmatosító nagy birodalmak nem azért építenek flottákat, hogy kenyeret, húst, zsírt és vaját, hanem azért, hogy kőolajat, rezet, pamutot, kaucsukot és forgalmazó hasznot szerezzenek. A gyarmat oly teljesítményeket szolgáltat, amelyek a mérsékelt égöv munkaképességét meghaladják s *ply* termelvényeket küld, amelyek a mérsékelt égöv tenyészfeltételei mellett nem díszlenek. A délolasz konyha már félig trópusi: — Észak-Afrika azért komoly érték az olasz nép sok tekintetben egyívású élelmezésének is. Főtáplálékához, a csőtészta Durum-búzájához alkalmasabb termőföldet és éghajlatot nem kívánhat magának az olasz, mint amit Etiópiában megtalált. Hanem azért ennél is sokszorta sürgetőbb, hogy nyersbört, gyapjút, pamutot, olajmagot, együttvéve nyomasztó nyersbevitale felét a világpiacon olcsóbban és attól függetlenül bírja megtermelni. A Royal Institute of International Affairs Olaszországról szóló 1935-i kiadványa szerint a tipikusnak mondható 1925. évben az olaszok *bevittel* fedezték gyapjúból egész fogyasztásuk 80, szénből 95, pamutból, ásványolajból és rézből 99—99, de húsfogyasztásuk csak 15 és búzafogyasztásuk csak 20 százalékát. Japán nem érheti be a koreai rizzsel, a mandzsúriai szójával, Kína nyersterménye, ásványa kell neki, hogy készáruval tudjon élelmiszert vásárolni akárkítól.

A mi égövünk élelmiszergyényeinek különben is javarészt azok a termények felelnek meg, amelyek égövünk alatt otthonosak s étrendi szokásainkkal egybenőttek. Ahol a fehér ember lakik, ott teremnek azok a tápszerek is, amelyeket legszívesebben fogyaszt és legkönnyebben emészt. A magas Északon elfognak az ízek, a gyümölcs mind fanyarabb, a trópusok felé egyhangúan édes az émelyedésig: a mérsékelt égöv ajándéka a zamat. Érkezik gyarmati élelem is elég a mérsékelt égöv asztalaira: rizs, dohány, tea, kávé, kakaó, déligyümölcs, banán, ananász. Amde e termények a fehér emberek létharcaiban sosem kerülnek az élre. A népek nem azért vonulnak hadba, hogy maguknak körítést, vagy desszertet biztosítsanak.

India búzája hamar eltűnt, amint a prérók elindították a hindu parasztnál is gépibb gépeiket. Hiába próbálkozott a cukornád, hogy kivétel legyen a gyarmati rangsor alól. Még az éhes németek is csak azon vannak, hogy a trópusok cukrát a répacukor piacaitól távoldítsák. Globálisan a világ nincs híjával élelmiszernek: ez látszik azon, ahogy a gyarmatok cukrát a pokolba kívánja mindenki.

Ha Németország ma mégis épp akkor, mikor bizonytalan élelmét panaszozza, *gyarmatokat* sürget, alighanem inkább növényi zsírra és proteinra gondol, melyeket olcsón remélhet a trópusoktól s nem arra, hogy kész élelmiszereket termeljen német kolóniákon. A főlösen termő szénhidráthoz olcsón kaphatna onnan koncentrált fehérjét, hogy abraja legyen, melyből húst és tejet termelhetnek az otthoni istállók. Tömegeit gyózná olyan olcsó zsírral, amelyhez hiába sürgeti most Délkelet-Európa már megviselt földjéről, szeszélyes klímája alól a nyersanyagot. A nagy Háború előtt még a margarinyártáshoz 53% állati és 47% növényi zsírt használtak. A nagy Háború óta az állati zsírok szerepe már alig tesz számot: ha a tengerek zsiradékát, a bálnazsirt nem számítjuk, minden egyéb állati zsír részesedése a margarinyártásban 1932-ben már csak 3.8%. Homloktérbe a *növényi* zsírok nyomultak, melyek aránya a margariniparban 60'7%-ra emelkedett. Nem árt, ha Kelet-Európa felfigyel arra, amit német tudós mond e német igényről: „Ezek az olajok és zsírok oly területekről (Kínából, Nyugat-Afrikából) érkeznek Németországba, amelyek már emberhez alig méltó munkabérekkel dolgoznak.“

Európa deficitesei területei jobban ily növényi nyersanyagokat remélnék a gyarmatoktól, akár úgy, hogy maguk foglalnak részt azokon, akár úgy, hogy azok kapui kitárulnak a deficitese Európa előtt is. Ami élelmiszer, vagy élvezeti cikk ezeken felül érkezik a gyarmatokról Európába, már csak megtűzdeli, megédesíti, narkotikummal látja el az európai élelmet: ötórás tea, ebéd után feketekávé, eggyel több szín a gyümölcsstartón, eggyel több mártás a peccsenye mellé, illatos, vastag hamu az ünnepi szivaron.

A világ élelmiszerbőségét és a szűkölködő Európát már nem hozta össze a kivándorlás. S a hiányt szenvedő Németország még régi gyarmatait is elvesztette, olcsó zsírt, proteint már azoktól sem remélhetett. Külön élt tovább s ment mindenik a maga útján: az élelemfelesleg és az élelemhiány.

Ha a mindenünnen kirekesztett, visszatolt, megsarcolt kontinens nem akart éhenhalni, már csak egy választása maradt. Félben kellett hagynia

a kitagadó óceánt. Meg kellett próbálnia, hogy a maga széttaposott földjéről, a maga kiélt erejéből töltsse meg élelmiszerkamráját.

Ez a lehetőség nem „kínálkozott“. Úgy kellett azt a kontinensnek a földből tíz parasztkörmével kikaparnia.

Köröskörül hogy megváltozott a táj! Hej, mostan igazán pusztá ám a pusztá... Nem volt könnyű az európai parasztnak hazatalálnia. Még az országhatárokat is úgy kell összekeresgélnie, mint fergeteg után a búza-kepét.

Mindenki a magánakvaló parasztot regulázza, okolja szigorúan, nem látva meg reménytelen üzemét, háztartása nyomorát. Ám ha ő tudakol valamit, nem tud neki felelni se törvény, se igazgatás, se tudomány. A pénzen, amit búzáért, borért fizetnek, nem lehet venni semmit. Meg kell köszönni, ha kölcsönkérnek. A bankószaporítás és az élelmiszerpótlék mintha a gondolatot és erkölcsöt is formálná: ezek is csak a külszínre ügyelnek és nem aggódnak a lényeg miatt. Harsány parancs, nagyképű szabály állítja sorba az értékeket, az értékmérőt meg bedugják az akták alá. A pultok üresek, kedveszegetten áll szóba vevőivel a boltos. Éppen a derekabb, istállózó, kertészkedő kiscgazda élelmiszereinek törzsökös vevőjét, a középosztályt kezdte ki az infláció a legkegyetlenebbül: 1914-ben Günther tanár még 17 millió, 1925-ben már csak 12 millió németet számít a középosztályhoz. Ezen az egy vonalon ötmillió német mondott le arról, hogy vajat, húst, gyümölcsöt rendszeresen fogyasszon. Nálunk és Ausztriában a középosztály vevőereje még rohamosabban pusztult. A megvékonyodott termékek sem tudnak eljutni piaci kompenzációhoz, áremelkedéshez.

Tetejébe a tengerentúli végeladás, ameddig a szem ellát, árak ingoványává változtatott mindent. Ezen kellett most Európa fáradt obsitosának a Háborút követő tizenöt év alatt átgázolnia. Az ötéves bakancs után csupafolt csizmában, sokszor mezítláb.

A Háború leégett gyertyája utolsó lobban a paraszt szemében. Megveti a lábát döngölt padlóján, koppanó kapája mellett. Nem adja fel a harcot, bárha nem kap árat azért, amit ma termel s nem kap hitelt ahhoz, amit holnap termelhetne. Dolgozik tovább, mint dolgos társai a föld alatt, a baktériumok és protozoák, összegyűjt minden óvilági morzsát, kihasznál minden óvilági percet. Mintha ott tanyázna valahol a föld és emberek között, odatartozva mind a kettőhöz. A szerves élet őstítkaihoz érünk, mikor átlépjük Európa parasztküszöbét.

KEVÉS EMBER, SOK ÉLELEM. SOK EMBER, KEVÉS ÉLELEM.

1935-ben a római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet 2082 millió főnek számítja a világ népességét. Ennek a számnak csak egyharmada esik a fehér fajra. Ázsia sárga és barna embermilliárdjának zöme nem ismeri az európai értelemben vett ételmisszer-standardot: ételszüksége van, életigénye nincs. A szükséglet homályosan fénylik tudatában, lomhán lökdösi akaratát.

De azért Japán már félti holnapját is, nemhogy beérné a mai nyomorral. Már a tengerentúli exportországok búzájának 18—20, exportlisztjének 46—59%-át nem-európai országok veszik meg. S ha a sárgák búzavásárlása közben aláhagyott is, ez nem jelenti az új standard feladását, hanem csak, hogy már Japán is vagy 12 millió q búzát termel magának, pedig területének csak 16%-át tudja eke alá fogni, vagy egyharmadakkora területhányadot, mint a zsúfolt Németország... C. Snyder szerint az emberiség kaukázusi egyharmada most először látta meg, hogy valamikor az ő telítettsége az emberiség másik kétharmadát is eléri, hiszen a világ népszáma évente csak 1, holott ételmisszertermelése 2.1%-kal emelkedik. A világ koplaló kétharmada is elindult lassan a kaukázusi életstandard felé. Lesz mit teremnie a földnek, amíg ezek jóllaknak.

Magában Európában is nem várt tartaléksereget mutat a jól átvilágított terep. Közvetlenül a Háború kitörése előtt (1912) állapítják meg a kutatók, hogy szemben a német elmélettel, mely a tápszereket csak energetikai értékük és a fehérje-minimum nézőpontjából mérte, vannak még anyagok, melyek múlhatatlan szükségesek az élet fenntartására, holott energetikai jelentőségük csekély. Friss leveles főzelék, bizonyos gyümölcsök, a teljes tej, az állati zsigerek nagymértékben tartalmazzák ezeket a vitaminoknak nevezett anyagokat, amelyek kell, hogy az egyoldalú ételben, vagy a vegyes koszt egy részében fogyasztásra kerüljenek, mert különben a szervezet kárát vallja. A kiskert főzeléke, a barna kenyér, Toldi kutyáknak dobott marhamája, a friss tej, friss vaj egyszeriben keresett étellemmé vált. Ha sokan vitatják is, azért meghallgatni érdemes a túltermelés felől túlzottan aggodóknak, amit Sir John Boyd Orr számított ki az annyira irigyelt Angliáról. Szerinte ott is hiányos a nemzet felének ételme. Hogy az angol nép hiányosan táplálkozó felének is módjában álljon a legjobban el látottak ételszintjéig fölemelkednie, 12—25%-kal többet kellene fogyasztania éppen a legdrágább ételmisszerekből: tejből, vajból, tojásból, húsból, gyü-

mölcsből, friss főzelékből. Nemcsak hollandusok és dánok, Kecskemét és Orosháza is felfigyelhet arra, amit itt Boyd Orr kiszámított.

De van ily belső hézag az amerikai élelmezésben is. H. K. Stiebeling emelkedő háztartási költségek közt Amerikában jóval nagyobbak találja a tojás, hús, tej, vaj, friss főzelék, gyümölcs fogyasztását, míg a gabona-félék, burgonya, szárított főzelékek, zsírok fogyasztása nem emelkedik. A kenyértermények közül a búza, a lisztfogyasztásban a pék- és cukrászsütemény, a zsírfogyasztásban a vajkereslet emelkedik emelkedő jövedelemmel. A Brookings Institute 1934-ben azt jelenti, hogy az Egyesült Államok lakosságának 42%-a az élettanilag kívánatos aránynál kevesebbet fogyaszt.

A Bureau of Home Economics nagy gonddal kiszámított átlagokat állít fel az élettanilag kielégítő táplálásról. Az átlagos 20—74 év közötti felnőtt férfi kívánatos élelmezőegységét napi 3000 kalóriára kerekíti ki s ebben szükségesnek tart 70 gramm proteint, 68 gramm calciumot, 1.32 gramm foszfort, 0'015 gramm vasat és Shermann-egységű vitaminokból 4000 A, 750 B, 30—75 C és 800 G vitamínegységet. A serdülő ifjú számára ezenfelül 10% proteinnal és 30—50 gramm calciummal többet. A vitaminok szükséglete inkább minőségileg szemléltethető, mint statisztikailag, mint-hogy parányi adagokban fedezi a szükségletet és sokféle élelemben előfordul. Nobeldíjas vitaminkutatónk, Szentgyörgyi szerint, a vitaminszükséglet nemcsak, hogy a legkülönbözőbb mértékben fordul elő és fedezhető ugyanazon állati és növényi súlyegységekben, hanem az egyén és szervezeti állapota szerint is különbözik a vitaminokra való ráutaltság. *Mégis: általánosságban az élelmiszerek frissességét, természetes mivoltát, teljességét egyhangúlag sürgetik az orvosok, akik ezzel a közeli termelő élelmező-szerepét tolják homloktérbe. A mérnökök világsikerhez segítették a Távolságot, az orvosok felzárkóztak a kiskert mellé ...*

Az orvostudomány nemzetközi szakértői a vitaminokon és bizonyos ásványi sókon kívül állást foglaltak az állati protein nagyobb biológiai értéke mellett. Szükségesnek tartják, hogy a testkilogrammonként 1 gramm protein egyharmada lehetőleg legyen állati eredetű, hús, tojás, vaj stb. Ezeket az állati élelmiszereket a gazda csak nagy kalóriaveszteség árán tudja megtermelni. Ha a tápszertan biológiailag *nagyobb-értékűnek* mondja az így termelt proteint, akkor az állattartó valamennyire remélheti a piactól veszteséges termelése megjutalmazását... Helyzetét mindenesetre megkönnyíti, hogy éppen a biológiailag legértékesebb tápszernak, a tejnek a

termelése háládatosabb, mint a hústermelés: a fejőstehén átlag háromannyi emészthető fehérjét termel egy takarmányegységből, mint a hízómarha.

Táguló tér kínálkozik több és jobb élelmiszer fogyasztására már a bőség országaiban is. Mennyivel inkább várható békülő és javuló gazdasági renddel a ma keveset fogyasztó kontinens étrendjének mennyiségi és minőségi javulása! Ez utóbbiról a Német Gazdaságkutató Intézet 1927—28-ban megállapította, hogy az állati eredetű tápszerek, valamint a főzelék- és gyümölcsfogyasztás ott is együtt nő a jövedelem emelkedésével. Ezzel szemben kenyeret és burgonyát a szegény nép sem fogyaszt kevesebbet, mint a nagyobb jövedelműek, mert ezekben az élelmiszerekben viszonylag nagy kalória-tömeget lehet kevés pénzért megvásárolni. A genfi Munkaügyi Hivatal 1935—36-i Statisztikai Évkönyve szerint *Kelet-Európa és a Távol-Kelet szénhidrátfogyasztása Nyugat-Európa és Amerika szénhidrátfogyasztásának többszöröse, holott az állati-fehérje fogyasztása éppen a visszajáról oszlik meg Nyugat és Kelet között.*

A szénhidrátfogyasztás a szénhidráttermelésnek kedvezőbb éghajlatunk folytán nálunk is meghaladja a nyugateurópai arányt, míg protein, különösen az élettanilag nagyértékű állati származék fogyasztásában ugyancsak hátul kullogunk. Az országon belül is nagy különbségek mutatkoznak nemcsak jövedelem és urbanizáltság, hanem éghajlati elhelyezkedés szerint is: szakembereink egybehangzóan megállapítják a Tiszántúl minősítetten célszerűtlen étrendjét.

A föld eltartóképessége *viszonylagos*. Egy amerikai élelmezéséhez kétannyi föld kell, mint egy német és nyolcszor annyi, mint egy japán élelmezéséhez. Életigénye válogatja. Az Egyesült Államok földművelésügyi minisztériumának 1935-i Évkönyve szerint 1925—29 között 125 millió amerikai ellátására 287 millió acre-re volt szükség. A nagy gazdasági válság éveiben erősen csökken az élelmiszerigény és 1932—33-ban már 281 millió acre-ről is fedezhető volt. A washingtoni kormány négy kiegyensúlyozott étrend területigényét tette közzé. Ezek közül a legszerűsebb is alkalmas a létszükséglet fedezésére. Mindazonáltal a legalacsonyabb standard ellátására — s feltehetőleg a fehér emberiség legnagyobb része e standardon alul él — 180 millió acre föld elegendő volna. Az ennél jóval magasabb másodfokú életszint 226 millió acre-t igényel, a harmadik 280 milliót, míg a negyedik, tetszés szerint választott étrend már csak 335 millió

acre földről elégíthető ki. A két szélső standard közt kerekén 90%-os a területkülönbség, pedig még mindkettő kaukázusi, sőt amerikai standard.

Csak hogy az élelemstandard általános emelésének egyelőre még a föld aránytalan elosztása veszi elejét. Bizony az óvilág már nem dobálódzhatik 100 millió acre-es területtöbbletekkel!

Az állati zsírok, különösen a tejtermékek, valamint az állati fehérjék nagyobbarányú fogyasztása szinte jelzőszáma az emelkedő jólétnek és műveltségnek. Nemzetgazdaságiam tragikum, hogy az élettanilag legnagyobb értékű tápszereket, az állatiakat csak óriási kalóriapazarlás után tudjuk megtermelni. Wiegner tanár szerint sertéshízalás útján csak 35, tejtermelés útján csak 29, növendékmarha hizlalásával csak 8, borjúhizlalással csak 5 marad meg emberi táplálkozásra abból a 100 növényi kalóriából, amelyet az állatok közbejöttével adunk az embernek. 100 kalóriát kapna, ha magát a növényi terményt fogyasztaná. Jasny szerint 7 növényi kalória megy rá, hogy sertéshúsból, 8—9 növényi kalória, hogy tojásból, 25 növényi kalória, hogy marhahúsból 1—1 kalóriát előállítsunk. „Ha nem vesszük számba azokat a takarmányokat, amelyek emberi fogyasztásra alkalmatlanok: akkor azt kell mondani, hogy az állati gyomron keresztül vezető, közvetett élelmiszertermelés az eredeti nyersanyag többszörösét igényli.“

Laur tanár, a svájci agrárvezér ide kapcsolja be szellemes javaslatát, hogy az agrárválságot a gazdák oldják meg a kalóriák erélyesebb pusztításával. Ha négyszázmillió ember évi $\frac{1}{2}$ kilogrammal kevesebb növényi zsírt és margarint, de helyette $\frac{1}{2}$ kilogrammmal több vajat fogyasztana, ez már egymagában elszívná a világ egész gabonafeleslegét. Ha kétmillió métermázsával több vajat fogyasztának, ezzel harmincmillió métermázsa gabona maradna el a világpiacról. „Mentől több tápszert fogyaszt valamely nép állati kalóriák formájában, annál nagyobb kell, hogy legyen az élelmezésre lekötött terület és annál kisebb a túltermelés veszedelme“, mondja a svájci földművesek vezére. Egy washingtoni kormányjelentés pedig azt kéri Amerikától, hogy egyék mindenki naponta egy falat hússal többet és igyék egy korttyal több tejet s már vége is szakad a farmer minden bajának.

Egy-egy mezőgazdasági munkásra Kínában és Indiában kétannyi mívelt föld esik, mint Olasz- vagy Oroszországban, háromannyi, mint nálunk, vagy Németországban, négyannyi, mint Franciaországban, tizenkétannyi, mint az Egyesült Államokban és ötvenszer annyi, mint Észak-Dakotában. De azért senkisésem állítja, hogy az élelemtermelés lehetőségei

is ebben a sorrendben emelkednének. Hiszen, ha ily gépiesen, nem hederítve az éghajlatra sem, emelkednék a föld eltartóképessége, akkor rábízhatnák az emberiséget már az egy Brazíliára is, melyről azt mondja C. H. Hillekamps, hogyha oly sűrűn volna benépesítve, mint a háromszor kisebb Belgium: a földkerekség minden lakója elférne Brazíliában.

Az eltartóképesség ennél mégis csak bonyolultabb kérdés. Henning tanár 1928-ban csak a földrészek jelenleg hasznosított területét számítva Európában 161, Ázsiában 119, Amerikában 45, Afrikában 36, Ausztráliában 18 lélekre teszi a népsűrűséget. Ha azonban a ma eltartásra alkalmas négyszögkilométerekre osztja el a népszámot, akkor a földrészek egész hasznosítható területére Európában 85, Ázsiában 32, Amerikában 10.5, Afrikában 9. Ausztráliában 2 lélek esik. A termelés minden ma ismert lehetőségét kihasználva Afrika népszáma 2300, Dél-Amerikáé 2000, Ázsiáé 1700, Észak-Amerikáé 1120, Európáé 600, Ausztráliáé 400 millióra emelkedhetik. E becslés szerint a földkerekség mai műszaki ismereteinkkel elérhető eltartóképessége az emberiség 1935-i létszámának *négyszerese* volna.

Sem a világ mezőgazdaságilag művelt területe, sem a világtermékek nem tükröztetnek olyan irányzatot, mintha a területet oly mértékben csökken-tenék, vagy sorsára bíznák, hogy ennek a globális végszámokon látszatja volna. A termelés erélye nem marad el az emberiség étvágya mögött.

A római Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet szerint a *legfontosabb növényi élelmiszerek* világtermelése így alakul (a rovatok első sorában a számok Oroszország nélkül, a második sorban Oroszországgal értendő):

Termény	Terület millió hektár						Termés millió métermáza					
	1926-30	1932	1933	1934	1935	1936	1926-30	1932	1933	1934	1935	1936
Búza	101.3 131.7	105.6 140.1	101.6 134.9	98.5 133.8	100 137	100.7 —	1021.8 1240.3	1049.4 1251.9	1040.1 1317.4	953.3 1257.4	969.7 1278	959.8 —
Rozs ..	19.3 46.1	18.9 45.1	18.7 44	18.4 42.4	19.2 42.7	18.9 —	239.1 461.3	254.4 474.6	266.2 508.1	237.7 439	246.1 459.7	229.1 —
Tengeri ..	76.3 79.8	84 87.7	82.1 86.1	78.6 82.3	79 82.2	78.5 —	1069 1100	1271 1251	1053 1101	901 939	1060 1088	917 —
Burgonya	13.1 18.7	13.8 19.9	13.8 19.5	14 20.1	13.8 21.2	13.8 —	1427.2 1880.8	1633.2 2064.4	1535.2 2027.7	1681.9 2192	1513.4 2210.8	1631 —
Cukorrépa	2.2 3	1.8 3.4	2 3.2	2.1 3.3	2 3.3	2.1 3.3	543.5 637.9	489.4 555	516.7 606.6	556.2 669.8	520 682.1	560 720

Ezeknek a számoknak a summájával egybehangzik a Népszövetség 1936-i kimutatása is, amely szerint az élelmiszertermelés mérsékelten bár,

de csaknem szakadatlanul emelkedik a világon. Ha a világ élelmiszer-termelése 1925—29 átlagában 100, akkor az arányszámok:

1925	1929	1934	1935	1936
96	103	105	104	106

Csak őrsgváltás vár a termelő és fogyasztó emberiségre, nem éhhalál: Eurázia szerepe csökken, a többi földrészeké emelkedik. Eurázia ma 80, de végül már csak 28%-kal járulhat az emberiség ellátásához, Afrika részese-
sedése ma 7%, de van módja, hogy 29%-ig emelkedhessék, Ausztrália ma 0.5% élelmező részesedése 6%-ig emelkedhetik, a két Amerika rész-
aránya ma 12.5%, de ez 39%-ig nőhet. Paul Leroy-Beaulieu a nagy Háború
kitörése előtt a tudósok minden élelmező aggodalmát sorjába veszi és meg-
állapítja, hogy az emberiségnek — még ha állati tápszereken él is — vége-
láthatatlan időig nem lehet élelmiszer-gondja. Vavilov azt mondja, hogy
a töprengőket a mezőgazdaság történelme is megnyugtathatná: az ősi föld-
művelés Dél-Ázsiára és a Földközi-tenger partjára, Abesszíniára és az
Andeszek déli tájaira szorítkozott, holott Eurázia és az Újvilág legtermé-
kenyebb mezőségeit, a fekete földeket csak hetven év óta fogják eke alá.

Ezeknél a tudós, de mégis csak levegőben lógó értékeléseknél közelebb
jár a mi kisebb gondjainkhoz Sering tanár *középeurópai* mérlege, ő be-
vonalozza földrészünk térképébe azt a középső országsoportot, amely
Német- és Olaszországot is magában foglalja és akkora területen, mint
az Egyesült Államok egyharmada, 225 millió lakost tart el. S íme: ennek
az európai középtömbnek is egy-egy négyszögkilométerjére átlagosan ma
még csak 57 lélek esik, jóval kevesebb hát, mint a 76 főt eltartó, gyér-
népűnek mondott francia és az ennek is kétszeresét (140 és 133 főt) el-
tartó német és olasz kilométernégyszögre.

Szó sincs róla, mintha már Európában is kimerítettük volna a nép-
élelmezés lehetőségeit. Ha Magyarországon a kisbirtok olyan szántóföldi
átlagokat termelne, mint a nagybirtok, ezzel szántóföldünk mai területe
a hozam nézőpontjából mérve vagy 1'5 millió kát. holddal gyarapodnék.

De hagyjuk félen az elnagyolt számadatokat s vegyük mértékül
a magunk jobban ismert kisebbrangú számjegyeit. Induljunk el azzal az
élelemmel, amely a világ minden tápláléka közül a legközelebb esik mind-
annyiunkhoz: a magyar kenyérrrel. Ha a 2082 millió főnyi világnépesség
magyar kenyéren élne, hárommannyi búza kellene az eltartásához, mint
amennyi ma a földkerekségen terem.

Meggyőzőnők-e az emberiséget akár ezzel a búzakenyérrel is? Már hogyne győzőnők! O. E. Baker, a washingtoni földművelésügyi minisztérium osztályfőnöke a világ lehetséges *búzatermeléséről* a következő szemléletes képet adja:

	mérőföldnégszög
1. A földkerekség szárazföldjének egész terjedelme (a sarkvidékek számítása nélkül)	52 millió
2. Ebből búzatermelésre megfelelő hőmérsékletű	41
3. Ebből búzatermelésre megfelelő hőmérsékletű és nedvességű	11
4. Ebből búzatermelésre megfelelő hőmérsékletű, nedvességű és terepszintű	7
5. Ebből búzatermelésre megfelelő hőmérsékletű, nedvességű, terepszintű és talajú	5.5
6. Ebből búzával 1929—30-ban tényleg elvetve	0.5

Még ráérünk azon töprengeni, hogy kevés lesz a föld az emberiség étvágyához. Csak épp nincs a föld egyenletesen elosztva a világ fogyasztói közt.

Minden kilencedik trianoni magyar Budapesten fogyaszt, de a londoni togyasztók száma tíz év alatt annyit nőtt, amennyi Budapest egész lakossága. Ha környékét is hozzászámítjuk Budapesthez, akkor minden hatodik magyar s tíz év múlva minden ötödik Budapest kosztosa. Lesz gond élelmüket városi renddel, vásárcsarnokkal győzni. De ha álmélkodunk Budapest fejlődésén, jusson eszünkbe, hogy New York az utolsó harminc évben háromszor erősebb arányban nőtt, mint a mi Budapestünk.

Németországban 1933-ban a népességnek csaknem kétakkora hányada lakik nagyvárosokban, mint 1900-ban. A. Asmis szerint a német élelmiszerfogyasztás ma már 27%-a a 100.000 lakoson felüli városokra esik. Berlinnek, Hamburgnak és Kölnnek együtt annyi lakosa van, mint egész Ausztriának, ennek létszámából pedig 27% Bécsben, az országterület 3 ezelékén lakik. És nem is vár őst járó iparoslegényekből, cselédlányokból kerül ki ez a nagy bécsi népszám. Mert hiszen az osztrák háztartások 34%-a esik a császárvárosra.

A brit Institute of Transport 1931-i elnöki megnyitója említi, hogy Nagy-Londonnak húszszor annyi lakosa van, mint volt Atticának és tréfálkozva kérdi, meghaladja-e húszszorosán Nagy-London esze is az atticait?

Nem haladja meg: mert Nagy-London tömegéletem él átlagmagaviselettel, átlag gondokkal, holott Attica élete még egyéni lehetett. Raymond Unwin 9.14 milliónak mondja Nagy-London lakosságát, de Sir Halford Mackinder még további 3 milliót csatol a 9-hez, mert ő azt az egész környéket is vele számolja, amely Londonból és Londonnal él. Ugyanő hozzáteszi, hogy két nemzedék múltán ez a 12 milliós népszám is alighanem-megkétszereződik. Akkor már minden második angol Londonban lakik majd. Fawcett egymás mellé állítja a Birodalom két szélső népszámát: Anglia lakosságából 79% él városban, India lakosságából 10%.

Vérmesebb newyorkiak azt remélik, hogy metropolisuk emberrengetege a hozzátartozó, belőle élő környékkel együtt 40 év múlva 36 millióra fog emelkedni. Négyeszer annyira, mint amennyi ma csonka hazánkban él.

De nemcsak Európában és az Atlanti-óceán partján tömörülnek az embertorlaszok. Kalifornia negyedfélmillió népszámának 60%-a él a két nagy kikötővárosban. Minden három ausztráliaiból kettő e gyéren lakott földrész 6 nagyvárosában lakik. Buenos-Airesbe tömörül minden ötödik argentiniai. Ázsiának már nemcsak elvarázsolt ősvárosai vannak, hanem világforgalmi gócai is. Nagy-Shanghai forgalma 1924—27-ig 30%-kal nőtt. Singapore, Hongkong dagadó népszámmal nyomul utána.

E városok közt oly torlaszok is vannak, amelyeket még számlálhatatlan gyökérszál fűz a földművesekhez, kik élelmiszereiket megtermelik. Bécs 349 ezer lakója Ausztria vidéki népéből került fel bécsinek. Nem sokkal kevesebb a régi Monarchia s az utódállamok falvaiból. 360 ezer budapesti származik Csonka-Magyarország vármegyéiből és körülbelül ugyanennyi az elcsatolt országreszek szülöttje. Laky tanár adatgyűjtése szerint a budapesti iparvállalatok minden 100 munkása közül 25 parasztfiú. A budapesti kereskedősegédek és éttermi kiszolgálók több mint negyede, a hivatalszolgák egyharmada, a közművek alkalmazottainak 40%-a faluról került a fővárosba. Budapest élelmiszerpiacán még meg lehet érezni, hogy a kőutcák elég közel vannak a tegnapi szántóföldekhez, szőlőhegyekhez, őskertekhez. A bécsi Naschmarkton minden második bevásárló dolgában jártas ingyencnek számít. Az elszakadás e nagyvárosokban még akadozik. Levélíró, vendégjáró érintkezés, otthon maradt vagyon, családi kötelék késlelteti.

Már a nagynémet ipari centrumokban, ahol az industrializmus maradék nélkül átította a nagyvárosok életmódját, kihülőben vannak a mezőgazdasági vonatkozások. Amint a lakosság száma emelkedik, a mezei nép

mind kisebb részét teszi az egész népszámnak s mind kisebb arányát szolgáltatja a városi nép megújulásának. Sering azt mondja a német mezőgazdasági keresők már csak egyötödös arányáról, hogy nem a nagyvárosi proletariátusban látjuk viszont annak népfeleslegét, hanem sokkal inkább az egész birodalomban elszéledő, független kézművesrendben. Itt már kitarul a szakadék az élelmiszertermelők és a nagyvárosi ellátatlanok közt. Berlinben, Hamburgban milliószám élnek emberek, akik sohasem kaptak hazuról *elemőzsiát*.

Még teljesebb a szétválás Angliában, melynek őstermelőlakossága ma a kereső nép csak 7%-át teszi s melynek népszámából már csak minden ötödik nem lakik városban. Ashby tanár szerint ez a városi nép már ma is alig nevezhető falusi származásúnak. Befejezi és csaknem azt mondanók, légmentesen lezárja ezt a folyamatot New York kikötőváros, melynek lakóiból csak minden negyedik született Amerikában s ezek csak egy töredéke farmon, holott a lakosság 17%-a Oroszországból, 14%-a Olaszországból, 11%-a Írországból és 10%-a Németországból vándorolt be és még történelmi kapcsolata sem lehet Amerika tanyai életével.

Pedig a falutól idegen néprétegek között éppen azok vallják kárát *piaci kontárságuknak*, amelyekre nagyon is ráférne, hogy okosan válogassanak a csarnoki pultok és piaci kofák kínált áru közt. „A munkásasszony, írja Volkert Wickens a Háborút megelőző évtized berlini munkásnegyedeiről, magával tehetetlen a konyhán és a mészárosnál csak azokat a darabokat tudakolja, amelyeket különösebb hozzáértés nélkül meg lehet sütni.“ Az 1912—13-i németbirodalmi húsankéten panaszozzák, hogy a sertéshúsból csak a szelet fogy, a többi mehet kolbásznak.

Nemcsak a falutól már idegen származás okozza a városi élelmiszervásár felületességét, sokszor csak külszínre néző választását, hanem *a városi élet percre beosztott, heves üteme is*. A kényelmes régi ebédidőnek vége. Már nem hosszú csibukkal fejezik be azt lomhán kocintó poharzás közben, hanem idegesen elszítt cigarettával, melyből egy-egy amerikai ma hétannyit fogyaszt, mint a nagy Háború kitörésekor, holott a szivar és pipadohány fogyasztása csökkent. A világvárosok hirtelen bekapott ebédjének színhelye már nem is a terített asztal, hanem a lunch-room és az automata-büffé; ezerszám nyílnak meg az üzleti negyedekben hidegen csillogó, szabványos berendezésükkel. Nincs egy kifogásolható falatjuk sem, de olyan se, amely ízlenék. Állva fogyasztja előre tudott étrendjüket a tőzsdék és

irodák hajszolt nemzedéke, miközben csak a rágóizmok foglalkoznak az ebéddel, homlokon és szemekben evésközben is megkötött és elmulasztott üzletek nyugtalankodnak. Már a hószagú, tej ízű Svájcból is azt a hírt hozzák, hogy a hivatalból hazasiető asszony csak oly ebédet győz rövid szün-órájában megfőzni, amellyel a főzéstől az elmosogatásig legfeljebb egy óra dolga van. Ott már vasárnap is 40 deka húst ha rendelnek, hétköznap vékony szeletet, mely hamar átsül...

Az étel legyen könnyű és lehetőleg készen megvásárolható, hogy a fogyasztó *házon kívül is* megehesse. A városi élet kedvezőtlenebb emésztési feltételeit némileg ellensúlyozza, hogy a lakás rendszerint távol esik a műhelytől, hivaltól. 1930-ban Mozolovszky szerint a Nagy-Budapesthez hozzászámítható 21 szomszédos községből és városból 47.436 főnyi iparforgalmi munkás járt be állandóan Budapestre. Ehhez a járáshoz-keléshez jobban lehet szalámit, mint rostélyost ebédelni, könnyen héjazott banánt inkább, mint itthoni gyümölcsöt. A sportok is mind hatályosabban szólnak bele az élelem kiválasztásába. A nagy Háborúban sokszorta jobban boldogultak a mozgékonyak s a túltápláltak csak nehezen győzték a fáradalmakat. A hajlékonyság, karcúság célszerűnek bizonyult, utóbb a sportban nélkülözhetetlenné vált. A sportolás ma a kaukázusi népek legnagyobb tömegmozgalma s a kolbászárúk és sajtok, a csokoládé- és cukoripar készítményei nevezetes fogyasztótömegeket kapnak az otthonon kívül elsportolt napoktól. A magyar turistákra 1900 menházi ágy várakozik, csak a budapesti csónakházakban 4700 csónak tárol. A hazai sporttelepeket vitéz Mike Gyula számai szerint vagy 220.000 sportoló használja állandóan s a sportközönség férőhelyén minden tizennyolcadik magyarnak jut hely.

Brandt tanár, a német Mezőgazdasági Piackutató Intézet igazgatója megfeddi a gazdákat, hogy nem figyelik eléggé a városi értékesítés ez eltolódott feltételeit. Melyik gazda tud arról, kérdi Brandt, hogy a családok azért esznek ma kevesebb burgonyát, mert sok idő kell az elkészítéséhez? Meg kell hámozni, ki kell szemezni, ami együtt vagy 20—30 percet igényel. Fajta szerint további 20—30 percig tart a burgonya megfőzése. A kelkáposzta, fejeskáposzta, kalarábé megtisztítása és elkészítése különösen akkor kerül sok időbe, ha rosszul fejlett, görbén nőtt példányokról van szó. Ezzel szemben a paradicsom még nyers alakban is élvezhető. Főtt ételekben is a paradicsomot hamar tálalni lehet. így van a háziasszony az uborkával is. A karfiol megfőzéséhez, ha kemény, zárt fejet hoznak a konyhára, 15 percnél nem

kell több. A német városokban most van gyors elterjedőben a francia cikória, amelyet minden előkészület nélkül 20 perc alatt tálalni lehet.

A városi élet nemcsak rontja az élelmiszerpiacot, hanem javítja is. Az együttélő, állandó tömegre mindig számíthat a felhozatal. Ezért a *tömegszükséglet*, mely szabályozható, rendszeres piacokat és megfelelő egészségügyi szemmeltartást is meg tud fizetni, valósággal vonzza magához az élelmiszereket. Kivált a romlandó élelmiszerek és az élőállatok, amelyekkel nem várhat az östermelő: — ha kell, még engedmény árán is odatörekcszenek, ahol *valamiféle* értékesülés mégis mindig adódik és legalább afelől nem kell aggódni, hogy az árut vissza kell fuvarozni, vagy a szemétdombra kell öntenii. Ez magyarázza, hogy a főzfelék a budapesti csarnokokban sokszor olcsóbb, mint Orosházán, a baromfi nem egyszer olcsóbb Budapesten, mint a Balaton partján s gyümölcshöz csaknem minden évadban jutányosabban jut a ferencvárosi gyárimunkás, mint a tiszántúli kubikos.

Hazay Árpád számai szerint *Budapest mintegy 80.000 tiztonnás vagon élelmiszert fogyaszt évente*, 215 vagon naponta. 1928—32 átlagában elfogyasztott 5000 vágón szarvasmarhát, 2000 vágón borjút, 12.000 vágón sertést, 1500 vágón baromfit, 200 vágón halat, 750 vágón tojást, 7100 vágón főzeléket, 1500 vágón fejeskáposztát, 10.500 vágón burgonyát, 1000—1000 vágón paradicsomot és vöröshagymát, 150 vágón hüvelyest, 11.200 vágón tejet, 6600 vágón friss gyümölcöt, 3450 vágón bort és 10.000 vágón lisztet. 1928—32 átlagában Budapest fogyasztása a szarvasmarhakivitel két-háromszorosa, az élősértéskivitel harmadfélszerese, a friss gyümölcs- és a bor-kivitel másfélszerese, a zöldség- és főzelékkivitel tízszerese, a friss paradicsomkivitel tizennégyszerese, a káposztakivitel tizenötszöröse. Hazay szerint a fővárosi halfogyasztás ez években negyedével haladja meg a kivitelt, a baromfi-, tojás- és hagymafogyasztás budapesti mennyisége pedig a kivitt mennyiségnek alig marad mögötte. Még szegény éveiben is egyetlen nagyvárosunk mint *óriási mágnes* vonzza magához a falusi élelemfelesleg 8 millió métermázsáját.

E. P. Cathcart glasgowi tanár 1935. márciusának egy bizonyos napján megállapította ugyanazon élelmiszerek kiskereskedelmi árát Skócia 35 helységének átlagában. Eredményeit (pence-ben Ib.-onkint), melyekből nyilvánvaló, hogy Skóciában a város olcsóbban él, mint a falu s a kisváros mindkettőnél drágábban él, három oszlopban foglalta össze. Ez oszlopok élén „A“ a városi, „B“ a falusi, „C“ a kisvárosi árakat jelzi:

	„A“	„B“	„C“
Vaj	10	16	12
Margarin	4	6	6
Dzsem	3	4·25	7
Tea	16	24	20
Úrühús	6	12	14
Marhahús	4	10	12
Szalonna	9	14	12
Kolbász	5	8	12
Sajt	4	9	11
Burgonya (stone)	5	6	5

Nem minden országban ütközik ki a vidék élelmiszerdrágasága ily élesen. Sajátlag Angliáról látni fogjuk, hogy ellátásának nem egészen 30 százaléka nyugszik saját falvain: csak az év száz napjára termel Anglia élelmet önmagának. Nagy kikötőibe, nagyvárosaiba legelőbb, legolcsóbban jut az *idegen* élelmiszer. *Ettől olcsóbbak városai.*

Nagyobb és komorabb távlatokba kapcsolódik itt a falutól való elszakadás. Már nemcsak a várost és a falut látjuk külön-külön, idegen nevezőn, hanem országokon, óceánokon át bontakozik ki és szerveződik meg a másoktól függő élelmezés. Az *urbanizált* élelmezést felváltja az *indusztrializált*, a városi piacot a világpiac.

Minden város közül a legkevésbé ellátottnak, a világ legnagyobb élelmiszerpiacának, Londonnak élelmezővonalai:

	km
London—Fokváros	11.400
London—Bombay	11.600
London—Colombo	12.400
London—Vancouver.....	13.700
London—Singapore	15.300
London—Sydney	21.500

A világ minden részéből érkező élelmiszerszállítmányok mintha minden jóval ellátnák London piacait. Talán jobban is jár, mintha a *saját* szántóiról, kertjeiből, oljaiból érkeznek ez az élelem? Majd utánanézőnk, így van-e? Egyelőre csak az angol falvak ürülnek ki, hiszen hét angol közül már

csak kettőt élmeznek. A mezőgazdasági munkások száma 1871 és 1931 között 48 százalékkal hanyatlak Angliában és e hanyatlás, nem törődve a mezőgazdaság érdekében hozott, már 1934-ben 50 millió fontra becsült közületi áldozatokkal, az utolsó években még meg is gyorsult. 1936-ban 4.8 százalékkal fogyott a mezőgazdasági munkások száma a világ legnagyobb étvágyú országában.

Fenyegetően dagadnak hát a világ embertorlaszai, a sokasodó városok, melyekről valamikor azt mondta Ehlers Afrika-utazónak Mandara szerencsen főnök, hogy senki sem tudja, miből élnek ezek az emberek a városokban, hiszen ott minden csupa kő.

A háborús élmezés mégsem a pattanásig városi Angliában omlott össze, hanem a kétharmadrészben még földműves Magyarországon, a 81 százalékban földművelő Bulgáriában és Oroszországban, melyet máig 78—85 százalékig parasztországnak mondanak. Németországnak, az összeomlás egyetlen ipari államának is, a Háború idején még minden negyedik lakosa földműves. Mindezekben az országokban csődöt mondott a paraszti élmezés, mert a *parasztföld nem kamatot, hanem visszapótlást követelt a kivont tápanyagokért*. Már pedig ezt a visszapótlást a Háború megghiúsította. *Közép-Európa nem Pierpont Morgannak, hanem az anyaföldnek maradt adósa a háborús élmezemmel.*

Tetejébe Németország már békében is idegen nyersanyaggal és többszázezer idegen vándormunkással kénytelen támogatni kevés, sovány és sok munkát igénylő szántóföldjét. A Háború kitörésekor Sering számai szerint a német nép a növényi élmezszerkalóriák 9, az állatiak 43, az egész élmezszer 20 százalékát volt kénytelen külföldről bevinni. Ügy vette meg idege-nektől a növényi fehérjék 15, az állati fehérjék 44, a növényi zsírok 60, az állati zsírok 42, a növényi szénhidrátok 5, az állati szénhidrátok 81 százalékát. Valamennyi élmezszer átlagában a protein 29, a zsír 42, a szénhidrátok 9 százalékát oly termelőktől kellett megszereznie, akik határain kívül éltek. Mikor aztán még területe egynolcadát és gyarmatait is elveszti s a nyersanyagban legszegényebb ipari állammá vált, jóvátételekre fogták s készárut nem vettek tőle. Zsirt, vaját, gyümölcsöt, tojást időnkint vehettek, különösen, ha odaát túlságosan meggyűltek a feleslegek, de csak a megmeghosszabbított külföldi kölcsönök erejéig lehetett étvágya.

így vették elejét annak, hogy a távoli élmezés angol alternatíváját választhassa. Visszanyomták a kontinensre parasztországnak, a parasztországok közé, pedig már rég nem volt az. A nyugati diplomácia nyelvén

egyszer azt mondták, hogy Németországot „japanizálni“ kell, másszor azzal tanácsolták el a tengerek mellől, hogy „alpinizálódjék“.

Csak hogy Németország nem győzhette élelmezését a maga földjéről, amelyet már különben is *a tengerparti országoknál sokkal súlyosabb szárazföldi fuvarkövóta terhel*. Mikor a tengerentúl megdrágított élelmiszerei Hamburgba értek, azokat még 810 kilométer választotta el a müncheni vásárcsarnoktól. 1928. szeptemberében a tavaszi árpa métermázsája Dél-Németországban 5 pengővel drágább, mint Kelet-Németországban. Az agrárkonjunktúra utolsó normális évében, 1927-ben az óceáni hajós Kanadától Liverpoolig csak \-ét kapja a fuvarozott tonnáért, mint amennyiért e fuvartonna Északkelet-Németországból Mannheimba eljutott.

Hofhauser tanár a Hohenstaufokat emlegeti, kiknek első birodalma még 5000, a Hansát, melynek tengerjáró dicsősége még 3000, a Német Államszövetséget, mely még 2000 kilométer tengerpartot vallott magáénak s keserűn teszi hozzá az 1400 kilométerre csökkent mostani tengerhatárt. Csak hogy Németország *tengerentúli bevöerejének megbénulása* még ezt az 1400 kilométeres olcsóságot is javarészt tárgyalanná tette.

Japán 70 milliós, Olaszország 42 milliós létszáma még a németeknél is mostohább és reménytelenebb élelmiszerhelyezettel fejezte be a Háborút, melyből inkább csak papíron került ki győztesen. Mégis e két ország élelmezésének jövőjét tágabb lehetőségekkel biztatja, hogy Japán legkeskenyebb pontján csak 90 kilométer széles s a japánoknak csaknem negyven-szer annyi tengerpartjuk van, mint a németeknek. Az olasz félsziget átlagos szélessége is csak 160 kilométer, 10.420 kilométer határhosszából csak 1920 esik szárazföldi határra. Ebben a vonatkozásban Japán és Olaszország jobban hasonlít Anglia térképéhez, mint a kontinensre mélyen ráfekvő, köröskörül azzal szomszédos Németország.

A német élelmezés *ezen a ponton* marad el egyelőre óhatatlanul az angol világbirodalomtól, amely mögött pedig szorosan a második hely illeti meg a világ élelmiszereinek vevői között. Mai határait tekintve, területének nagyrészét csak hosszú szárazföldi fuvar toldalékával bírja a tenger felől élelmezni. A nagy Háború óta ezt a terhet is megtették azzal, hogy mind nehezebbé tették számára az élelem tengerentúlról vásárolt egyharmadának megszerzését is. Akarva sem kerülhette volna ki Németország, hogy megkísérelje az otthoni termelést. A fogyasztást az eddiginél is szorosabbra kellett fognia. Tudatosan kénytelen észszerűtlen termelési célokat vállalni. Áru fejében kellett minden áron élelmet és nyersanyagot szereznie szá-

razföldi szomszédaitól, mikor aranya és azzal egyértékű fizetőeszközei fogytán voltak.

Mi magyarok, mintha az enni-innivaló kielégült mosolyával szemlélhetnek az idegenből szállított, vagy megtagadott ételmezezt. Pedig feleslegünk mérlege nagyon is egyoldalú. *Nem mérjük át a másik oldalon száraz éveink fokozott földmívelő-munkáját és állatnevelő-kockázatát, amelyek súlya alatt felesleget termelünk.* Gyengébb alföldi legelőink a nyári félév átlagában jó, ha a létfenntartáshoz és legelőmozgáshoz szükséges tápanyagot fedezik, holott az angliai nyári legelők Csukás tanár szerint *ezenfelül* még a tavasszal borjazó s évi 3500 kg tejet szolgáltató tehének termelő-szükségletét is ajándéku adjuk. Nyugat és Észak füveseinek munkába alig kerülő eltartóképessége területegységenként négy-ötannyi állatnak ad takarmányt, mint a mi rétjeink, legelőink. *Élelmiszerfeleslegünk* van. De ha számadásba foglaljuk, mennyit vesződünk érte, hogy legyen, nagyon is vitatható, marad-e *kalóriafeleslegünk* is?

Ezenfelül 2266 kilométer csupa-szárazföldi határon küldjük világgá a magyar élelmiszert. A *mindenfelé* szárazföldi kijutás egyik sötét trianoni terhünk. Néha e terhet kipótoljuk közületi pénzből. De az nem felesleg.

Odaát az angoloknál az ételmezezt gondját már csak 28—29 százalékg látja el a hazai föld. Az angol, francia, belga hadtápszükségletet sem onnan fedezték, ahol hadakoztak, hanem az ételmezezt zömét sokezer kilométerről vették s fuvarozták. Ezt a távolból való tömegellátást a tengerentúli ételmezezttermelés sajátos fejlődése előre kiépítette. A Háború kitöréséig Nyugat szédületes Hinterlandja már régesrég elkészült volt az akaratlan hadtápvonalakkal. A két Amerika s a brit domíniumok farmrendszere az eke alá fogható mezőség, a fejsze alá fogható vadon, a legeltetésre fogható füvesek korlátlan látvány anyagbőségére támaszkodott s mintha egyáltalában nem törődött volna a gazdaságosság értékével. Vegyi fajrokonsága a háborúval, melyet ugyanily értékközöny jellemez, sajátosan alkalmassá tette a farmrendszert arra, hogy a nagy Háború kiszámíthatatlan igényeit gátlás nélkül győzze.

Ezeket a tengerentúli televényeket, legelőket, őserdőket már az első foglaló is elsősorban *piaci* céllal szállta meg. Nem települt falvakba, kemence mellé, kerítés mögé, községháza köré, hogy *utóbb* másokat is részeltessen feleslegeiből, hanem gyorslábú lovával, majd csikágói motoron egymaga vállalt uratlan, óriási földeket, összetákolta rideg fakalyibából igazítva el a hamarkész munkát. Már csak másod-, harmadsoron vesződik

azért, hogy otthonát lássa el magatermelte friss étellel. 1934-ben Minnesota állam kilenc grófságában harmadfélszer annyi, Kalifornia Mercedes tartományában nyolcszor annyi ételmiszert vesznek a farmerek pénzért, mint amennyit maguknak megtermelnek, holott a mi 100 holdon aluli gazdáink termelt ételmük, nagyságkategória szerint, 30—50 százalékát otthon maguk el is fogyasztják s ételmiszerkalóriáik alig néhány százalékát vásárolják mástól.

A mindig szaladó tengerentúli gazda nem mélyíti, nem gazdagítja, nem tartja karban a földet, hanem lehámozza s a már kimerültét félen hagyva, bánat nélkül foglal mást a kínálkozó uratlanból, vagy úgyis már városi ruhájában beöltözik a vasbeton-utcák keresői és munkátlanai közé.

Nem hánykolódik ágyán a talajegyensúly gondjától, vetésforgóval nem vesződik. Az üzem egymásba kapcsolódó fogaskerekei nem szabályozzák siető üzleteit. Nem méricsél-kapirgál paraszti pizsmogással. Hamar vállal még oly meglepő piaci igényt is.

Mr. Farmer akkor sem szédül bele a távolságokba, amikor Hoover és Morgan igényli tőle a 10 millió hadiporciót. S ha majd vége lesz a Háborúnak: — már készül is az örökkévalóságra. Hiszen Anglia békében is úgy élmezi magát, mintha örökkön háborúban volna... És minő étvágya van! Egymilliárd font értékű ennivalót fogyaszt évente. 3 millió tonna húst. Kenyeret, lisztet vagy 5 millió tonnát. Harmadfélmillió tonna gyümölcsöt és 7 milliárd tojást és még mi mindent fogyaszt Anglia, csak Anglia maga, mery old England... s most azt mondják róla, hogy nincs neki s te szálítanád, Mr. Farmer az angol gyomornak a muníciót!

Mr. Farmer szeme fölragyogott, mint fekete estén a szentjánosbogár.

MR. FARMER BIROKRA KÉL A TÁVOLSÁGGAL.

Budapestünk nyolcmillió métermázsza ételmiszert fogyaszt egy évben. Hat-hétszáz községből még ma is szekéren, vagy gyalogszerrel hozzák ezt az ételmet. Naponta vagy 300 szekér fuvaroz és vagy 1000 gyalogember teszi fel magának otthon a kérdést, érdemes-e ezt a kis zöldséget, vajat, tojást, baromfit Pestre bevinni?

Mr. Farmer ezt a kérdést nem ismeri. Azt sem emlegeti konokul, hogy ezt az apám is így csinálta. Nem akkurátus a tarlóbuktatással, nem szokott a piacról lemaradni azért, mert az utak épp kínálóznak trágya-

kihordásra. Minek is az a sok szekerezés! New Yorkba már úgyis átlag félezer kilométerről futnak be a hideg tejszövetek, érzéketlenül robogva át Thünen úr csálthatatlannak vélt termelési körein. Másfélezer kilométerről, amennyi nincs is Csonka-Magyarországon, érkezik a hús, a vaj, a leölt baromfi, 5000-ról, amennyi Európában sincs, a gyümölcs, főzelék java. Kalifornia 60 ezer kocsirakomány szőlőt ad fel anélkül, hogy ebből egy fürtöt is termelő adna el fogyasztónak. San-Franciscóban már alig eszik az ember valamirevaló narancsot: könyörtelenül ragadják magukkal a javát a Keletnek vágató gyorstehervonatok. Közelebről, mint Budapesttől Izland, nem is igen kapsz New-Yorkban sárgadinnyét, de még articsókát sem.

Mikor a nagy Háború kitört, Amerika már javarészt megoldotta a Távolság élelmiszerproblémáit. Előbb óriás kontinensén, aztán kivetítve a liverpooli kikötőig, Smithfieldig, Hamburgig. Nem kellett a dolgot el-sietnie, mint az angoloknak, mikor a búr háború miatt máról-holnapra másztak bele az argentinai húsiparba.

Az Egyesült Államokat a távoli élelmezésre több évtized óta rákényszerítette az élelmiszertermelés súlypontjának rohamos távolodása a népszám súlypontjától. Az Unió népe, írja kevéssel a Háború után a Swift és Társa csikágói nagyvágó-cég, 45 millió font húst eszik naponta. Ha hűtőkocsi, nagyvágó, hűtőház, konzervdoboz nem volna, ennek nyilván csak egy töredékét ehetné, minthogy az állatállomány kétharmadát a Mississippi-től nyugatra nevelik, holott a húsfogyasztók kétharmada a Mississippi-től keletre él. Quick 1922-ben azt írja a *Saturday Evening Post*-ban az Egyesült Államokról, hogy ez az ország már nem is egyéb, mint egy nagy „fuvarozó-kísérlet”: „*an experiment in transportation*“. Nemcsak azért, mert egymilliárd acre-en folytat gazdálkodást, hanem azért is, mert zónák szerint gazdálkodik. Az egyik zóna csak őszibúzát termel, a másik csak tavaszt, a harmadik csak kukoricát, a negyedik csak gulyabeli marhát nevel, az ötödik csak hizlal, a hatodik a főzeléket és gyümölcsöt öntözi. Tizenkét zónára bomlik Amerika földje és ezek is vagy száz jól megkülönböztethető termelési körzetre, amelyek a maguk monokultúráját cserélik el nemcsak a szomszédos, de a legtávolabbi zónák és körzetek monokultúrájának terményeivel is. Nálunk a föld csak a várost eteti, Amerikában egyik föld is eteti a másikat. Lent Argentínában is ily zónákra bomlik a föld. Aki kukoricát termel, nem hizlal állatot, a búzaföldön nem termelnek kukoricát. Mindegyik megy a maga útján nekivadultan.

Szakadatlanul úton vannak a kalóriák, a szénhidrátok, zsírok, proteinek a kanadai és mexikói határvonalak, az Atlanti- és a Csendes-óceán között. Kalifornia főzelék- és gyümölcsvonatai és 67 ezer hűtökocsija a Csendes-óceántól indulva 5000 kilométeres vágatás után érkezik kilencednapra szavatolt érkezéssel az Atlanti-óceánhoz. Ott már várja őket az 55-ik utca temperált éléskamrája, vagy a kikötőben a takaros, hűtött hajótér. Az étlap egyik fogását a másiktól többezerkilométeres távolság választja el.

Minden szerelvényt jól ki lehet használni, mert mindenféle hőmérséklet akad az óriási Birodalomban. Gyümölcsévadjuk, főzelékeik idénye nem pünkösdi királyság, mint az egy-két napi nyüzsgés a kecskeméti vasútállomáson.

Ha lehet: a Távolság még különb specialistái fogadták a nagy Háborút a Britbirodalom tengerentúli sarkaiban. A Birodalom e távoli televényein is jól ismerte az élelmiszer a Távolság gondját és már felgyűjtötte tanulságait, mikor a Háború kitört. Hiszen Kanada is, Ausztrália is ezer lakosára tízszer annyi vasutat kénytelen építeni, mint a zsúfoltan industrializált, szakadatlanul forgalmazó angol anyaország.

A világ 135 millió km² területéből 31 millió, 23 százalék esik a Britbirodalomra. Ehhez még hozzászámíthatjuk a mandatárius területek 2.2 millió kilométernégyzetét, továbbá a brit befolyás alatt álló területeket (Arábia, Irak, Egyiptom, Szudán), melyek területe kerek 7 millió km². Csak a mandatárius területekkel is már a Föld lakosaiból 486 millió a Britbirodalomhoz tartozik. Gibbon 120 millióra becsülte azt a népszámot, amely a régi Rómát vallotta urának. Az óriási brit határból csak egy töredék esik Európára. Maga az angol anyaország csak 313.082 ezer km² és rajta 47² millió angol él. A többi mind a Távolság földjén a Távolság lakója ...

A *Buy within the Empire* („vásárolj a Birodalomban!“) mozgalomnak van egy imperialista szakácskönyve, melynek végeszakadatlan fogásait kivétel nélkül a Britbirodalom terményeiből lehet elkészíteni. Mr. Cedard, a király főszakácsa „Öfelsége engedelmével“ oly „birodalmi pudding“-ról közöl receptet, mely a Birodalom 12 országából 17 féle anyagot foglal magában. Decembertájt is, jelenti e tiszteletreméltó receptgyűjtemény, 11 féle gyümölcsöt és 27 féle főzeléket árul Londonban a Britbirodalom. Még ennél is mutatósabb 1933. márciusából a *Fruit Growers* gyümölcsnaptára: 20 fajta almán kívül jaffai narancsot, jamaicai banánt, délafrikai dinnyét, ausztráliai szőlőt, tasmániai körtét kínál a britek reggeliző asztalának. Ennek a névsronak már a műfaját is alig lehet megállapítani: félig étlap,

félig térkép. Őfelsége Birodalmában sosem nyugszik le a nap és sosem fogy ki a primőr. Lyons, ausztráliai miniszterelnök 1937. májusában már minderről, mint *hétköznapról* beszél s úgy emlegeti a 20 ezer kilométer távolságból élelmezett Londont, mint a jó szomszédot szokás. „Tíz évvel ezelőtt, mondotta, még csak 8 ezer, ma már 50 ezer angol üzletben árulnak ausztráliai élelmiszereket.“

„A Brit Szigetország tömött központja, írja a londoni Központi Vásárcsarnok 1936-iki igazgatósági jelentése, marha-, ürü-, bárány- és sertéshússzükséglete 74'2 százalékát a tengerentúlról kénytelen beszerezni. Ma már — a motoros közlekedés fejlődése folytán — a smithfieldi hús vásár csaknem 9 millió fogyasztót élelmez. A londoniak fejéntenként és hctenként 21'3 uncia marhahúst esznek, de ebből Anglia és Írország csak 3'7 unciát szállít.“ A nagy Háború előtt 1 kg angol kenyérben még 21 százalék angol liszt volt, ma már csak 17.

S mintha a növekvő távolságnak jelképe volna, egyre többen *dolgoznak* a londoni City-ben nappal, de lakni egyre kevesebben *laknak* ott. 1861-ben még 112 ezer angol lakott a City 661 acre-re menő területén, 1936-ban már csak 9100. Naponta egymilliónál több ember fordul meg falai közt, háromannyi, mint a Háború előtt. Hanem lakni már nem lakik ott más, mint a házfelügyelők és vagyonörök. A 661 acre elszakadt a Brit Világbirodalom többi acrejétől és elvont életet él.

A TÁVOLI ÉLELEM.

Anglia szinte határtalan „Hinterlandjai“ közül Kanada a legnagyobb. Terjedelmesebb az Egyesült Államoknál is. A *Geographic Magaziné* azzal szemlélteti Kanada legújabb térképét, hogy ha kifeszítenők Európa felett, nemcsak földrészünket takarná be végtől-végig, hanem a Ferenc József-földig felnyúlnék. Igaz, e rengeteg föld felén együttvéve nem él több ember, mint Dunaföldváron s a lakosság 45 százaléka a kanadai föld 2 százalékán termel és fogyaszt. Még mindig jobb arány, mint a felhőkarcolókba szorult unióbeli népmillióké, kiknek 40 százaléka az országterület 0'002 százalékát lakja meg, holott a Sziklás Hegyek államaiban meg 3 százalékuk él a terület 28 százalékán. Hanem ez a maroknyi kanadai 1936-ban 319 millió dollár értékű terméket adott az angol anyaországnak és 279 milliót az Egyesült Államoknak.

Sok minden van e százmilliókban. Minket belőlük Kanada jellegzetes és legnagyobb mezőgazdasági kivitele, a preri-tartományok acélbúzája érdekel. Még az utolsó két év gyenge terméséből is kerek 70 millió q-t, de 1932-ben 117 milliót, 1928-ban — a csúcsponton—144 milliót csépeltek mindössze 300.000 mezősegi farmon a preri-tartományok, melyek lélekszámú akkora, mint a Tiszántúl. Az óriás búzatömegek javarészét Kanada a világpiacnak adta.

Mi okozta a kanadai búza páratlan hódítását? Amikor proteintartalma szerint kívánták a kanadaiak búzájukat forgalomba hozni, ez nem volt ínyére európai vevőiknek, a malmoknak és sütőknek. Ezek a búzában nem azt az 1—2 százalék proteintöbbletet keresték, melyről végső fogyasztóik tudomást sem szereznek. Az 1—2 százalék proteintöbblet csakugyan nem nagy fogyasztói gazdagodás. A világ őrlő- és sütőipara nem is ezt, hanem a kanadai búza őrlési és sütési értékeit jutalmazza, amikor kivételes érték-többletet fizet érte. A kanadai Marquis-búzáat dr. Sandersnek hosszú keresztező és szelektáló munka árán sikerült kitenyésztenie. Budapest malomipara tette lehetővé két emberöltővel ezelőtt, hogy az ilyfajta keménybúzáék is kifogástalanul megőrölhetők legyenek és csak az új magyar magasörlés kitanulása után kezdhették meg a kanadaiak manitobai diadalútjukat. A kanadai búzáat sikerminősége alkalmassá teszi nagy térfogatú és víztartóképességű, jól nyújtható, rugalmas, habkönnyű, likacsos tészta készítésére. Több zsemlyét lehet egy-egy kilogrammjából sütni, mint a többi búzákból. Asütemény könnyebben emészthető, gömbölyűbb, tetszetősebb. A búza sikerjének nagy kelési energiája megkönnyíti az éjjeli sütőmunka megtiltása óta megrövidített idő kihasználását. A preri-tartományok viszonylag egyívású éghajlata és talaja *egyenletes minőségek tömeges piaci kínálatát* teszi lehetővé, ami a kenyérgyárakra fontos, mert hosszú időre beállíthatják gépeiket. Már pedig az ő értékítéletük súlya egyre döntőbb a búza világpiacán. Az Egyesült Államokban 1909-től 1933-ig 132 százalékkal, 397 millió dollárról 920 millióra emelkedett gyártmányaik értéke, pedig az örlemények értéke ugyanez idő alatt 34 százalékkal, 884 millió dollárról 574 millióra csökkent

De talán mindezen erényeinél is perdöntőbb tulajdonsága a kanadai keménybúzának, hogy a beviteli országok lágy búzáját aránylag kevés kanadaival jó sütőképességre lehet emelni. *Ez a tömény javító ereje különösen kívánatosá teszi a csak lágybúzáat termő beviteli országokban, mert*

viszonylag keveset kell belőle bevinni és a belföldi búza nagyobb százalékának kedvező felhasználása lehetséges.

Jó tulajdonságai közül egyszer az egyik, másszor a másik egyéni ízlés, malmi keverés, helyi szokás szerint, legtöbbször a tulajdonságok együttvéve biztosították a kanadai búzának magányos csúcsként kiemelkedő bűzapiaci árhelyzetét.

Jószerecse, hogy a magyar búza jelesebb minőségei, — egyre több honi búzánk zárkózik fel ezekhez — ma már a kanadai búza becsületéhez és áraihoz közelmultak nyugati szomszédaink piacán. Bizonyos orosz, román és argentinai búzavidékeken és búzafajtákon kívül az Egyesült Államok északi kemény őszi és tavaszi búzái is közel járnak a kanadai süthetőséghez, de ezeket az Unió nemcsak hogy nem szokta a világpiacnak átengedni, hanem még meg is toldja azokat kanadai bevittel.

Túlfelől balsikerrel járt az a kísérlet, hogy a kanadai peri-tartományokat egyszerűen megtoldják oly búzafajták kitenyésztésével, amelyek tenyészidejét a ridegedő Északhoz hozzárövidítették. A nagy garral hirdetett Garnet-búzáról azt állították, hogy a Manitoba süthetőségét a tenyészidő rövidegével egyesíti. A farinogramm ellapuló, visszaeső sikérgörbét mutat róla. A piac szinte vita nélkül meg is tagadta tőle a Manitoba nemes fémjelzését. A Manitobát Kanada sem tudja „határtalan lehetőségekig“ termelni.

Ez a sikertelen minőségi terjeszkedés más viszonylatokban is óvatosságra int, ahol a tenyészfeltételek áthasonításával csaknem földrajzi határtalanságot vélnek biztosítani a minőségnek is. Ha a növény átültetése sikerül is, még nem ültettük át azokat a tulajdonságait, melyek javarészt a régi éghajlat függvényei; még kevésbé bizonyos, hogy a gazdaságosság elvei szerint is mindig sikernek könyvelhetjük-e el a nemesítő földrajzi hódítását? Mandzsúria csapadékeloszlása a szójának jobban kedvez, mint a búzának, Magyarországé meg a búzának inkább, mint a szójának. Mégis Mandzsúriában a búzaterületet törekszenek emelni, nálunk meg nem fognak el a félsikerű szójatermelők csak azért, mert *megteremni megterem* Mandzsúriában a búza is és végül nálunk is a szója, — csak egyik sem *optimálisan*.

Nemcsak Kanada, a Britbirodalom más.részei is adnak búzafelesleget a világpiacnak, elsősorban Ausztrália, de ennek búzája lágyabb és keverésre csak más, kemény búzákkal használják az angol molnárok. Alkalmas arra, hogy Kelet-Azsia kisebbrendű búzaigényét kielégítse, mely

hozzá földrajzilag tűrhetőleg közel esik. 1933—34-ben Kína 60 millió bushel búzát vitt be s az évek átlagában Ausztrália részesedése e bevételben 80 százalék. A kínai malomipar központja Shanghai, ahova 1932—33-ban 36'5 millió bushel búzát vittek be külföldről, hogy ott Kína legnagyobb malmaiban megőröljék. E mennyiségnek is 80 százaléka a belföldi átlag-búzával egyívású ausztráliai búza volt és csak 10—12 százalék keverőbúzát vásároltak a shanghai malmok a nekik drága Kanadából.

Viharban a felhők felől, háborúban a tenger alól mennyi bajjal kerüli, korbácsolja ezt a sok búzát is az Óceán. De a fuvara olcsóbb: vasúti töltés, talpfa, sínpár, vagonpark, szemafor, bakter nem drágítja. Argentínának nagy előnye, hogy búzája s a Plata-kukoricák átlaga csak 200 kilométer szárazföldi utat tesz meg a tengeri hajóig. Mérjük hozzá, hogy Ausztria Magyarországgal határos végpontjától a bodeni tóig 440 kilométert fut meg Nyugatra küldött magyar fuvarunk ...

Amíg fejedelmi vetélytársunk, a Manitoba Kanadából Liverpoolba ér, vagy 40 centet költenek rá bushelenként, de ebből csak 6.2 centet kér el az óceáni hajós, az egész költség 15 százalékát, holott a vasúti fuvar Nyugat-Kanadából a berakodó tengerpartig 15 centbe kerül, az egész költség 38 százalékába. Amíg a búvárhajók nem mutatkoztak, a francia-belga hadtápvonal nem érezte meg, hogy a saskatchewanai búzamezők hatszor olyan messzire estek tőle, mint az orosháziak.

1869-ben London híres hús vásárjának a smithfieldinek egész évi felhajtásából 75 százalék származott angol és ír gazdáktól. 1935-ben az angol és ír származású hús százaléka már csak 28. Ekkor már a domíniumokból 30, idegen országokból 42 százalék hús érkezett. Csaknem megfordult hát az arány: 1869-ben 25, 1935-ben 72 százalék távoli húst fogyasztanak a londoniak.

A marhahús aránya a londoni húsfogyasztásban nagyjából megfelel a budapesti arálynak, mert ott is, itt is az elfogyasztott marha- és borjúhús aránya 50 százalék körül van. A baromfi és a vad százaléka is nagyjából egyforma: az egésznek 7—8 százaléka. De nagy a különbség persze a birka- és bárányhús fogyasztásában, amely a londoni húsfogyasztásban 3ü, a budapestiben csak 1 százalékot tesz. A megmaradó hézagot ennek megfelelően úgy tölti ki a sertéshús, hogy Budapesten az elfogyasztott arány vagy négyszerese a londoninak. A smithfieldi vásár, melyen 7000 állandó alkalmazott dolgozik, az utolsó évek átlagában 140 millió dollár értékű húst adott London gyomrának.

Ebben az óriási lakodalomban, Angliát magát nem számítva, csak nagyon szerény rész jut Európának, pedig Smithfield az egész angol friss-hús-bevitel egyharmadát bonyolítja le. A smithfieldi vásár marha-, borjú- és birkahús-forgalmából két tengerentúli országtömbre esik az áru csaknem kétharmada: Ausztrália Újzélanddal 1935-ben a hús 28.8, Argentína Uruguay-val 37.2 százalékát szolgáltatta.

Az Egyesült Államok ma már nem szerepel a smithfieldi húsvásáron. Pedig azóta, hogy 1876-ban az első harmadfélezer tonna friss marhahúst nagy gonddal jégbe és szalmába csomagolva átküldte volt Smithfieldbe, sokáig ezen a téren is vezetett s még 1891-ben is a londoniak jóval több amerikai marha- és ürühúst esznek, mint ausztráliait és újzélandit.

De már a Háború kitörése előtt jelentkezik a délamerikai *frigorificos* főlénye, amelyet a búr háború hússal való viszonylag közeli ellátására alapítottak angol tőkével. Már 1911-ben ötfélszerannyi London asztalán a dél-amerikai, mint az északamerikai pecsenye. 1935-ben az Egyesült Államok már csak 2639 tonna friss húst küld a Szigetországnak, holott ugyanakkor a délamerikai küldemények a 185 ezer tonnát is meghaladták, Ausztrália és Újzéland pedig 138 ezer tonna friss hússal járult hozzá az angol pecsenyéhez. 1935-ben Argentína — a tanyai vágásokat nem számítva — 6.4 millió szarvasmarhát vágott s ebből a *frigorificos* vettek át 2.6 milliót, ez egyetlen évben jóval többet, mint egész marhaállományunk. Uruguay 1'3 millió marhát vágott s ebből 0.7 millió került a hűtőtelepekre. Az utolsó tíz év alatt a *frigorificos* által feldolgozott és kivitt szarvasmarhák száma meghaladja Német- és Franciaország egész marhaállományát.

A múlt században a hetvenes évekig az angol munkás asztalára ritkán, szinte csak csemegeszámba került marhahús. Az állati eredetű táplálékot még nagyjából ugyanabból az olcsó kalóriaforrásból merítik, mint a mi földművesünk: *bacon* és friss disznóhús adta ott is a munkás asztalára az állati eredetű zsírt és proteint. Ezt követőleg — a tengerentúli hússzállítmányok meginduláig — többé-kevésbé viszontagságos utakon elég tekintélyes élőmarha-bevitele volt Angliának Németországból, Hollandiából, az Egyesült Államokból, sőt a déli féltekéről is.

Tudott dolog, hogy a britek a világ legnagyobb hűsevői és költőiik szívesen éneklik meg az angol konyhának ezt a pazar erőforrását. Még ma is van rajta mit énekelni. Az utolsó öt év átlagában az angol nép 6833 millió font húst fogyasztott. De már csak a sertéshús 38, az ürühús 49, a marhahús 58 százalékát termelte maga ehhez a fejedelmi étvágyhoz.

A többi *távoli* hús és ennek javarésze nem is a Britbirodalom területéről került ki, hanem Dél-Amerikából. Sokáig nagy értékszázalékkal maga mögött hagyta a délamerikai hús az ausztráliait, mert amazt csak hűteni kellett s így minősége, konyhai használata, zamata természetszerűbb maradt. Holott, az újjélandi és ausztráliei húst a sokkal nagyobb távolság miatt meg kellett fagyasztani, hogy romlás nélkül Európába érjen és érkezés után hamarosan el is kellett fagyasztani, nehogy a fölszabaduló baktériumtömegek egy-kettőre elrothassák. A legutóbbi időben oly jelentések érkeznek, amelyek szerint tökéletesedő műszaki berendezésekkel már az újjélandi és ausztráliei friss húsok is fagyasztás nélkül szállíthatók Európába. Argentína és Uruguay csak a gyengébb anyagot fagyasztja meg s fagyasztott húskivitele $\frac{1}{10}$ -ét sem teszi a hűtöttnek.

Nem csoda, ha a tengerentúl még gazdag füvesei ennyire kifogtak Európa állatnevelőin, hiszen a marhatartás sarkkérdése, hogy nagyobb terület kell a termelt állati, mint a növényi kalóriákhoz, ma még jóval kisebb gond a déli féltekén, mint Európában. A Plata-államok gigantikus húskivitelüket nem a Plata-kukoricából állítják elő. Ezt a keményszemű tengerit csaknem maradék nélkül — 1926—1936 átlagában 82.0 százalékát — kiviszik. Sertésexportjuk sincs az 1934—37 átlagában évi 400 millió bushel kukorica-termésből, mert ők maguk a sertéshúst nem szeretik, de nem is remélnék nagyobb hasznot belőle, mint a tengeri kiviteléből. Az argentinai és uruguay-i marhát — az angol asztal marhapecsenyéjét — lucernán hizlalják, ami egyik oka e hús kedveltségének. A lucerna különösen a neki való talajon és kedvező éghajlat alatt elég olcsón kész göböllyé hizlalja fel a pusztákon nevelt tinóállományt, melyet értékes tenyészanyag tett kiválóan hizodalmassá. A lucernatermelést és a göbölyhizlalást a latifundiumok alacsony életszintű olasz kisbérloi és harmadosai éhségbérek fejében végzik. Hanem azért a mai húsarak mégsem biztatják az argentinai nagybirtokosokat arra, hogy marhahizalásra oly csapadékos feketeföldeket használjanak, amelyekről kukoricát, búzát, vagy lenmagot is jópénzért exportálhatnak. Az argentinai hizlalást ma még az a latifundiális rendszer élteti, amely szoros kapcsolatban áll a *frigorificos* előbb angol, jelenleg már javarészt északamerikai érdekeltségével. De a hús-eldorádó számai apadnak. A válság ott ólálkodik az argentinai karámok körül.

A szántóföldi kalória még a Plata-államok zöldmezőin is szorongatja a marhatartást. Ott a marhatartás céljai közt a trágyatermelés alig játszik szerepet. Mondottuk, hogy zónák szerint művelik földjüket. Így

a marhatrágya javarészt a lucernaföldeknek jut, amelyek leginkább ellehethetnének nélküle.

Nyilván már ez a távoli hústermelés is megérzi a domesztikáció fél-sikerét, azt, hogy mily pazarló gépezet a szarvasmarha. Talán ezért küzd a világpiac húsközpontja egy évtizede súlyos meghasonlással, egyrészt az állatnevelő kisbérítők és részeseik, másrészt a nagy gulyákra és hizlaldákra is berendezkedett *frigorificos* között. Az argentinai törvényhozás kénytelen volt az export-vágóhidak államosításával fenyegetni meg túlkapásaikat, hogy a tenyésztők elégtelensége ki ne robbanjon. Ezek úgy érzik, hogy háládatlanabb munkájukat a *frigorificos* angliai áraiból nem jutalmazták kellőképpen.

Csaknem egészen megfeneklett a tengerentúli *bacon* szállítása a Brit Szigetekre. Még a Háború alatt történt, hogy állítólag szerencsétlen körülmények találkozása folytán egy amerikai küldeményt túlságosan erősen pácoltak s az agyonsózott *bacon* az angol piac visszautasította. A fegyverszünet után viszont gyengén pácolt áru nem bírta a meleg hajóutat s a megtorlódott tárolást, úgy, hogy e *bacon*-küldemény megromlott. Híre ment, hogy Csikágó emberi élvezetre alkalmatlan, avas szalonnával árasztja el a londoni piacot. Azóta sem heverte ki az amerikai *bacon* ezt a kudarcot. Az angol fogyasztó húsz év óta is emlékszik rá, hogy kétízben gyengén szolgálták ki asztalát.

Ma már a dán *bacon* a londoni piac stantardáruja. Minthogy földrajzi közelségénél fogva enyhe pác elég neki s az angol közönség ezt kedveli, a távoli *bacon*, melyet erős pácba kell tenni, hogy a hosszú utat kár nélkül megússza, nem boldogul a szomszédos áruval szemben.

Így maradt le a *bacon* a Távolság diadalszekeréről. S így esik meg néha, hogy mi, „közeli“ európaiak kijutunk vele s boldogulunk. Minthogy pedig a friss tojás jól érkezik Ausztráliából, olykor-olykor a londoni reggeli *bacon and* eggs-ében az ausztráliai tojás találkozik a dunántúli süldővel ...

1925—29 átlagában a németek csaknem annyi zsírt vásároltak a világpiacra, mint az angolok. 1932-ben is. De gazdasági bajaik visszazorítják őket a világpiac zsírosbödöneitől, 1933-ban az angol zsírvásárlásnak már csak felét győzik, 1934-ben pedig már csak 30%-át viszik be annak, amit az angolok. Mégis ez a két ország együtt jelenti tulajdonképpen a világ zsírpiaját, kivált mióta Kuba és Csehszlovákia, Mexikó és Ausztria, Franciaország és Belgium zsírvásárlókedve megcsöndesedett. Azzal, hogy Német-

ország vevőereje a zsírpiacra is a két év előttinek negyedére esett, óhatatlanul tönkretette a zsír egész világpiacát, mely 1935-ben az 1925—29. évi átlag már csak egyharmadát forgalmazza. A zsugorodott piac második helyére most már Magyarország nyomult, mely 1935-ben az Egyesült Államok zsírexportjának 45 százalékát vitte ki, háromannyit, mint Kanada.

Az Egyesült Államok piacellátó szerepe a zsírvilágvásáron is évről-évre hanyatlak: 1934-ben csak 60 százalékát exportálja 1925—29-i zsírkivitelének, 1935-ben már csak 13 százalékát. Még így is az amerikai zsír aránya a világ zsírpiacán 1934-ben 84 százalék volt. Azóta a jowai aszály találkozott a német pénztelenséggel: egyre fogy Amerika mezőgazdasági kivitele s abban is a gyapot és dohány mellett legbiztosabbnak vélt agrárkiviteli cikk, a csikágói disznózsír. Németországban mi foglaljuk el az üres hely egy részét, mert mi készáruért szállítunk. Az utolsó években Ausztria is visszatért az élő zsírsertés bevitelére. Ilyet persze Amerika nem küldhet át az óceánon. Maga Ausztria beéri azzal, hogy *húsdisznót* nevel. Ehhez van éghajlata, füvese s ma már tejhulladéka is, holott a zsírsertéshez nincs se röge, se kukoricája. Azért vesz élőzsírt szívesebben, mint csikágóit, mert az élősertés szomszéd cserét jelent és foglalkoztatja a belföldi hentesipart is.

Annak, hogy az amerikai mezőgazdaság annyira időn át mégis oly döntő fölényrel vett részt az európai zsírhiány fedezésében, elsősorban természeti adottságai adják magyarázatát: az északamerikai kukorica, e jellegzetes zsírbrak, sehol nem díszük oly tömegekben, mint Jowában. Argentína 80, az Unió 0.2 százalékát exportálja kukoricájának.

De hogy éppen csak zsírt vittek ki ily nagy mértékben és a disznóhúst már 30 év előtt is jobban otthon fogyasztották, azt az amerikaiak magas zsíradék-standardja magyarázza meg. Sehol másutt a lakosság oly széles rétege nem él tej- és vajstandardon, mint Amerikában. Ezért ömlenek szét Csikágóból az el nem használt zsírfeleslegek, úgy, hogy voltak esztendőik, mikor az amerikaiak hatszorakkora százalékát exportálták a termelt disznózsírnak, mint a termelt disznóhúsnak. A Háborút is magában foglaló 15 év átlagában minden *tizedik* font sertéshúst, de minden *harmadik* font sertészsírt a világpiacnak adtak át.

Ez magyarázza meg, hogy a margarinipar kiépítésében is az amerikai lendülethez képest csak szerény szerepet vállaltak. Csaknem verseny nélkül engedik át a margarinipart a holland Van der Berghnek és Jürgensnek, akik egész Európában megszervezik a margarin gyártását és forgalmazását. Ez óriási üzlet delelőjén a világ margarinjának az Unió csak

13 százalékát termeli, holott Nagy-Britannia, Németország, végül együtt Németalföld és Dánia 22—22 százalékát. Az amerikai kivitel — hogy annyi disznósírt kilöknek s oly kevés margarint kínálnak — tükörképe a magas amerikai standardnak is. Az amerikaiak tejen, vajon élnek. Ez kivitelükön is meglátszik.

A világiac élettanilag legfontosabb háborús eltolódása, hogy a béke utolsó éveitől 1930-ig a vajforgalom 66, a sajtforgalom 44 százalékkal emelkedett, holott a búza forgalma csak 23, a rozsé 9, a kukoricáé 25, a rizsé 39, a tojásé 38 százalékkal. A sertéshúspiac 62 százalékos emelkedése is csak a sajtot haladja meg, a vajat nem. A tej előretörését a húspiac is élesen tükrözteti. Budapesten is szaporodnak a borjú- és csökkennek a marhavágások:

	marha	borjú
	db	
1929-ben	57.984	71.737
1932-ben	48.274	100.452
1935- ben	42.629	130.300
1936- ban	42.582	109.417

A borjúvágások emelkedése a rohamosan fejlődő tehéntartás függvénye. Több és több tehenet tartanak. Egyenletes tej értékesítés lehetséges. Már csak a java borjút nevelik fel. A Háború óta Oroszország kivételével mindenütt a *tehen* nyomult a háziállatok élére. Jutila helsinki tanár adatai szerint, ha 1920—100, akkor 1933-ban a tejtermelés indexszámai: az Egyesült Államokban 106, Svájcban 180, Dániában 183, Német- és Franciaországban 217. Ezzel szemben a távoli hústermelés hanyatló görbét mutat. Ha 1921—25— 100, akkor 1926—30-ban a hústermelés indexszámai: Uruguayban 85, Argentínában 87, Óceániában 91. 1930 óta is folytatódott ez a hanyatlás Dél-Amerikában, míg Óceániában Ottawa óta jelentékeny emelkedés mutatkozik.

Nagyot lendült a Háború óta a világ vajpiaca. Ha 1920 = 100, akkor 1933-ban a vajkivitel indexszámai:

Újzéländban	700
Ausztráliában	568
Lettországban	539
Dániában	201

Argentínában	114
A 3 fő kiviteli államban (Újzéland, Ausztrália és Dánia együtt)	335

Mindössze egy-két év figyelemreméltó fejlődését mutatja a magyar vajkivitel is. 1935-ben 22.779 q-t vittünk ki 3.74 millió pengő, 1936-ban 41.844 q-t 7'52 millió pengő értékben és a magyar vaj 40--45 százalékát a kényes Anglia vette meg.

Tejgazdaságunk emelkedésének már csak azért is örülnünk kell, mert a tej a legdemokratikusabb jövedelmi forrás:

- a) A magyar tehénállományból 1—20 holdas gazdák kezén van 67%,
20—100 holdas gazdák kezén van 18%,
100 holdig gazdálkodók kezén van mindössze..... 85%.
  - b) Nagy-Magyarország tejszövetkezeteinek száma volt a Háború
kitörésekor (1912) ..... 561.
  - c) Csonka-Magyarország tej szövetkezeteinek száma 1938-ban.. 1000.
  - d) Ebből a Tolnamegyei Tejszövetkezetben tömörült szövetke-
zetek száma ..... 140.
- (összehasonlításul: Jugoszlávia egész területén a tej szövet-
kezetek száma ..... 120)
- e) A magyar tej szövetkezetek országos Központja 1936-ban napi
260.000 liter tejet forgalmazott.

(összehasonlításul: 1920-ban Budapestre mindössze napi
50.000 liter tej érkezett.)

Az Egyesült Államok, Németország, Franciaország, Dánia, Svédország. Finnország 1920-ban együttvéve 73'5 milliárd kg tejet fejt, 1933-ban 97.1 milliárdot. Persze a friss tej piacától a Távolság így is, úgy is elesik. Azt nem lehet 20.000 kilométerről Londonba vinni, mint az újzélandi vajat.

De Anglia óriási vajszükségletének is csak 40 százalékát termeli oda-haza. A többi legszívesebben a Britbirodalom távoli fűveseiről vásárolja s az ottawai egyezmény Újzéland, Ausztrália, Kanada vaj- és sajtermékeit csakugyan 10 százalékos vámkedvezéssel édesgeti magához. Minden ok megvolt rá, hogy a távoli tejtermékek kiszorítsák az óvilági vajakat és sajtokat. Nem szorították ki...

Az érdem a dán paraszté. Nem azért, mert az 1870-i 10.000 tonnáról 1936-ban 146.000 tonnára emeli vajkivitelét, hanem azért, mert a dán vaj,

melynek 80 százalékát kiviszik, 1934—36-ban 100 kg-ként 47 dán koronával nagyobb árt ért el Londonban, mint az újjélandi. Minthogy pedig a dán parasztek e három év átlagában 145.000 tonna vajat vittek Londonba, Újjélanddal szemben elért ártöbbletük évi 70 millió dán koronát hozott nekik. Ebben a formában minden dán tehén 40 korona jutalmat kapott az angoloktól. Népfőiskoláik olyan szövetkezeti munkára nevelik a dán földmívelőt, melyben mindenki tudja s állja a maga helyét és a holnap vevőjére is gondol, nemcsak a maira.

Ha kisebb ranggal és szerényebb szerencsével is: — másik óvilági győztese a tej világversenyének a mi kis országunk. Wellmann tanár, tejellenőrző-egyesületeink tudományos irányítója, Hansen német professzorral, a tejtermelés legtekintélyesebb európai bűvárával egyetértve hitelesen megállapította, hogy hazánk ellenőrzött pirostarka állományának tejtermelése számottevően felülmúlja Németország hasonló fajtájú teheneinek termelését és hogy e téren első helyen állunk ma már az egész világ szarvasmarhatenyésztő-államai sorában. 1937-ben a tej már csak egy harmadával jövedelmez kevesebbet a magyar mezőgazdaságnak, mint a búza. Mintha nem is csak másfél évtized előtt történt volna, hogy egy-egy budapestinek a magyar tehénistállók csak 0.6 *deciliter* tejet tudtak küldeni, a békebeli és a mai fogyasztás vagy egy hatodát...

S van már a tejhez dán parasztunk is. Tolna megyében, a pirostarka ó-hazában már napi 70.000 s évi 24 millió liter tolnai tejet gyűjt 140 szövetkezetbe Michéli Mihály, a hat polgárit végzett bátaszéki kiskgazda. 1936-ban a rendeletileg előírt minimális árnál 320.000 pengővel többet vettek be e tolnai parasztek. Népszónok-vezérek arra „izgatja“ a földmívelő-népet, hogy még jobb és mindig jobb tejet küldjön a szövetkezetnek. Nem csoda, ha vajukat már a dán vaj árával fizeti az angol fogyasztó. E tolnai pionír csak napidíjat fogad el társaitól s nem többet, mint amiből telik, hogy tarisznyából ebédeljen. Még csak azt reméljük tőle, hogy azt a tejet, amit az Isten a kis tolnai gyermekeknek szánt, Michéli Mihály nem adja oda a Távolságnak ... Az az árnyék, amit *sic vos non vobis-nak* neveztek a régiek, ott settenkedik mind a két diadal körül, Dániában is, nálunk is. A dán paraszt maga alig eszik vajat s a föld e legnagyobb vajgyárosa növényzsíron él. A békében még 8, a Háború óta már csak 5.7 kg vajat fogyaszt, de ő fogyasztja most a legtöbb margarint a világon. A mi tejtermelésünkre meg annál jobban kell vigyáznunk. Hiszen „egész tejtermelésünknak egy lakosra jutó hányada vagy 30 százalékkal kevesebb, mint az Angliába bevitt

vajban egy ottani lakosra jutó tejmennyiség, Németországban pedig csak a *vajban* elfogyasztott tejmennyiség fejkvótája is több, mint nálunk az egy lakosra jutó *egész* tejtermelés...“ Pazár Géza dr. a Tejtermelők Országos Szövetségének 1937-i kiadványában közli 8 pestkörnyéki község termelt, elszállított és otthontartott tejliterjeit. A 8 község közül egy 0'59, egy 0.34, egy 0.20 liter tejet tartott meg lakosonként, két község csak 0.15 litert. „B“ községnek 6100 lakosa van: — 4930 liter napi tejtermeléséből csak 30 liter marad a faluban ... Nem, — ne *ezt* tanuljuk el Dániától! Ne úgy győzzük le a Távolságot, hogy végül magunk is beleszédülünk.

Hanem könnyű, úgy-e, a tollasodó, takaros kis országoknak, szemközt az angol partokkal, a Távolság és a Közel határán: Dániának, Hollandiának? Feleslegük — úgy tetszik — az angol étvágy függvénye. Mintha London első reggelije tartaná bennünk a lelket... Holott *piacot* áru fejében a német is ad s kínál nekik. A németek a nagy Háború óta is a bevitt szalonna 80%-át, a tojás $\frac{2}{3}$ -át, a keménysajt $\frac{1}{3}$ -át Hollandiától, a vaj $\frac{1}{3}$ -át, a disznóhús $\frac{2}{3}$ -át Dániától vásárolják.

E kis országokat mégis a Távolság és nem a Közel övéhez számítjuk. Kicsiny sorsuk azért közösebb a britek nagy sorsával, mert élelmiszert ők is csak úgy bírnak termelni, hogy a tengerentúl ad hozzá *abrákot*. Panaszolja is bruggi számtartások alapján O. Howald, hogy a svájci állattenyésztő takarmánymétermázsánként 3—5 frank hátrányban van e tengeremelléki versenytársaival szemben. A nagy Háború után Hollandia a világpiac harmadik kukorica- és árpavevője, Dániával és Belgiummal együtt pedig annyi tengerentúli sertéstakarmányt vesz, mint Nagy-Britannia. Volt egy esztendő az élelmiszerkonjunktúra delelőjén, amikor a kis Dánia egymaga 13 millió q erőtakarmányt vitt be állathízalóinak. Németalfölddel együtt évről-évre vagy *egymilliárd pengő* ára abrákot szokott vásárolni világos, tiszta istállóiba. Ezt a számot átvilágítja, ha hozzámérjük ahhoz az 54 millió pengőhöz, amennyiért külföldi kukoricát vásároltunk legutóbb, hogy zsírt szállíthassunk a németeknek. Nemcsak a dánok és hollandok, a belgák és a svédek is a *baconné*, vajjá, sajtá, tojássá felgyártott árpa- és kukorica jó kétharmadát idegenből hozzátják. Ami nélkül egy-kettőre csődöt mondana ügyességük, szorgalmuk: a tengereken át, gyéren lakott, alacsony életszintű televényekről kapják. Szomszédnak a német is szomszéd. Hanem a Távolság még az angoloké.

A tengerek mélyen átítatják a parti kisgazdák életét. A frieslandi parasztház egy tető alá épül a tehénistállóval, de benn az ebédlőben japán

lakkok és kínai vázák emlékeztetnek a jövő-menő családbeli tengerész-
népre. Flandria majorjaiban a kerítés dongáit, a kutrica falát gyakran
ácsolják a parton száradó, kivénült bárkákból s kivetett hajóroncsból,
melyekről élesebb szem még kibetűzheti H. M. egy gőzösének holt hírét.
Egy-egy természetes jütlandi földműves, ki ráúnt a nagy vizekre s most haza-
jött lóbabot vetni, úgy nyúl a rudallókötél után, mintha viharban reszkető
hajókötelet fogna meg... Esténként, mikor a rádió tözsdejelentését hall-
gatják, nem arra figyelnek, mennyiért kél a búza Rotterdamban, hanem
arra, mily áron. kell majd a lenmaglisztet, kókuszpogácsát megfizetniök?

A kukorica nem mozog oly símán a vizeken, mint a távoli búzakülde-
mények, gyakran nyersen indították, vagy más okból nem bírja a párás
utat. Ezzel is, de a tengerentúl ennél is kényesebb olajmagküldeményeivel
vigyázatosan kell bánni, átvételkor és magtárpadlason. Népiesen kiépített,
de nagy szemhatárú szövetkezetek segítségével győzik e partmenti föld-
művesek nem könnyű mesterségüket.

Egy ideig csak a közel szomszédság árulta egymásnak a tojást, barom-
fit, melyből nem kis százalék élve jutott át a határon. A gyümölcs is csak
odáig hatolt, ameddig természettől adott romlékonysága, érettségi foka,
hég-pajzsa engedte. Ki tudott valamennyire eddig is menni a hordóalma,
a narancs, a citrom, a dió, a dinnye, a déligyümölcs. Most azután egyre
több pontról férkőzik még közelszomszéd piacainkra is az operenciák ter-
melője. Már friss tojást küldenek 20 ezer kilométerről, Ausztráliából, föl-
használva a tojástermelés éghajlati különbségét. A 20.000 kilométer jöve-
vénye nem rosszul versenyez az európai hűtőházzal. A tengerentúli tojás-
átlag ugyan jó egyharmadával mögötte marad a dán-holland-ír tyúkok
tojáshozamának, de a mi 60—70-es tojásátlagunk s közte a sok eltojt, kétes-
korú, napon állni hagyott, kevert tojás ma még gyarlón vetelkedik vele.

De mintha Amerika már nem küldené oly vigan gyümölcsét, mint
annyi éven át. Az Egyesült Államoknak 1930-ban 10 százalékkal kevesebb
a barackfája, mint tíz évvel előbb. A világ legnagyobb almáskertje, de
1920-ban 151'5 millió almafája volt, ma már csak 116'3 millió... A jugoszlá-
vok szilvatermése alig marad mögötte az Egyesült Államokénak. Az öt
utóállamnak együtt harmadfél-szer annyi termő almafája van, mint az
almatermő híres Kanadának és egyötödannyi, mint az Egyesült Államok-
nak. Ausztráliának nincs feleakkora körtetermése, mint a kis Ausztriának.
A svájci Bággli úgy nézi, hogy az Egyesült Államok már lassan kezd
visszavonulni Európa gyömölcskertjeitől és tropikus és szubtropikus

gyümölcsállományát szaporítja. Az almával, az őszibarackkal kezd felhagyni, de a grape-fruit-fák számát 1.9 millióról 51-re emelte, a narancsfákét 14 millióról 24-re, a fügefákét 0.9 millióról 3.7-re.

Különösképen ez a takarodó nem terjed ki a szőlőre, melynek tőkét a prohibíció korszakában 226 millióról 342 millióra emelték az amerikaiak. A szőlőtermelőt még az ág is húzza. S a világ minden sarkából egyszerre húzza az ág, hogy azt se tudja, merre terüljön. Már ausztráliai lugasokban is bordalokat énekelnek és emlegetik, hogy száz éve szállítanak bort angol asztalokra. Az algiri bor *embarras de richesse-éről* sóhajtoznak a francia lapok. Fokváros közelében egy helységet Tokajnak neveznek. Azt se tudtuk, hogy Argentínában szüretelni is szoktak, amíg most azt olvassuk, hogy Buenos Airesben a törvényhozás korlátozta a szőlőtelepítést. E borok világversenye még csak hagyján: — minősége úgyse tud vetekedni történelmi borvidékeinkkel; csak a Rajna völgye, Burgund s Bordeaux versenyezhet ezekkel. Nagyobb baj, hogy a kereslet gyérül éppen a történelmi borok iránt. Nemcsak az alkoholtilalmak hatása alatt. Hanem a nagy Háború eltolta az ízlést is a könnyű asztali borok kedveltsége s a tömény szeszek — whiskyk, coctailek — nyersízű mámora felé.

A csökkenő sörfogyasztás csak csökkenő árpafogyasztást jelent. Egyik évről a másikra valamit a forgóban tenni lehet az árpa helyére. A sörnek el nem kelő árpát azon nyersen más országba lehet elvinni, vagy legroszabb esetben $\frac{2}{s}$ —% áron fel lehet takarmányozni.

De a történelmi hegyvidékek s a homoki szőlők is, együtt a kettő a magyar szőlőterület $\frac{9}{10}$ -e, éppen csak annak jók, amik; már mikor teremni kezdtek, évek munkája zsúfolódott a pásztaiba; családok, nemzedékek, félvármegek éltek csak-éppen belőle. Tékái László számai szerint 1.5 millió mezőgazdasági üzemünk közül 0.5 millió szőlőt is termel. A befektetett nagy nemzetvagyon java kicsiny atyafiaké: átlagosan 0'72 kát. hold nagyságú a magyar szőlőbirtok és 60.000 közülök minden más mezei üzem nélkül tengeti szüretelő életét. Legalább 300.000 lélek él. vagy jobban mondva: élne, ha lehetne, a magyar szőlőkből.

A tartósítás sokszerű módját kínálják nekik, hogy megmentsek őket és legalább megélhetéssel jutalmazza az egész évi vesződésüket. A Távoltság mostanig nem biztat új reménnyel: a prohibíció megszűnt Amerikában, de a borivó kedv ott sem akar visszatérni...

Hanem azért van ám a Távolásnak egy velünk tartó, jó tulajdonsága is. Hogy nem csak onnan ide, hanem innen oda is meg lehet járni. Hogy

könnyű fogásait és körülményes fortélyait a vén Európa is hamar kitanulja. Sem a már francia Strassburg, sem szemközt az új német vetélytárs nem tud ellenni magyar libamáj nélkül. Tiszaháti pulyka díszíti London karácsonyát. S a vitaminokat mintha egy kicsit azért találták volna fel, hogy Európa kedvencévé tegyék paprikánkat, paradicsomunkat.

A csikágói Swift, mikor itt járt, azt mondta a magyar csirkéről, hogy a rántani való zsenge baromfinknak nincs párja a világon.

1936 nyarán aztán megtörtént a csoda, hogy Európa, melynek egy évtizede még Amerikaszerte holthírért költötték, körtét és szilvát rakott ki Montrealban. A Williams-körték és a Burbanks-szilvák oly kitűnő állapotban és oly tetszetősen csomagolva érkeztek meg, hogy a kanadaiak szétkapkodták. Csak 936 ládából állt ez az olaszországi próbaküldemény, de sikere oly átütő volt, hogy mint az Egyesült Államok montreali konzulja nem minden mélabú nélkül megjegyzi Jelentésében, a kanadaiak még nagyon sok friss gyümölcsöt fognak venni az olaszoktól.

Mi, magyarok is már nemcsak szöszösbükkönyt, nemcsak világhíres lucernát, nemcsak tokaji borospalackot küldünk Amerikába, hanem huszárrosán betörtünk Armour országába dobozolt magyar sonkával is. Mindenütt a föld kerekén megtörte már számára az utat a magyar szalámi és paprikás szalonnánk.

A TÁVOLSÁG TECHNIKÁJA.

A fuvar olcsósága csak addig ér valamit az élelmiszernek, amíg romlás nélkül bírja a párás, hosszú utat s a fülledt hajókamrát. Az olcsó fuvar sem olcsó, ha Dél-Afrika almája megrothad s a Plata-tengeri dohosán érkezik. Csak addig vallja olcsónak a fuvar az élelmiszer, amíg üdén, töretlenül állja a fergeteg táncát, mert a tenger haragja hirtelen s ilyenkor nem a depozitárius hűségével őrzi a regisztertonnákat. Az óceáni próbát magától nem bírná a lédús, vagy higroszkopikus élelmiszer. A Távolság technikájának kellett beavatkoznia s beavatkozása sikerült. Nagy-Britannia ma nem lehetne az, ami, ha gépészmérnökök és hajóépítők lánge sze meg nem ajándékozza a tenger olcsóságával. A szárazföldön ő sem fuvaroz ilyen szerencsével. Nemcsak az Egyesült Államok, Kanada és Ausztrália vasútai is nagy angol és amerikai nemzetvagyonokat nyeltek el és csak nem akarnak kamatozni. Az angol tőkésék, akik vasútépítő aranyukkal Argentínába is kimerészkedtek, most instanciáznak Buenos-Airesben, hogy a termény-

árak javulásával hadd jutnának ők is végre egy kis fuvaremeléshez, kötvénykamathoz.

Pedig a tengerentúl nem úgy épített vasutat, mint a mi deputációba járó, törzsrészvényeket jegyző, vicinális népünk, melynek tűzhelyei, tanyái, falvai régesrég álltak és éltek már, amikor végül a mozdony füstjét is megpillantották.

A *Far West* Genesisse a vasúttal *kezdődik*. Nem lévén se pénzük, se hitelük, az új világ honalapítói országokra menő, uratlan földdel fizették ki azokat a kalandos vállalkozókat, akik az első sínpárokat irtványon, mezőségen, pampán lefektették. 1864-ben a Northern Pacificot és 1866-ban az Atlantic and Pacific Line-t együttevve 89 millió acre földdel szubventionálták. 1850—71 között a Kongresszus 155 millió acre földet ajánlott meg vasútépítésre, ami terjedelemre az Egyesült Államok mai egész búza- és kukoricaterületének felel meg és vagy tizenegyszerese csonka hazánk minden szántóföldjének. Amikor pedig 1886-ban a későbbi Lord Strathcona britkolumbiai utolsó kapavágása Kanadán keresztül is vasúttal kapcsolja össze a két óceánt, ez a vasúttársaság 25 millió acre kanadai preriföldet kap, annyit, amennyit ma egész Kanada búzával elvet. Ezek az óceánközi vaspályák akarva-akaratlanul hosszú időn át megosztották a tengerentúli mezőgazdaság jó- és balsorsát még akkor is, amikor a kanadai vasúti szállítmányoknak már csak 20, az unióbelieknek meg már csak 11 százaléka mezőgazdasági eredetű. Még ha engedelmet kaptak is rá, módjával emelgették a fuvardíjat, hiszen földvagyonuk árát csökkentették volna általa.

Az Entente nem győzte volna a nagy Háború hadtápgondjait, ha a tengerentúli vasúttársaságok annak idején nem másznak bele a történelem e legnagyobb földvételébe. Hogy üzemet fenntarthassák s valamikor üzletet remélhessenek, a tengerentúli vasutaknak már a békében be kellett rendezkedniük a Távolság problémáira.

Berakás, kirakás, átrakás, egy-kettőre mérés, futó graduálás, hamar adagolás. Félvárosnyi dokkok küldik Montrealból, New Yorkból, Vancouverből, Port Arthurból és fogadják Liverpoolban, Hullban, Bristolban, Antwerpenben, Hamburgban a No. 2., Hard Wintert a No. 1., No. 2. és No. 3. Manitobát, a Rosafét és Barusot, az egyenletesen minősíthető, egyik világrészről a másikba kábelen áruhalható nemes tömegbúzával s a Plata-államok aggodalmasabb kukoricafuvarjait. Port Arthur—Fort Williamnak a Nagy Tavak kijáratánál 10 millió bushelre van férőhelye. Egy-egy ily ciklopikus betonsilóból — a Grassalkovichok jobbagytéglás granáriumá el-

férne egy kapuja alá — hat nap alatt hajóba lehetne rakni Magyarország egész búzafeleslegét. Zsák alig kell hozzá, ember alig nyúl belé, villamos conveyorok, pneumatikus darúk, úszó elevátorok szippantják és ömlesztik az óvilágba menő búzákat szakadatlanul. A *London Corn Trade Association* pillanatok alatt szót ért Csikágóval, Vancouverrel és már hirdetik is szokvány- és standardparancsaikat a világ fogyasztóinak.

Tőzsdétől, vasúttól, elevátortól, óceánfuvarától kapta a preribúza a határtalan mozgékonyt.

Akármiből Akármennyit Akárhonnan Akárhová... Ezt egy szóval úgy hívják, hogy *Világpiac*. A búzának ebből az így fogalmazott világforgalmából egy láncszem hiányzott. Amíg a déli félteke a legelső vonalig be nem nyomul a kenyérgabonák nyugati és keleti piacaira, a búza aratása nyár-őszi torlasz maradt. Oroszország kiesésével s az Egyesült Államok belső fogyasztásának emelkedésével — 1927—29 közt az Egyesült Államok termésének már több, mint négyötödrészét otthon fogyasztják el — világpiacon hézagok, inkongruenciák támadtak volna, ha már a Háborút megelőző öt évben a világpiacon búzájának jó egyharmadát Kanada és téli aratásából a déli félteke nem fedezi. Már 1925—29 között Kanada és a déli félteke küld 75 zsák búzát a világpiacon minden 100 zsák búzájából, holott az Egyesült Államok már csak 15 zsákkal járul a világ hiányzó kenyéréhez. 1934—35-ben az Egyesült Államok néhány millió bushel búza importjára szorul. Az aszály ismétlődése folytán ez a beviteli többlet 1935—36-ban 30.7 millió bushelre emelkedik. De már 1933—34-ben is Kanada és a déli félteke 419 millió busheles exportjával szemben az Unió már csak 37 milliót vesz ki és 11.5 milliót importál... Jobb esztendővel ez az arány átmenően javulhat, ám aligha annyit, hogy az Egyesült Államok tartósan parancsoljon megint Csikágóból a kenyér világpiaconak.

A *Kansas* Cast/es-nak, kansasi várkastélyoknak nevezett uralkodóan hatalmas elevátorokat már nemcsak Vancouverben és Port Arthurban utánozták, hanem Buenos-Airesben és Rosarióban, Melbourneben és Sydneyben. A Pampa keleti tájairól, hol Buenos-Aires tartomány sárgászürke altalaja felett 60—80 cm vastagságú humuszréteg emékeztet tisztántúli feketeföldjeinkre és Santa Fé tartományból, melynek sötétebb altalaját 30—100 cm humusz takarja, Bahia Blancától fel Buenos-Airesen, Rosarión, Santa Fen át, egy karéjt Montevideótól felfelé Alsó-Uruguay földjéből is magához ölelve bontakozik ki a déli félteke lelke-java. Természeti adottságai és külterjes gazdasági rendje révén a világpiacon fényjelei szerint

hol az egyiket, hol a másikat: a kenyeret, vagy a húst, a kenyeret, vagy a növényzsírt tolja homlokterébe. Egy csapáson a Plata-országok fekete-földjével Queensland, Újdélwales, Victoria és Dél-Ausztrália is feltárja magvetőinek a Murray-völgy 1 millió négyszögkilométerét s ökörfogatos sziklatömbökkel szántóföldre tapostatja Mallee ősbozótját.

Még a Háború előtt az angol kenyeret felerészben az Egyesült Államok búzájából sütötték, a Háború után ez az arány már csak 25 százalék, holott Kanada, Argentina és Ausztrália búzája a Háború előtt csak egyötödét, a Háború után felét teszi az angol kenyér lisztanyagának. Maga a déli félteke szolgáltatja a Háború előtt az an^ol pékliszt 10, a Háború után 20 százalékát.

Hanem ez még mind csak a két félteke búzafuvarja a tengereken át. Pedig az óceánok más egyebet is fuvaroznak ám az éhes és tikkadt messzeségnek. Műszaki remeklés szerkeszt e fuvarokhoz rögzítőágyat, rugalmas párnát, szellőztetést, légmentesítést, rossz és jó hővezetőt, vízhatlan göngyöletet, pontos záródáshoz pántot, csavart, tömítést, kupakot, dugót palackon, tubuson, dobozon, fémkannán. Laboratóriumokban próbálják a csomagolás legcélszerűbb anyagát, a súlykímélés és súlyelosztás fizikai fogásait, specialisták puhatolják tojás, vaj, puha és kemény sajt, zsír, baromfi, bacon, ürtü, marha- és lazachús, bogyó, csontár, hüvelyes, zöldség legolcsóbb fuvarját, a térkihasználást, kosár, láda, rekesz, hordó, zsák viszonylagos hasznát az ezer mérőfoldeken, a legkisebb göngysúlyt, tér- és súlyfuvar alternatíváját, a legcsekélyebb apadó tapasztalatait.

Mégis a legfogósabb, legnehezebb kérdése a távoli élelmiszerszállításnak a romlékony élelmiszerek konzerválása, Hérics—Tóth magyar szavával: a *tartósítás*. Sóval, ecettel, paprikával, cukorral, füsttel, páccal, de még gyarmati fűszerrel is nem várta meg Európa az amerikai tartósítást. Mi magyarok is időtlen idők óta sózzuk, füstöljük, pácoljuk a húst, savanyítunk uborkát, káposztát, paprikát, főzzük mártássá édes paradicsomunkat és a mézízű, őszi gyümölcshulladékot, rakjuk cukorba a meggyet és barackot. Szilvalekvárt több emberöltő óta adunk s veszünk már a budapesti tőzsdén. A paradicsompásztát végül már a honi sznob is megveszi, amióta nemcsak magyar cukra van e paradicsomnak, hanem angol neve is... Mészbe raktunk tojást, zamatosán kevertük a fűszeres nyershúsokat, a szalámit, amikor még annyi ember sem lakott New-Yorkban, mint most a Rákóczi-úton.

Idáig mégis inkább csak a telő idővel verekedtünk, tőle tartottunk, amikor füstöltünk, pácoltunk, pároltunk, aszaltunk, pincén, veremben hűsen tároltunk, lekvárt főztünk, savanyítottunk.

Tavalyig a sonkacsülökről egy magyarnak sem jutott eszébe, hogy pénzért árulhatná az amerikaiaknak. Nem a fizetési mérleg megjavítására gyalultuk hordóba a magyar káposzta púpos, kemény fejét. A „tartósítást” az óvilági otthon s leginkább mi magyarok jobban az idő vasfogára vonatkoztattuk. Enmagunkra gondoltunk, részünk lesz-e nekünk s szereteteinknek örömtelen évadon is a kedves étkekben?

A középkori karavánok kényesen rostált, szűk rakományába, szőttes, elefántcsont, drágakő, csodabalzam mellé azért kerültek napkeleti élelműszerek is, mert a régi Európa e fűszerekkel tartósította soká elfekvő tápszereit, vagy legalább is azokkal törekedett romlásukat takargatni. Kalácsát mákkal, köménnyel, koriánderrel, szezámmal, ánizzsal hintette meg. Kapor, tökmag, komló próbálta ízhez segíteni eleink szappanos, vagy állott kenyerét, az olasz meg mazsolát szórt mocsárszagii polentájába. Haldús időkben bőven mért paprika, hagyma takargatta a poshadt mellékízt a vontatottan fogyó vízi pecsenyén.

Ezeknél különb, igazabb tartósításhoz segíti az olaszt az, amiből legtöbbje van: a napfény. Durumbúzából gyúrt s napon szárított csőtészájára, a makkarónira mindig számíthat, ez kevés húst soknak mutat, a mártást, zsírt, túrót, sajtport, morzsát, maradékot jól felveszi s főzeléknek véled, amint a húst köríti. Maga e csőtészta is sűrítetten tápdús és hónapokon át csaknem frissen kínálkozik. A nagy Háborúban az olasz katona 700 gramm kenyér mellé 200 gramm makkarónit kapott. Szívesebben ette, mint a gyarló kétszersültet. De még a jó keksz is csak *vasárnap*. A csőtészta a *hétköznap*. A szegény ember búzakonzervje.

A konzervdoboz — melynek szerkezetét franciák eszelték ki. de java-részt amerikaiak hasznosították — már nem éri be azzal, hogy az idő rombolásának vegye elejét: szembezáll a Távolsággal is. Napóleonnól mondták, hogy elfoglalta volna Oroszországot is, ha már konzerveket vihetett volna magával. Ahol készen és adagoltan kívánják az élelmet, mert az utánpótlás, megfőzés, szétosztás körülményes, vagy lehetetlen, mint előretolt vonalakon, mozgóharcokban, mint a tengerészélet, fakitermelés, bányászat, kubikosmunka, turisztika, tudományos expedíciók távoli magányában: — a dobozolt tartósítás legmegfelelőbbben győzi az élelmezést.

30 milliárd doboz hús, hal, gyümölcs, főzelék készül évente iparilag úgy, hogy főzéssel és légritkítással akadályozzák meg az enzimhatásokat s ölik a mikroorganizmusokat. Nem örülünk annak, amit Hérics—Tóth mond s aminek sokan ellentmondanak, hogy ez a 30 ezer millió dobozolt konzerv tisztább, tartósabb s az egészségügyi követelményeknek jobban megfelel, mint az otthon készülő átlagbefőtt s hogy szakszerű ipari tartósítással a vitaminokból is kevesebb semmisül meg, mint édesanyánk dunsztos-üvegeiben.

Amíg a konzervipar a fogyasztóközpontokba települt, még jobban csak a vasagy áru idővel szállt bírókra. Csak amikor a nagy Háború átszorítja a fogyasztás központjaiból a termelés központjaiba, akkor kezdi meg óriás harcát a rothasztó távolsággal is. Mindjobban világosodik, hogy a konzerv a termelőt csak úgy kiszolgálja, mint a fogyasztót. Romlékony terményekre, a friss piacról elébb szemétre hányt másodosztályú főzelékre, gyümölcsre biztos piacot nyújt — még ha kisebb árral is — Braunschweig, Kalifornia, Argentína tartósító nagyipara. A Háború után a *National Canners Association* évi 3400 millió kg-ra emelheti konzervtermelését. Kalifornia gyümölcse 40—50, főzeléke 75 százalékát tartósítógyáraknak termeli. Már 1924-ben az Egyesült Államokban dobozolt konzerv az asztalra kerülő zöldborsó kilenctized része.

A Távolság akkor is Távolság marad, amikor már mindenütt abbahagyták a municiógyártást. Amerika a békeévekben is vígan gyártja tovább évi sok millió kg tejkonzervjét. Layton és Rist álmétkodva nézi, hogy a bécsiek még 1924-ben is nem alpesi parasztlak tejeskannáiból, hanem amerikai dobozokból fogyasztják a tejet. Az Egyesült Államok a *corned-beef-t* mintha átengedné Argentínának, sőt már ő is úgy vásárol milliószámra húskonzerveket, 1935-ben 77 millió, 1936-ban 88 millió font húskonzervet importál, 1936-ban Magyarországból is kimegy Amerikába 880 ezer kg dobozolt konzervhús. Mikor a *corned-beef* ára fontonként az 1918-i 59 centről 1921-ben 28 centre csökken, az 1919-i 467 millió font unióbeli húskonzervtermelés 1921-ben 75 millióra hanyatlik, ámde 1933-ban már megint 150 millió, 1934-ben 225 millió és 1935-ben 202 millió font konzervhúst gyártanak odaát. A konzervgyártás 1909-i 129 millió dollárba menő gyártási értékét 1933-ig 241 százalékkal 440 millióra emelik. Az amerikai élelmiszeriparban a legnagyobb százalékos emelkedéssel a konzervdoboz dicsekedhetik. Pedig a nyerstermény olcsóbbodása folytán az 1933-i ár már csak 60%-a az 1929-i csúcspont 750 millió dollár árú amerikai doboz konzerv-

jenek. 1930-tól kezdve mintha kezdene fogyni a kaliforniai konzervdoboz közönsége, sebjaj: a következő évben már paradicsom nyomul a kukorica, *grape-fruit* nyomul a barack helyére.

Az Egyesült Államok mögött 1916 óta második helyre emelkedik a japán konzervipar. Honnan veszi hozzá a föld és az élelem konzervfelcsleget? Hiszen minden gondja, hogy nincs földje, élleme! A végtelen preriket majmolja zsúfolt szigetén? Növényre utalt szegénysége veszi fel a versenyt az állatnevelő pampákkal? Holott a tenyere a tarisznyája. Nem a prerik és nem a pampák: — Japán a *tenger* konzervgyárosa. Tengeri lazacot, rákot konzervál s a tartósítást mindjárt ott végzi halászhajóján, a tengeren. Minden mázsa halból 75 kilogrammot a világpiacra küld az óceánok sárga gyárosa. Tudja, mi ízlik 10 ezer mérföldnyire a reggeliző fehérnek; még közzé se tették, már utánozza konzervhajóin a „Quick chilling“ halgyári fogásait . . .

Utánozná az orosz is. Csakhogy Tiraspolban — a parancs parancs! — szilvalekvárt akarnak gyártani a gépen, mely csemegekukorica tartósítására készült; persze a gép megy tönkre bele. Nincs doboz a dobozoláshoz, mert a dobozoláshoz nincs nyersanyag, majd csak most készül a szerszám. Ha van doboz, nincs láda, nincs szeg, nincs papír a csomagoláshoz. Amerikai munkagépek és tengerentúli méretek lepik meg az idegent Ukrajna pazar konzervgyáraiban. Az éhségzónákat innen élelmezhetnék, ha más kormányzóságok sokszor elfecsérelt feleslegeit tartósítani tudnák. Ehhez azonban nemcsak amerikai munkagépekre volna szükség, hanem amerikai rugalmasságra, angolszász lényegérzékre is. Néhány ezer ember brutalitása nem pótolhatja százötven millió ember erélyét.

A müncheni Carl Linde professzor 1873-ban megszerkesztette az ammónia-kompresszort. Már a szemfüles glasgowi Coleman 1879-ben hozza is a *Circassia* nevű Anchor-hajón a kompresszorral hűtött első marhahúst Amerikából s mélyhűtővel fagyasztott ürüt küld ugyanez évben az óhazába Ausztrália is. Azóta haladt s hanyatlott is időnkint a hűtés s fagyasztás tudománya. A mérnöki kérdéseket maradéktalanul megoldották. Ami ennél sokszorta bonyolultabb: a hideg úton való tartósítás *biológiai* problémái még javarészt megoldatlanok. Erjedéstani Intézetünkben Osztrovszky tanár most állít fel kisméretű kísérleti hűtőházat, hogy segítsen megfejteni e fogós kérdéseket. Különböző húsok, halak, gyömolcsök, főzelékek biológiai sajátosságaira ez, vagy az a hőfok, ez vagy az a nedvesség s a hűtőkamra levegőjének ilyen vagy olyan összetétele különbözően

hat. „A hűtés tudománya majd csak akkor lesz tökéletes, ha már a biológus pontosan tudja közölni e feltételeket a mérnökkel.“ Nehéz, nagy tudomány a hűtés, fagyasztás. Minden élelmiszernek — még a heringkonzervnek is — külön bűvárai, minden élelmiszer tartósításának külön laboratóriumai vannak a világ minden részében. Ausztrália és Újzéland eddig csak fagyasztott húst tudott Európába küldeni: most a londoni Hűtés kutató Állomásnak állítólag sikerült, hogy 10—20% széndioxidos levegőben a friss húst két hónapig is kifogástalanul tartósítsa. Már egy újzélandi hajóstársaság két így felszerelt hűtőhajót el is indított. Sőt a kényesebb *baconnek* is ígérgetik, hogy csiramentesen hozzák át Sydneyből Európába és hogy itt a dán baconnel fog vetekedni. Az ottawai egyezmény óta Ausztrália húszállító kedve nagyot nőtt. 1932—36 között az egyezmény csaknem 400 millió pengővel emelte Ausztrália hűskivitelét és 1937-ben Anglia még fokozni is akarja legtávolabbi domíniuma hűskvótáját.

Nem ment ily sokra idáig a hűtés tudománya a messzi kertek gyümölcsseivel, amelyek közül a távoli szállításra még kevésbé tette alkalmassá a bogyós gyümölcsöket. De a többi gyümölcs hűtése körül is még sok kérdésre vár feleletet a mérnök a biológustól. Ami a Kentben termelt angol gyümölcsöt, illátát, ízét legjobban megőrzi, nem szükségkép a legcélyszerűbb, sőt gyakran romlasztó módszer, ha a hűtőkamrában kanadai, délafrikai vagy kecskeméti gyümölcsöt szállítanak.

A szőlő minősége csaknem párhuzamosan hanyatlik növekvő szállíthatóságával, amit vastagodó héj és gorombább mag jelez. Tartósítását most próbálják kitalálni. Ma még könnyebb Budapestre almát hozni Ausztráliából, mint málnát Nagymarosról. Világpiaci tömegcikké nem is vált idáig más gyümölcs, mint amelynek már alkata, héja, is tartósít. Csak a természetből fogva konzerveknek: az almának, narancsnak, banánnak van világpiaca.

Hogyan jutnak mégis gyümölshöz azok a távoli milliók is, akik a konzervdobozt megfizetni nem bírják? Bizonyosan nem orosz módra, nem úgy, hogy kompótremekekkel rakják tele Potemkin nagyvárosi pultjait. Az éhségzónából nem lehet csak úgy átsétálni a csemegésboltba. Őszintébben beszél a gyümölcsről az a bizottság, amelyet 1928-ban az indiai mezőgazdaság megvizsgálására küldtek ki az angolok. Ez nem akarja az éhségzónát kompóttal etetni; nem vásárol amerikai konzervgyárakat India sárfészkeibe, hanem azt mondja: akkor segítünk leggyorsabban e koplaláshoz s legfeljebb gyarló élelemhez szokott százmilliókon, ha a fölös gyümölcsöt parasztosan megaszaljuk s ezt az akárhol olcsón előállítható aszalványt osztjuk el a

gyümölcsleién évadokra és tartományokra. „Az az Indiában élő kisszámú európai, vagy kényesebb ízlésű nagyúr, aki az aszalvánnyal nem éri be, hozthat magának befőttet Angliából.“ Az angolok gyógyítgatják a távolságot, az oroszok eltussolják. Azért kíséri amazok imperializmusát siker, emezekét balvézget.

A TÁVOLI ÁRUSÍTÁS.

Mikor a nagy Háború kitört, Amerika már rég kitanulta otthon a messzire való árusítást is. Standardizált, szabványosított. Szabadjára eresztve csak vaktában, minta szerint csak nehézkesen tudta volna távoli piacok sorsára bízni élelmiszereit. Roemer amerikai tanulmányútja után figyelmezteti honfitársait, hogy a standardnak a távolságok adják meg sajátos jelentőségét. „A kockázat, mondja, mely azzal jár, hogy nem veszik át a feladott árut, természetesen sokkal nagyobb óriási távolságok megfutása után, mint nálunk.“

A szokvány jobban csak *negatívum* s nem megy tovább, mint hogy megmondja azt a legkevesebbet, amivel a vevő még beéri. Ennél a szabványosítás mégis továbbmerészkedik. Tevőlegesen jelöli meg az áru átlagát, mindazt, amit lényegesnek vélt minőségéből nem nehéz észrevenni. Sokszor bizony értéket pazarol, mert el kell nagyolnia az értékelést, kihajítja a táperőt, bennfelejtja az ízetlent, általánosít, külszínre megy, méretekhez köti magát, ahol elemeznie kellene. De hát ki győzné standard helyett értékítélettel ezt a tömeget, ezt az ütemet, ezt a távolságot? A standard kevesebb a márkánál, mely az átlagonfelüli minőség gondos ismertetőjele, de a szokványnál lényegesen több, mert nemcsak véd, hanem emlékeztet és tájékoztat is.

A szabványos árut a távolból is meg lehet rendelni úgy, hogy kötlevéiben megnevezik, vagy kábelén hivatkoznak rá. Előleget is lehet már kérni az áruvá szabványosított terményre, az így és így graduált, standardládába csomagolt tojásra, vajra, sajtra, szalonnára. A gondalomformán megjelölt tanyai hiteltárgy, a hozzávetőleg megígért szérüskerti fedezet helyét szabványos átlag-élelmiszer foglalja el.

Ez már atyafiságosabb viszonyba került az egységes mértékű pénzzel s a körben forgó, egyenletes ütemmel, amelyre a pénzt természete szoktatta és készletti. A No. 1, No. 2, No. 3 osztályozott bostoni burgonya könnyebben alkalmazkodik a pontos váltólejárathoz, mint az óvilág bevermelt krumplicija, melynek asztali fajtáját, apadóáját, romlását, átlagnagysá-

gát, tapadó-földjét, szállítási idejét tanya és verem szerint százfélékép mondják be, . mikor előleget kérnek rá. S a *frigoroficos* egysúlyú, hűtött ürüit, amelyekből 60%-ot otthonfognak, csakhogy a többi az angol szabványt biztosan megüsse, simábban lehet előre lekötni, tárházi jeggyel zálogba tenni, útjuk közben biztosítani, egyik piacról a másikra sürgönyileg áttolni, mint a sokféleképen gömbölyödő tinót a nehézszagú göboly-istállóban.

A szabványosított áru külszínre közismert. Megértik, mit keresek, ha tudakolom; biztathatnak vele, hogy holnap igenis, az érkezik. Ugyanazon standardért ugyanazt az árat fizeti mindenki. A newyorki csemegések szabott áron árulják a szabványos élelmiszert, holott André Bérard még a földkerekség legkülönb főzelék- és gyümölcsszakértőiről, a párizsi vásárcsarnokok vevőiről is azt állítja, hogy a legkülönbözőbb árakat fizetik ugyanabban az időben, ugyanazon főzelékért és gyümölcsért. Mikor Laval miniszterelnök korában az olcsóbb húsfajták párizsi drágaságát puhatolta, egy lómészárszékben azt a felvilágosítást kapta, hogy ha a nagyvágó ingyen jutna is a húshoz, a közönségre 4 frank jutna kilogrammonként, annyi a költség. A belépőállomáson 500 frankot érő vágóló 1700 frankba kerül, mire a mézárszékbe jut. A francia húsforgalom nem szereti a szabványt. Ezt az ellenszenvet jó drágán meg kell fizetnie.

Csak a szabványos élelmet lehet hirdetni az újságokban: költött is már rá Amerika 1930-ban vagy 26 millió dollárt.

Szabványos árut kevesebb levelezéssel, kevesebb alku és kifogás árán, kevesebb ügynöki jutalékkal, egyszerűbben, egyenesebben lehet a vevőhöz juttatni. A wisconsini farmer, aki ott termel Csikágó szomszédságában, a vaj csikágói nagykereskedelmi árának csak 58%-át kapja kézhez, holott újjélandi gazdatársa, aki kétszázszorta messzibbről küldi a vajat Angliába, 74%-át kapja a londoni nagykereskedelmi árának. Az Egyesült Államok jóval drágább fuvarosokkal, hentesekkel, székállólegényekkel dolgozik, mint Budapest. H. E. Reed, a berlini amerikai követség mezőgazdasági szakértője 1935-ben Budapesten mégis azt állapította meg, hogy nálunk a sertésfeldolgozás költségszázaléka — a közterhek számítása nélkül is — jóval nagyobb, mint az Egyesült Államokban. Reed szerint Budapest azért dolgozik drágábban, mert nálunk a vágás és feldolgozás viszonylag kicsiny telepeken, sokféle módon történik és a melléktermékeket is kevésbé egy-egy eljárások szerint hasznosítják.

Hanem azért nem csodaszer ám a standardizálás sem, amely *minden*

terményt olcsóbbá tette. Másik hivatalos amerikai szakértő azt állapította meg Európa kenyérrairól, hogy azok még akkor is kisebbek az amerikaiaknál, amikor a gabona és liszt európai árai az amerikaiaknál nagyobbak. Európában a sütés igénytelenebb, a munkabérek alacsonyabbak, a forgalmazás olcsóbb, a csomagolást, mely szakembereink szerint kilogrammonként 4—5 fillérbe kerülne, nem igen alkalmazzák. Az európai süteket sok olyan költség nem terheli, amelyek az amerikai sütőiparban általánosak.

Sokszor a standard okozta drágulást a piacon már nem látják, mert a szabványosítás költségei még a forgalombahozatal előtt jelentkeztek. E költségek nem a vevő szemeláttára merültek fel, mint az élelmiszerkereskedelemben 15—20 százaléknyi átlagos bruttóhaszna. Más esetben nem a költségcsökkentés csökken, csak annak felhasználása válik észszerűbbé, tudatosabbá, mint amikor a gabonakereskedelemben a költségcsökkentés miatt küszöbölődik ki, mert a laboratóriumi minősítés illetékei nyomultak a helyére.

A messziről jött szabványosítás szigorúbb egészségügyi felügyelete általánosan is megjavítja a húsvizsgálatot. Ez sajtólag az angol vágóhidakra nagyon is ráfért, mert kivált a nagyvárosoktól távolabb a húsvizsgálat alapossága nem volt mindig arányos a rátartó angol húsigénnyel. Angliában a magarábizott önkormányzat a közigazgatás legtöbb szakaszán régtől fogva tudott sikerrel működni. Alig tűnt fel hát e lazább gyepűfogás hibája oly berendezésekben, amelyekben a német *drill* vagy a csikágói gyárszerűség nagyobbszámú hűsítőberendezése jobban biztosítja a kifogástalan szeleteket és rostélyosokat.

Pedig erre annál inkább szükség volna, mert e régebbi brit városokban fokozottan csökken a háziasszonyok tájékozottsága az élelmiszerpiacon. A standardizált élelmiszer is azért népszerűbb köztük, mert megszerzése kényelmesebb. Sir John Russel végigkérdezett egy sereg angol háziasszonyt, mért vásárolják a tengerentúli fagyasztott húst, amikor a mérszárszékekben gazdag választékban lógnak az angol hússok s árúk egyre hanyatlak? A háziasszonyok csaknem kivétel nélkül azt válaszolták, hogy a fagyasztott húsért csak telefonálniuk kell és azt kapják amit vártak. A cselédtartás drága, ők maguk nem érnek rá, hogy naponta mérszárszékbe járjanak s a friss húsból, ha telefonon rendelik, sohasem kapják azt, amit szeretnének. Az Egyesült Államok földművelésügyi minisztériuma is megállapította tizenöt város háziasszonyáról, hogy fogalmuk sincs a vásárolt szeletek és rostélyosok értékkülönbségeiről. A standard általánosít bizonyos áruismét, de nem mélyíti szakértelemmé. Sőt minőségi közönyt teremt.

Nem véletlen, hogy nemcsak a távoli húsnek, hanem jóformán minden távoli élelemnek az angol a mértékadó átvevője. Konyhája már a szabványosított élelmiszerforgalom előtt is szabványos volt. Minden angol ház ugyanazt a *joint-ot*, ugyanazt a gyakran megénekelt *roastbeef-et*, ugyanazt a soha meg nem únt ürübordát, ugyanazt a rizs- és rhabarbara-puddingot és ugyanazokat a be nem rántott és meg nem sózott főzelékeket találja hétről-hétre. Mindenütt kötelező a Worcester-mártás és a Yorkshire Relish alternatívája. Ugyanahhoz a szárnyashoz ugyanazt a *bread-sauce-t*, báránypecsenyéhez ugyanazt a *mint-sauce-t* adják. Egyformán főzik a teát, egyforma kortyokban és nagyjából azonos megjegyzések kíséretében fogyasztják a *claret-et*, a *hock-ot* s a *Port-ot*, a nehezebb és könnyebb, édeskés és kesernyés söröket s a pipadohányt. Hiába állít ki a richmondi Tejkísérleti Állomás 27 féle Angliában készült sajtot: — az angol háziasszonyok zöme csak a Stiltont és a Cheddart ismeri el sajtnak. Csak e szabványos, az unalomig megszürkült étrendre vonatkozhatik a londoni *Times* panasza, hogy az újjélandi bárányhízlaló jobban ismeri az angol fogyasztó ízlését, mint az angol juhtenyésztő, aki csak egy-kétszáz mérföldről küldi piacra a pecsenyebárányt. Ahol az ízlésnek nemigen vannak árnyalatai, ahol a konyha oly kevésbé egyéni, ott a jól megszervezett, pontos tengerentúli tömegszállítmányok valóban jobban eltalálhatják a kívánalmakat, mint az otthoni tarka, egyedi kínálat. Az amerikaiakról mondja Roemer, de angol vásárlóikról is mondhatta volna, hogy hüvelyesek dolgában igényük jól mögötte marad a középeurópainak. „Gyakran olyan gorombaszemű borsókat is tálalnak Amerikában, aminőt nálunk emberi fogyasztásra nem venne meg senki. Csakhogy az ily goromba borsó nemcsak többet terem, hanem a szállítást is jobban bírja.“ Ez az amerikai borsó nyilván pontosabban megközelíti az áru fogalmát, mint a kiskertjeinkben termelt, ámde az ingyenc nem örül e közeledésnek. Az angol *lunch* nem veszi mindig észre, ha a tengerentúlról a tökéletesebb szállíthatóság fejében vastagabb héjjal, rágósabb hússal, örömtelenebb ízekkel töltik is ki déli félóráját. A *lunch'-ön* az angol különben sem ingyenci mivoltában vesz részt.

Szakemberek becslése szerint ma a Csikágóban vágott 10 mázsás tinóból vagy 100 pengő értékű melléktermék kerül ki. Ez a 100 pengő, melynek javarésze még nem is olyan régen elpazarlódott és a világ legtöbb részén még ma is elpazarlódik, fedezi a vágás és forgalmazás minden költségét. Az egész összeget, amit a fogyasztó fizet, a hizlaló gazda kaphatná kézhez.

1928-ban, a melléktermékek árvonalának csúcspontján, Armour 17.20 dollárra becsüli egy marhavágás és 3.80 dollárra egy birkavágás melléktermékeit. Ugyanakkor nálunk jó anyabirkát lehetett 3.80 dollárért vásárolni. Persze az amerikai szakipar „még a leölt sertés utolsó ordítását is feldolgozza“. A Swift-cég is azt jelenti, hogy a melléktermékek kiárusítása fedezi a vágás és forgalmazás kiadásait. Az általános árindex összeomlásával a melléktermékek árszintje is összeomlik. Ekkor Armourék külön röpiratban vallják meg, hogy vége a tudományuknak.

De azért valahogy ne gondoljuk, hogy az amerikai élelmiszeripar a Távolságot éppen csak a melléktermékek műszakilag fejlettebb és gazdaságosabb hasznosításával győzte volna le. A mezőgazdaság legtöbb melléktermékére nincs gondja, valahányszor simább és töményebb profitra van reménye. Az óriás távlatokban különben sem lehet takarékoskodni. Erről meggyőződhetünk, ha egy pillantást vetünk a tengerentúli húsexportáló országok *otthoni* húsfogyasztására. 1931—33 között Újzéland fejenként átlag 300 font húst fogyasztott, melyből 170 font marhahús volt. Argentína átlagfogyasztása 1933—35 között szintén 300 font, melyből 271 font esik marhahúsra. Ugyanekkor Európa legnagyobb húsevője, az angol, fejenként csak 136 font húst evett, amelynek nem egészen a fele volt marhahús, az Egyesült Államok pedig 96 fontot és ebből is a marhahús a felénél kevesebb. Nyilvánvaló, hogy az exotikus húsfogyasztás, mely az angol húsfogyasztás 220 és az Egyesült Államok húsfogyasztásának 310 százaléka, nem jelentheti a hús valóságos elfogyasztását, hanem annak csak elkallódását. így számolnak el statisztikailag azokkal a vágósúlyokkal, amelyeknek nincs látszatjuk a húskivitelben.

1913-ban még Brailából 20 százalékkal olcsóbban jut a gabona Hamburgba, mint Montrealból, 1927 őszén a montreali fuvar már 40 százalékkal olcsóbb, mint a brailai. Ugyanakkor a búza métermázsáját Königsbergből Brémába, tehát Németországból Németországba tengeren is csak egy pfenniggel olcsóbban fuvarozzák, mint New Yorkból Brémába. Ugyanez időben Szentesen — ki sem érve a városhatárból — a tiszaparti vasúti kocsiból a tiszai uszályba való gyalogpadlós búzaáthordás annyiba kerül, mint a búza fele óceáni fuvarja Montreal és Liverpool között.

Mégse lehet a tengerentúl piaci felülkerekedését, mint számosán teszik, éppen csak az eltolódott fuvarhelyzettel magyarázni. Hiszen még 1926—27-ben is azért az északamerikai búzafuvarok nem olcsóbbak, a délamerikaiak pedig még mindig drágábbak, mint akár a brailai, akár az odesszai. A fuva-

rok egész összege sem oly nagy, hogy a tengerentúli agrárhengert gözzel meggyőzte volna. Még kisebb a különbség jelentősége nagyobb súlyértékű termények — mint fagyasztott hús, konzervgyümölcs — árversenyében.

TERMÉNY, ÁRU. PÉNZ.

Standard nélkül sohasem méltatta volna a farmer terményeit diktatúrájára Hoover, aranyára Morgan. G. Solmssen a német Bankárszövetség 1928-ban tartott nagygyűlésen rávilágított *a mezőgazdasági termények áruszerőségének és hitelképességének erre az egyszerű logikai összefüggésére*, amelyet utóbb törvénytervezetben is megrögzített. „Hogy a mezőgazdaság értékeit mozgósíthassuk, mondotta, a földbirtok jelzálogilag fedezett hitele mellett szerephez kell juttatni a mezőgazdasági termények által fedezett áruhitelt is. Hogy ezt a célt megközelíthessük, a mezőgazdasági terményeknek fungibilisaknak kell lenniök, vagyis olyanoknak, hogy egy-egy termény részmenyiségei kölcsönösen helyettesíthessék egymást. Továbbá ezeknek a terményeknek tartósaknak is kell lenniök, hogy a hitelnyújtás egész ideje alatt igazolják hitelfedezetül való alkalmasságukat, más szóval azt, hogy értékállóak. Ezt a célt úgy lehet elérni, hogy a szabványosítás révén minden nem tökéletesen egészséges terményt kiküszöbölnek, a forgalomba hozott terményt immunizálják, a szabványosítás által megkönnyített szabályszerű és célirányos csomagolást alkalmazzák, az élelmiszerszállítás eszközeit tökéletesítik, a terményt szállítás közben szakszerűen kezelik, végül a termény forgalomképességét megfelelő tárolással és hűtéssel meghosszabbítják.“

Solmssen még azt is hozzáfűzi az áruszerőségnek ehhez a tömör programjához, hogy a Federal-Reserve-bankrendszer által 1926 folyamán leszámított váltókölcsonök egyharmadát mezőgazdasági termények forgalmazására és tárolására folyósították.

A tengerentúl megszervezett fuvarja, a világháborúban kitanult tartóztatás és az egyre általánosabban követelt élelmiszerszabvány nagy mértékben eleget tett azoknak a követelményeknek, amelyeket Solmssen a mezőgazdasági terményekkel szemben felállított. A tengerentúli mezőgazdaság elébement a pénznek és a pénz találkozott vele. Az ő terménye valóban *áru* már, amelynek árát a világpiacon a kereslet és kínálat szabja meg és a pénzgazdálkodással kapcsolatban egyenlíti ki. A mezőgazdasági értékesí-

tésnek több és több vonatkozása támad a pénz- és hitelrendszerrel, amint a távoli termény leveti terményjellegét és áruvá közömbösül.

Anglián innen azonban utcákra és házakra bomlik a fogyasztás odáig magától értetődő egysége. Amerika zsírszakértője alig győzi Washingtonban elreferálni a német rendeletek tucatszám körülírt zsírféleségeit. Armourék már Csikágóban is vagy negyven különböző kolbászaru receptjét tanulták meg az odavalósi németektől, de a németbirodalmi hentesipar szakácskönyve vagy nyolcszázfélélt sorol el. Mennyivel tarkább a fogyasztás, mihelyt a kontinensre lépünk! Már a német konyhának is ezerannyi a receptje, mint az angolnak. A németek is rosszul főznek, de ők többféle-képen főznek rosszul.

Még az étkezési szokások ázsiai fanatikusai is, a sárgák, ha jobban meg-nézzük étrendjüket, mennyire féltik a maguk külön ízeit minden egyéb zamattól! Japánban rosszízűnek tartanak minden rizst, amely nem Japánban, Koreában, vagy Kaliforniában termett. Ha még oly magas tápértékű rizst visznek is oda, csak a japán koldusok vásárolnák meg, azok is csak akkor, ha nem kaphatnak köles- vagy árpakását.

Hát még az európai kenyérnek hány száz „standardja“ van! A washingtoni kormány Európába küldött szakértője kétségbeesve jelenti, kormányának, hogy semmire sem lehet menni e sokféle ízléssel. Európa minden országának más és más kenyér ízlik, de egyiknek sem ízlik az amerikai, amelyet üresnek, unalmasnak tartanak. Az európai molnár is jobban megfizeti a *Hard Red Spring-et*, mint a *Soft Wintert-t*, hanem azt már minden molnár a maga törzsközönsége szerint osztja meg, *mennyit* keverjen az erős, a gyenge s az otthoni búzákból titkolt arányú malteréhez. A németek kenyérsütéshez rozssal keverik a búzát, máshol meg tiszta rozskenyeret sütnek. Mióta felére csökkent a sörivás, a rozsfogyasztás is nagyot hanyatlott, mert a sör együtt járt a rozskenyérral. A tisztán fogyasztott búza 30 százalékából a német pékek zsemlyét és kiflit sütnek. A lengyelek nemhogy búzát, de még kétszerest is keveset fogyasztanak. Rozsból sütik a lengyel kenyeret. Csehszlovákiában a búzával kevert rozskenyeret eszik általában: a köznép asztalán fényűzésszámba megy a búzakenyér. Az osztrákok is keverik a búzát és a rozst, vagy tiszta rozskenyeret esznek. De itt az amerikai kiküldött még a szinbúzából készült híres császárszemlyét is észreveszi, melynek zamata, ropogása emberöltők óta vonzóerő az osztrák idegenforgalomban. Oroszországban csodálatos módon fehér búzakenyér a népkenyér, bárha csak a középminőségű. Amerikai igény szerint

is elsőrendű fehér kenyérré csak az egész fogyasztás 5 százaléka esik. Bulgáriában 10, Törökországban 20 százalék rozstot kevernek a búzához, holott a szomszéd görögök már tiszta búzakenyeret esznek. Az olasz kenyérfogyasztásban csak 1 százalék a rozsliszt, de a kenyérbúzáat szertelenül kiőrlik. Már nyomul fel Dél felől a Durumbúza is. Kezdi kenyérbe is be-sütöni. Ki hitte volna, hogy a gazdag Svájc sem eszik tiszta búzakenyeret s 5—10 százalék rozslisztet kever hozzá? Hát a franciák híres fehér kenyere mitől oly nyúlós, seízű mostanában? Alighanem attól, hogy sok búzájuk miatt ajtót mutattak a külföld keverésre használt sikérbúzájának is s a francia búza egymagában nem adja ki a régi francia kenyeret. Belgium rá-tartóbb a kenyérére, tiszta jó búzákból süti, ma is a legjobb európai kenyerek egyike. Németalföldön a proletár és a paraszt erősen kiőrölt, félbarna kenyérral is beéri, de a kispolgár és az urak hófehér kalácson élnek. Spanyolországban is alig sütnek mást, mint búzakenyeret. Hanem már a barázdás Portugália jócskán fogyaszt rozskenyeret is. A Brit Szigeteken a legízletesebb kenyeret a skótok'és az írek sütik. A legjobb süthetőségű lisztet használják hozzá, csak a szegényebb írek kevernek javarészt otthon süttöt kenyerükbe gyengébb és olcsóbb liszteket is. Anglia és Wales beéri közép-minőségű lisztkeverékkel. Még a kenyér színe is hányféle ... Az európai kenyér nem olyan fehér, mint az amerikai, de vannak keleteurópai országok, ahol a búzakenyérnek is barna vagy sötét színű van. A Brit Szigetek, Franciaország és Belgium kenyérszíne a világos vaj színére emlékeztet, a spanyol kenyér a sárga vajra ...

Megbízhatóan egységes fogyasztás nehezebben alakul ki, ahol az élelemnek száz történelme van. Mily könnyen igazodnak szabványhoz a homokvidék kommerc-borai s mily nehezen „történelmi“ borvidékeink! Solms-sen csak a pénz nevében beszélt, mikor a szabványt megsürgette. A fogyasztó még nem intett igent hozzá.

A mezőgazdaság maga is, belterjessége arányában, távolodik attól az áttekinthetőségtől, sorozatosságtól, amit Solms-sen követel tőle, hogy hitelt adhasson neki. Egyenlő körülmények közt a külterjes gazdaságok munkája ellenőrizhetőbb, termelvényeik kevésbé elapróztak; a külterjes gazda nem pazarol annyi minőségi értéket, mint a belterjes, hogy a termelvény fungibilis legyen és Solms-sen hitel- és zálogképesse avathassa. Rendszerint nem szívesen áramlik a hitel oly mezőgazdasági termelés felé, amelyben sokoldalú munka folyik. Attól a hitelező nem meri várni a pénzforgás szabatos ismétlődését. Nem látja e tarka termelésben az egységet, melyet egy kéz-

legyintéssel jóváhagyhat, vagy kifogásolhat. Németországban és tőle délre s keletre, de különösen nálunk sűrűn hallani ma is még, hogy az árvátság idején a külterjes gazda volt az „okosabb“ s ő maradt hitelképesebb.

Hanem a dánok, hollandok mezei intenzitása hibátlanul össze tud fogni az angol tőkével. Csakugyan: mintha az ő példájuk megdöntené e gondolat-sort. Bárha ők is csak több veszett csata után: — ma valóban egyesítik a pénzgazdaságot a belterjességgel.

Hárojtnágú magyarázata van e különállásnak. Az *első*: az angol fogyasztás csukaszürke tömegessége. A *másik* e parti országok óceáni éghajlata, mely egyenletesen ad gumós- és szálastakarmányt, tisztát, táplálót. Nekik csak abrakot kell a szénához hozzávásárolni, nekünk az abrakhoz kellene a széna, de még az olcsón fuvarozó óceán, még alpesi szomszádunk sem győzne adni ily nagy térímét, ily kicsiny faj súlyt. A *harmadik*, hogy kisszámú népek, egységesen neveltek, művelten, tudott céllal, nem csordamódra követik az egyet. Éghajlat, piac, ember nem szegi kedvüket, hogy szabványabrakkal javítsák szabványsúlyra a szabványosfajta sülldőt.

Hanem azért *még ők is* tele vannak panasszal, amiért Ottawa miatt meg kellett tizedelniök és szigorú korlátok közé kellett szorítaniok Angliából élő állatállományukat. 1932-ben 2.74 millió főnyi sertésállományát Hollandia kénytelen 1936-ig 1.81 millióra csökkenteni, Dánia sertéslétszáma 1931-ben 5'45 millió, 1935-ben Ottawa után, 3.02 millió.

„A mezőgazdaság, vitatja Solmssennel Warren, *biológiai ipar*. Nem áll módjában, hogy becsukja s megint kinyissa az üzemét, mint ahogy megteheti a gyár.“ Ha Amerika mégis megtette: kinyitotta s becsukta a farmot, a lelke rajta. Ügy alkalmazkodott a piac kívánalmaihoz, hogy a mezőgazdaság törvényeit abbahagyta. Mintha a világon se volnának: nem törődött velük. Sok a földje; végül is nem vezett tőle éhen.

Mikor a tengerentúli farmer is válságba került, *ez az ő agrárválsága maga szerint különbözött az európaiétól. Az óvilági agrárválság abból támadt, azért ismétlődik, mert a földműves óhatatlanul szembekerül a más elv szerint termelő tőkés gazdasági renddel. Az újvilági agrárválságot, éppen a fonákjáról, ennek a természetadta kételtűségnek elhanyagolása, feladása okozta. Az európai paraszt összeméri erejét a tőkével, legyőzi, alulmarad, vagy szót ért vele. A tengerentúli farmer maga csapott fel tőkésnek, úgy tett-vett, mintha ő is odatartoznék.*

Hanem nekünk ideát parancsszó ám az, hogy „biológiai ipar“. Nekünk ideát százféle sorsot oszt; percenkit új figyelmet, barázdánkint külön helyt-állást igényel. Jelenti, hogy nem tud csak a piacnak kedvében járni, múltjától szabadulni, hozzátörödni a fungibilitáshoz. A világkereskedelem 1929-ben 6400 millió pengő ára pamutszövetet forgalmazott. Ez a szédületes forgalom egységesebb szabványok, ismertebb árukategóriák szerint bonyolódott le, mint 15—20.000 pengő ára musteladás a badacsonyi pincesoron. S ugyanezt mondhatnék történelmi borvidékeink akármelyik „Pincesoráról“.

Az igazodás egyre nehezebb is, amint beljebb megyünk a kontinensen. Mind reménytelenebb, vagy legalább is bizonytalanabb a kínálat rendszeres ismétlődése, a típusos szállítás, a konjunktúra utolérése. A Közel-Kelet gazdája többször takarít be *szélső* hozamokat. Már jobban csak későn ivarérett, későn hizlalható, későn befogható, kevésbé szapora jószágot tud tartani; mikor lesz hús, zsír, tej, befogni való ló ezekből, pedig *most* kéri annak . . .

Egyszer kenyér, máskor abrak a rozs; van esztendő, hogy Németországban újig a rozs egyötödét felabrakolják, pedig a vetéldő tavaszi árpából sem abrakoltak annyit, mert annak váltakozó javarészét meg évad szerint a sörgyáros váltja magához. Több csapadékkal több a „csirkebúza“, nagyobb a malmi hulladék. De még a maradó javából is kevesebbet vesznek meg keverésre, mert az esők nem a sikernek kedveztek, hanem a keményítőnek. Elmosódó piaccal, bizonytalan végre indulnak a takarodószekerek magtár, göré, szérűskert felé. Hol vannak még ezek a fungibilitástól?

A FALUSI ÁR ÉS A TENGERENTÚLI ÁR.

Amint megvalljuk, hogy az óvilági gazda kisebb mértékben alkalmas a pénzgazdálkodásra, mint a többi foglalkozási ágak, már örülnünk is kell, hogy *terményei felét pénzreváltás nélkül ő maga otthon fogyasztja el*. A tengerentúli farmer egyhatod annyi kézimunkával hoz létre egy termelőegységet. De ezzel öthatod fogyasztót elkergetett a közeléből.

A farmer nem érte be azzal, hogy a világpiacon természettől adott valószínű előnyeit (szűzföld, égöv) érvényesítse. Visszapótlásra szoruló, sőt természettől szegény talajainak, kevésbé kedvező, sőt kedvezőtlen égtájainak is világpiaci boldogulást követelt. Ebből az okszerűtlen terjeszkedésből adódtak azok a roppant feleslegek, amelyektől a nagy Háború után az óvilág

gazdái nem bírtak visszatérni a világpiacra. Ha az óvilági földműves egész nyersshozamára kihatott volna a tengerentúli árrombolás: ma már kietlen puszták vennék körül Európa kővárosait.

Csakhogy az óvilági üzem *felemás*. Csak félkezével dolgozik a piacnak, a másikkal otthonát látja el. A tengerfüvar és a tartósítás roppant fejlődése után is fontos terménycsoportokat kiemel a nagyon távoli versenyből teriméjük terhe, romlékonyságuk kockázata, friss fogyasztásuk élettani kívánato&#sága. A középeurópai önellátás mértékadó terménycsoportjai — mint a burgonya, a friss tej — kimaradtak a tengerentúl nyomasztó versenyéből.

Máskülönben is: — az *ár* az európai gazdának nem jelent annyit, mint a gazdasági élet többi vonatkozásaiban. A naturálbevétel és a naturálbér átlagosan *fele* nálunk ma is a termelés őscélját, az önellátást szolgálja: *csak fogyasztás, nem vásárlóerő*. Amíg az óvilág földművese ezt a felerészt meg tudja tartani magának, addig őt az árindex is csak félerővel szorongatja és emeli. S mentői kisebb az üzem, mentői nincstelenebb a kereset, annál *kisebb* az a haszonrész, amelyet a piacon pénzért kínál, szóval: a *hozam áru-része és árérdeke*. A füstölő sonkáját, a tejesibriket nem érinti a tengerentúli verseny, amíg létminimumként a piacon innen maradnak. A gyéren lakott, kommerciálizált farmnak kevés jut e mentességből. A farmer az árviharokat egész testével kénytelen felfogni. Az óvilági mezőgazdaság javarészt az árváltozásoktól való e viszonylagos mentessége révén menekült meg a nagy Háborút követő években a végpusztulástól. A tengerentúli farm kitettebb.

A tengerentúli termelő hiába keresi fogyasztónak, aki munkásnak nem kellett neki. Az embernemlatta farmról csaknem mindent piacra kell küldenie. Nem fenéki tejfel hát a géppel dolgozás. A gép nem fogyaszt agrár-termékeket.

A mezőgazdasági termények árszintje Amerikában 1921-től 1933-ig 63 százalékkal hanyatlott. A farmok termelése csak 6 százalékkal. Ugyanazon idő alatt a mezőgazdasági gépek gyártását 80, a járművét 80, a cementét 65, a vasét és acélét 83 százalékkal csökkentették, de ennek aztán volt látszatja az árvonalon is: a mezőgazdasági gépek ára csak 6, a járművéké 16, a cementé csak 18, a vasé és acélé csak 20 százalékkal csökkent. Az ipar ura maradt a dolgának, kinyitotta, becsukta, bővítette, szűkítette üzemét a konjunktúra útmutatása szerint.

Nem így a farmer. Ő már az emelkedésben is, panasolja Wallace, csak „bicegve“ vehet részt. A fogyasztónak csak egy gyomra van. A farmer — bizonyos határon túl — csak a fogyasztók számának emelkedésétől várhat új piacot. Holott az ipar a fogyasztók változatlan száma mellett is szinte határtalanul bővítheti vevőkörét. Még merevebb a farmer sorsa, mikor a hanyatlás órája üt. Ő nem csukhatja be a boltját máról-holnapra. A szüneteltetés vagyónállagának pusztulásával jár. Sokfelé porzik érdeke, szándéka, egymásról nem tud, széthúzó üzemek szerint. Nem tud összefogni, a baját se tudja nevén nevezni. Csak az állam beavatkozása, csak a közület vezető, egyengető, kiegyenlítő keze segíthet e bénaságon...

A boom-ban még csak valahogy elnézett az amerikai rekord e gyámoltalan öreg felett. Hiszen a végén, ha lihegve is, ha talaját pazarolva is, csak megmaradt az aranyrajvonban a farmer is. Hanem most, a bajok évadján. Mindig a farmer a maródi. Miatta kell megállniok a menekülőknél, miatta késnek meg a még remélhető átkeléssel... A kereslet és kínálat törvénytudói úgy kiabáltak vissza e 30 milliós cmbertorlasznak, mintha a Neandervölgynek magyaráznák a komparatív-költségeket...

Még Amerikában azt hitték, hogy a farmernek ez a bénasága betegség, melyet orvosi kezeléssel, hígított dollárral, enyhébb váموkkal meg lehet gyógyítani. Még Amerikában azt hitték, hogy a farmer azért nem szalad velük, mert kifcamította a lábát. Még Amerikában nem látták meg e bénaságban a végzetet. A kisebb piaci rátermettséget, amely nem betegsége, hanem tulajdonsága a világ minden mezei üzemének s a végső számadásban a világ minden mezei üzeme közül a gyökértelen tengerentúliakra nehezedik majd a legsúlyosabban, mert egész súllyal nehezedik rájuk ... Nem segíteni kell rajta. Nem is lehet rajta segíteni. Számolni kell vele.

Valahogy így: Fonó-szövőiparunk termel 1000 pengőt. Ebből vagy 100 pengőt költ munkabérre. A 100 pengőből a munkás 50-et élelmiszere fordít. Ebből az 50 pengőből 25 pengő ér a termelőig „tanyai ár“ fejében. A 25 pengőből 12'5 pengőt kap a munkás, aki az élelmiszert megtermeli. Az élelmiszert termelő munkabér a fonó-szövőipar termelt értékének 1.25 százalékát kapja. Ebben az arányban emeli és szilárdítja a fonó-szövőipar a mezőgazdasági keresők keresetét. Ennyivel nő ezek vevőereje.

Mi következik ebből? Abbahagyja a fonó-szövőipar hatályosabb gépi termelését? Ezt senki sem kívánja. Termeljen-e a gazda a fonó-szövőiparral egyívású mechanizáltsággal? A tengerentúl ezt próbálta. Ha boldogul vele, övé a vitathatatlan fölény: a preri iparosítása sikerült s a falu vagy követi,

vagy belepusztul... *Ámde ha a visszajáról az derülne ki, hogy a nem egészen mechanizált mezei termelés egyúttal az optimális is: — az árszínvonalnak ehhez a tapasztaláshoz kell igazodnia. Ha a nem-mechanizált mezei termelésnél jobbat nem tudunk, de mezei termelésre mégis múlhatatlanul szükségünk van, nem engedhető meg, hogy a mechanizált foglalkozási ágak erélyesebb piaci érvényesülése a nem-mechanizálható mezei munkát eltapossa. Méltányos kiegyenlítésnek kell az árak kettősségét áthidalnia. Mert különben elindul a kiegyenlítés magától. Egyszerre csak az egyoldalón felsrófolt árakat kezdik sorjában visszakérni. Ezt a visszakérést köztehernek nevezik.*

A Háború nemzetközileg is támasztott ál-árakat, amelyeket soha senki nem fizetett meg. A búzának volt egy magyar mélypontja és egy amerikai csúcspontja. Ez amannak aranyban vagy tízszerese volt. *Egyiket sem fizette meg senki.* Az amerikaiit a végén nem fizették meg a „szövetséges és társult hatalmak“. A magyarból meg nem tudtak fizetni a magyarok. *Valahol az okos középben rejtőzik az az ár, amelyet, mindenki megfizethet.*

Áremelés és árparancs letompíthatja élet, nemzetközi barter mérséklője lehet a nagyon is önző áregyezménynek. A kontinens gazdája sem tud ezen a maga erejéből segíteni. Ennek nem éppen csak ő az oka. A foglalkozása teszi, ahogy az üzemében s életmódjában jelentkezik. Csak sorsát szigorítja e hézag. Nem csökkenti értékét a nemzet életében, hogy a piacon magával ennyire tehetetlen.

Olyanféle kioldás látszanék köznyugtatonak, mint a rizs japán indexe. Japán fele szántóföldjét rizs foglalja el, mely a földművesek munkájának s jövedelmének is több, mint felét adja. A japán étrendben viszont nagyobb a szerepe, mint a kenyérnek Európában s ma a japán munkás jövedelméből minden negyedik yent rizsre költ. Kétfelől *két létérdek* ütközik hát a rizs piacán. A mindenkori kormányzatot egyik oldalról a termelők, másik oldalról a fogyasztók rizs-lázadása fenyegeti s a miniszterek évtől-évig azon töprengenek, hogyan lehet mindkét rizsérdeknek igazságot tenni?

1932-ben végre úgy döntött a törvény a rizsvitában, hogy két ára lesz a rizsnek: legkisebb és legnagyobb ára. *A legkisebb árt a rizstermelés költsége szabja meg, a legnagyobbat a vagyontalan japán létfenntartási költsége.* A létfenntartás költségét kettéosztják: az egyik költségrész, amit a család rizsre költ, a másik, amit egyéb, kevésbé fontos élelmiszerre, nevelésre, üdülésre, utazásra, társadalmi kötelezettségekre s amit megtakarításul félretesz. Bizottság határozza meg, a létfenntartási költségek e második

csoporthoz, mely legnagyobb hányadát lehet feláldozni az első (a rizs) érdekében?...

Az élelmiszerárak világszerte örök zajlásban vannak. Ha így állnának a kérdés elébe, mint a japánok, talán nálunk sem volna agrárállomány. Ügy csukódnék össze, hogy a szükségletek visszakapják a nemzetgazdaságtól fiziológiai rangjukat.

Valljuk meg, azért nem könnyű itthon követnünk a japán rizs fehéren csillogó, síma példáját. Már fennakadunk a termelési költségen. Hogyan kell azt annyiféle termelési ágról, melyek bozószerűen egymásba nőttek, kipuhatólni? Azt mondják: majd kihull magától a legdrágábban termelő. Dehogy hull ki magától! Hiszen azt se tudja még, hogy drágán termel, vagy csak évek múlva tudja meg. S ha egyik terményt drágán termeli, megél abból, amit nyer a másikon.

De hát mi is az a drága termelés? Ahány okos ember van az országban, az mind nyújtja a gazda felé a segítő ceruzát. Ám ki lehet-e számítani e ceruzával, mennyibe került, amit termeltem? Csak a kukorica piaci árát számítsam, vagy azt is, amit előveteményül ér a következő évnek? S hogyan számoljam a kukoricaszárt? Kalóriáját tüzelőnek, vagy takarmánynak? Ha jól megázik, negyedannyi tápereje van, mintha frissen etetem meg. S az istállótrágyát csak a kukorica alá tudom adni, nem a rákövetkező kalászos alá. Ez is érdeme a kukoricának, de pénzben kifejezni nem tudom. S terhe is a kukoricának, mert a trágya tápanyagában s a talaj fizikai javulásában első évben mégis az részesül. Kukoricavetésem munkabér is. Harmadába kapja az arató. Enélkül nem kapnék aratót búzához, árpához sem. Hova tegyük a kukorica munkásszerző érdemét a munkabérszámlán?

Alig tudunk mást, mint Aereboéval meghátrálni a ceruza előtt s megváltani, hogy csak az egészzet együtt tudjuk érteni, értékelni. Csak az eredőt tudjuk lemérni, amit végül az élet nem ismétlődő, millió erőjéből látnunk adatott.

A művész tervez, a bölcsesség határoz a mezei üzemből s ha jól vezet, nem a jövőt számítja a kalkuláló ceruza, hanem a jelent figyeli.

Mr. Farmer mosolyogva hallgatja, amit mondunk. Neveltsége szerint udvarias mosollyal, vagy gúnyosan. Megmutatja blokkyszerű bőrtetését, amelybe pontosan bevonározta a költségek és remélt haszon tételeit. Hogyan lehet előszámítás nélkül belemenni egy üzletbe? — kérdi lapozás közben.

Igaz: ő csak egy növényt termeszt komolyan. „Monokultúra.“ Úgy gyártja a kukoricát, mint más a cipőfelsőrészt. Csak azt. Szériákban, futó-

szalagon, ez egy munkára sűritve minden szándékot és berendezést, évről-évre mindig csak ezt az egyet, kukoricát. Mások mást természetnek, azok is mindig egyet. 1,640.000 farmer gyapotot termel. 455.000 búzát. 605.000 tejet. 71.000 gulyabeli marhát nevel. 479.000 a marhát meghízalja ...

Az európai gazdaszem figyelmesen pillant bele Mr. Farmer noteszébe.

— Mr. Farmer, valamit kifelejtett a számadásából.

— Ugyan mit? — kérdi Mr. Farmer kissé megütődve, hogy még utóbb az óvilág akarná őt számolásra tanítani. — Ugyan mit? — kérdi. — Mi az, amit kifelejtettem?

— A földet, — feleli Európa Mr. Farmernek.

„AMERIKA ÁLMA.“

Alighogy Franklin Rooseveltt beül Herbert Hoover örökébe, több kirívószámra figyelmezteti honfitársait. „Az amerikai népszám mezőgazdasággal foglalkozó 22 százaléka, mondja az új Elnök, a nemzeti jövedelem csak 7 százalékát kapja, holott még néhány év előtt is nekik jutott a nemzeti jövedelem 15 százaléka.“ Wallace földművelési miniszter pedig azt jelenti az Elnöknek, hogy most már a farmerek több mint fele csak bérlője a földnek, amelyet mível. „A farmerek több mint negyedrésze, jelenti Wallace,, nem él emberhez méltó életet. Amerika kiterjedt részein, kivált a déli államokban a szegényebb földművesnép helyzete alig, vagy egyáltalán nem jobb, mint a legszegényebb európai parasztoké ...“

Ebben a bérlővé nincstelenedéit, adósságtól görnyedő, kilakoltatással fenyegetett, agyonadóztatott amerikai farmerben Lincoln és Jefferson már alig ismert volna rá az amerikai idealizmus legrégebb eszményképére, hogy mentői több független polgár mondhasson magáénak otthont, melyre mindig számíthat. „Amerika álma oly családi farmról, mely azok birtoka, akik azt megművelik, mind jobban távolodik a valóság birodalmából“, üzeni Rooseveltt elnök a washingtoni kongresszusnak. Amerika már nem álmodik az öreg fákkal szegélyezett newenglandi tanyákról, hol régi erkölcsökben nevelkednek a régi nemzedékek, hogy az új tanokat bátran vizsgálják, vállalják, vagy elvessék. Lincoln és Jefferson „amerikai álma“ helyett „Amerika kiterjedt részein a szegényebb földművesnép helyzete alig, vagy egyáltalán nem jobb, mint a legszegényebb európai parasztoké“.

Most hát mégis összekerültek, mint sokféle sorsú, de végül egyformán megöszülő fejek: — az óvilág parasztja s az óceáni farmer. A Végzet két széléről hogyan jutott egy végre a két földműves? A floridai kertész, aki s/ogan-nal hirdeti a *grape-fruit* vitaminját és öreg Gombás a bakonypécelyi szőlőhegyen, aki Mátyás király korából mesél adomákat, hogy a pénztelenséget magyarázza?

Hogy e találkozást megértsük, gondoljunk Mr. Farmer noteszére, amibe az imént bepillantottunk s amiből valami kimaradt.

A GYÁRSZERŰ ŐSTERMELÉS.

A tengerentúl agrárfeleslegei, melyek szakadatlanul növekedő eréllyel áramlottak Európa felé, már a Háború előtt komoly aggodalmakat támasztottak az óvilág mezőgazdasági versenyképessége felől. Az összeomlás után a verseny élesedését egyideig a Hoover-készletek átmeneti nyomásának és a hadviselt agrárországok átmeneti gyengülésének, szóval inkább politikai, mint mezőgazdasági okoknak tudták be. Mikor azonban a Hoover-készletek kifogytak s a hadviselt országok is erőre kaptak, a tengerentúli nyomás nemhogy megszűnt volna, hanem egyre erősödött, új és új piaci torlaszokat támasztott s az árvonalat kétharmadával legörbítette. Ekkor a régi aggodalmak kétségbeesésnek adtak helyet, szájról-szájra, faluról-falura terjedt a hír, hogy az európai mezőgazdaság vég-órája ütött, a tengerentúli szűzföldek olyan olcsón — „csaknem költség nélkül“ — teremnek, hogy nincs európai gazda, aki ezt a versenyt — 20 óra kézimunka helyett egyórai kézimunkával letakarítanak és elcsépelnek odaát egy hold búzát — állni tudná. S az árhanyatlás sem fékezte le a Távolság valahonnan mindig ránszakadó kínálatát: 1931—32-ben a déli félteke 300 millió bushel búzát küld a világpiac nyakára, holott kivitele az előző öt év átlagában 240 millió bushel volt... C. G. Nourse 1927. januárjában tréfálkozva írja a *Journal of Farm Economics*-ban: „A mezőgazdaság termelési kilátásai olyan jók, hogy jövedelmezőségének kilátásai a lehető legrosszabbak.“ Az európai pánikot fokozta, hogy a nagy távolságból nem nézhetett az ok után s csak az *okozatot* látta. Ez itt bontakozott ki Európában, piacain és házatáján. Mögötte észszerútlenül kereste a tönkremenő óvilág a csodás magyarázatot, szertelenül eltúlozva egy-egy kiragadott tényező szerepét. Az öreg tornácokon, a falusi gazdakörök-

ben úgy emlegették az újvilág arató-cséplőgépeit, mint az elődök a kutyafejű tatárt, aki ellen hiábavaló minden virtuskodás.

A farmert már csak a piacon látták, mint a rivalda előtt a színjátszót, nem nézve végig a nehezen cipelt díszleteket, a hőstenor arcán a fodrász pamacsát s a csorba pléhlemezt, melytől a menny dörög. Ehhez járult, hogy a csodát nemcsak azok várják, akik meg akarnak gyógyulni tőle, hanem a lusták is és a mást okolok. A dolgát nemértő gazda és hanyag gazdatisztje, de a földesúr is, ki elkártyázta vagyionát, vagy fesleges új traktussal toldotta meg a már úgysis lakatlan kastélyt, most egyszerre mind mindenért Amerikát okolta. A baj csak az volt, hogy az egyelőre nem látszott vele törődni s vállalta európai szerepét, hogy most ő legyen a bűnbak, mint előbb az időjárás, vagy a miniszterelnök.

Persze, hogy volt magja is a dolognak. A gép elszalad az ember elől. Azért találták ki, hogy az embernél gyorsabb legyen, többet tudjon fel-fogni, olcsóbban teljesítsen. Az Egyesült Államok vasnagyolvasztó-iparában (Hoór Tempis számai) 1849-től 1914-ig a vállalati tőke hányadát munkásonkint 1890 százalékkal kellett emelni, hogy a munkások átlagos évi keresete 225 százalékkal nőhessen és Kanada gyáriparában a vállalati tőke hányada munkásonkint 1722 százalékkal gyarapodott, míg a munkások átlagos évi keresete csak 341 százalékkal. A tengerentúl nem tett egyebet, mint átvétítette a Távols-Nyugat friss töréseire a kézi munka e százalékos kiszorulását. Még 1929-ben is 3 dollárba került acre-enkint az Egyesült Államokban ugyanakkora termés learatása és elcséplése, mint aminőt 1934-ben már harmadfél gyengült dollárért learatnak, elcsépelnek. Ez utóbbi évben Minnesota, a Dakoták, Montana, Wyoming 2 dollárért arat és csépel; — igaz: istálló- és műtrágyára együtt nem költ többet acre-enkint 17 vizezett centnél... 1931-ben H. B. Butler, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal vezetője azt mondja, hogy az aratva-cséplő, mellyel 2 ember naponta 40 acre-et learat és elcsépel, okozta elsősorban, hogy az a farm, amely azelőtt 30 munkást fogadott fel tavasszal, és további 120—150 embert aratás idején, ma 14 munkást alkalmaz egész éven át.

Hogyha valóban ez dönti el a tengerentúl erejét, — az okosabbak csak megkérdézik: — miért nem arat akkor Európa is ily gépekkel? Hogy az arató s cséplő a keresettől elesik? De hiszen azt mondják, *megtakarítjuk*, amitől elesnek: oda kell hát adni nekik. E furcsa szóra már csak utánanéznék néhol, hogy mennyi is, amit megtakarítanak, ha a salzburgi sarló s a kondorosi kasza helyett arató-cséplővel takarítják a búzát s már

látszik is, hogy ez *nem* dönti el a versenyt, nem *ez* dönti el az új- és óvilág tanyai pőrét. Arató-cséplőrészt mi itthon összevissza másfél méter-mázsát ha adunk. Még ha odakünn ezt az egész arató-cséplőrészt megtakarítják is: — a hozamaink kétakkorák, mint az övéik.

Kell ott *másnak* is lenni, ami ennyire megszorítja ideát a tapasztalást és a tudományt. A statisztika azt mondja, hogy az Egyesült Államokban az egész évi jövedelemből a technikának tudható be a halászatban 10, az erdészetben is csak 50, de a mezőgazdaságban 80 százalék, alig kevesebb, mint a kereskedelem 85, az ipar 90, a bánya 95 technikai százaléka. Ezt a 80 százalékot próbálták most Európa okosai kipuhatolni. Hátha áthozhatják? Furcsa választ kapnak erre a gondolatra. Ez a válasz természetesen csak a farmerek átlagára, tömegére vonatkozik s nem illeti az Amerikában is szépszámú mintaüzemeket.

„Az istállótrágya gondozására — mondja Roemer tanár — az átlag-farmon kevés figyelmet fordítanak. A trágyahozam állatonként jóval kisebb az európainál, minthogy nyáron — a rekordtehenészeteken kívül — az istállózás szóba sem jöhet. A téli hónapokban is viszonylag kevés a trágya, mert nem almoznak, hiszen az arató-cséplő csak lefejezi a gabonát, utána a meghagyott szalmát felgyűjtják. Az istállókban rövid marhaállások vannak. Ahol almoznak is, ott is kevés a szalma. A trágyateregetés sem történik a nálunk szokásos gonddal, hanem a trágyaszóró kocsiról egyenlőtlenül.“
 „Még legtöbb trágyát kap a kukorica s a Corn Beit kukoricáján látszik is, hogy nincs híjjával tápanyagnak. De a magas tavasznyári hőmérsékletek másfélszer oly gyorsan bontják a trágyát, mint Németországban; a kukorica után vetett zabok már rendszerint silányak és száraz évben nem nőnek magasabbra 50—60 cm-nél. Cukorrépa alá alig trágyáznak. Zöldtrágyázást csak a gyümölcsösökben alkalmaznak.“

Régebben csaknem általános volt, hogy a többszörös kiszórás elkerülése végett „műtrágya-keveréket“ vásároltak a farmerek, a műtrágyát s nem azt, amire földjüknek szüksége lett volna; sok okszerűtlen, vagy csalárdul rájuk sózott keveréket szórtak így ki földjeikre. Ma a műtrágyákat 11 fokozattal szabványosan forgalmazzák, az összetétel aránya (ratio) és a határérték (minimum grade) szerint, és legalább már nem „szabadalmazott“, oda nem való egységkeverékek kerülnek a talajba, hogy bolondítsák a farmert és barázdáját.

De azért még a múlt évtized derekán sem találta Roemer túlságosan okszerűnek a műtrágyák amerikai használatát. A nitrogéntrágyáktól azért

félnek, mert megdőlést okozhat, már pedig, ami egyszer megdőlt, az ott is marad a földön, a *combine* elszalad felette és arra nincs eset, hogy a megdőlt részeket kikaszálnák. Minthogy csak a gyapot, tengeri, burgonya, főzelék kap nitrogént (ezek pedig javarészt zónákba különülnek s nem részeseítik e nitrogénben a vetésforgó többi részeit), az Egyesült Államok évente fele annyi nitrogént használ, mint amennyire a talajnak szüksége volna. „Ha hozzávesszük — mondja Roemer —, hogy a humuszt az amerikai talaj sokkal .gyorsabban leépíti, mint Németország hűvösebb éghajlata, állítjuk, hogy a száz éve eke alá fogott amerikai talajokban már kisebb humusztömeg és nitrogénkészlet van, mint azokban a német talajokban, amelyek 600—1000 éve adnak terméseket és ma is kétannyit, mint az amerikai talajok...“ A kálihiány következménye, hogy „mindazon terményeknek, amelyek nagymértékben kívánják a kálit, mint a burgonya, főzelékek, gyapot, dohány, a hozamai 1915 óta sok esetben hanyatlottak“. „A szűztalajok egyoldalú kihasználása folytán mégis elsősorban a humusztartalom teljes leépítése, tehát a nitrogénhiány okozza a hozamok csökkenését.“ A gyarló trágyázás mögött megkettőzi erejét az *aszály*. Átlagosan 350 kg víz kell 1 kg szárazanyag megtermelésére. Erős trágyázással 200 kg-ig csökkenhet ez a vízigény, viszont kizsárolt földeken 800 kg-ig emelkedhetik ...

Stippler montanai német farmer szerint a kanadai talajmunkákat a széles fogás jellemzi, mert a főcél a drága munkaerő kímélése és nagy terület leforgatása egy-egy munkaóra alatt. Az egyszerű tárcsásboronát 6.50 m, a kettősekből 5—6 gépet is egymás mellé fognak együttvéve 15 m szélességben. A kanadai vetőmunka hajszott. A tavaszi kelés siettetése céljából (a búzának bokrosodnia kell, mielőtt a forróbb napok kiszáritanák a földet), de azért is, hogy a munkával takarékoskodjanak, sok kanadai farmer együtt járhatja a tarlón a tárcsásboronát s a hozzárögzített vetőgépet. A mieinknél negyedével szélesebb barázdát említ Roemer az Egyesült Államokból. Munkájuk azért is gyorsabb, mert a munkás rajta ül a gépen, így érik el, hogy egy-egy időegység alatt átlag harmadfél annyit megszántanak, mint mi Európában. Ez eddig tiszta nyereség s az emberi erő hatalmas kímélete. De elnagyolás is jár e gyorsasággal. Negyed munkát nyernek a nagyobb szélességgel, másik negyedet a nagyobb gyorsaság révén. Hanem a szántás mélysége a szélességgel fordított arányban áll. Sokat szántanak, de sekélyen. Amerikai tanulmányútján Roemer csak egyszer látott tarlóbuktatást, egyszer cukorrépa alá mélyítést. Az állami kísérleti gazdaságokban is ritkán látni őszi szántást. Az ameri-

kai kontinens száz és százmillió acre-jén gigantikus méretekben igazolódik Opitz, Rathsack és Wegener tanárok 12 éves berlini—dahlemi kísérleti megállapítása, hogy a folytonosan sekély művelés nagymértékben rongálja a kémiai talajállagot is, mert az egész mésztartalmat csökkenti; a mész a mélybe mosódik, a savanyodás erős, a foszforsavak és a káli oldhatósága hanyatlik. Argentínáról viszont azt jelenti a washingtoni szakértő, hogy a Plata-kukoricát sok helyütt úgy vetik el, hogy aztán törésig senki nem néz feléje. Kapát nem lát. Az argentinai kukoricatermés a Buenos-Aires és Entre Rios középrészén elterülő nagy, de határolt fekete földről kerül ki. A többi jóformán csak azért kapálják, ha ugyan kapálják, hogy utána a búzát egészen el ne nyomja a gaz ...

A tengerentúl világpiaci kínálatában olyan feleslegek szerepelnek, amelyeket a gyér lakosság ugyan nem bírt elfogyasztani, de amelyek nem szükségképpen egyúttal talaj feleslegek is. Sőt, most már mondhatjuk, hogy a Távolság „feleslegeinek“ nem kis része csak a tengerentúli talajok szegényedése árán került a világpiacra.

A farmer a piac szavára hallgatott akkor is, mikor a piac ellentmondott a föld szavának.

Már a hektárhozamok viszonylagos alacsonyága mutatja, hogy a talaj húzódozva adja, amit elvesznek tőle. A római Mezőgazdasági Intézet számai szerint a világpiacra a legnagyobb kínálat a legkisebb hozamokból ered. Csak az éghajlat szerint összemérhető országok hozamait állítjuk melléjük:

Termelő ország	B ú z a			R o z s			Á r p a			Z a b		
	t e r m e t t			m é t e r m á z s a			h e k t á r o n k é n t					
	1928—32	1933	1934	1928—32	1933	1934	1928—32	1933	1934	1928—32	1933	1934
I. Egyesült Államok	9·7	7·5	7·9	7·4	5·7	5·2	11·9	8·4	8·9	10·9	7·1	6·2
Kanada	10·8	7·3	7·7	8·3	4·5	4·6	11·8	9·3	9·5	11·0	8·7	8·9
Argentína	8·8	10·7	9·3	6·2	5·0	6·8	11·1	13·2	12·8	11·3	12·5	10·0
Ausztrália ¹	8·0	8·1	7·3	10·5	—	—	10·6	19·5	—	6·8	18·6	—
II. Németország ² ..	21·2	24·2	20·6	17·2	19·3	16·9	20·1	21·9	19·6	19·2	21·8	17·3
Magyarország	13·4	16·5	11·5	11·5	14·1	9·6	13·7	17·4	11·4	12·3	15·5	11·6

¹ Ujjélanddal.

² Saargebiet nélkül.

A talaj nem kapott trágyát. Szünet nélkül csak sekélyen művelték. Zónák szerint javarészt egyugyanazon növényt erőlteti a monokultúra. Persze, hogy kizsarolja a tápanyagokat. A tervszerűtlenül felélt legelők semmire se jó, agyontaposott mezei aszfalttá váltak.

Már nem volt nehéz dolga az erdei rablógazdálkodásnak (timber-mining, erdőbányászat a gúnyneve odaát) s a fejetlen folyamszabályozásnak, hogy a tengerentúli mezőgazdaságot a legnagyobb természeti katasztrófák '«ujtsák, amelyeket e földön valaha is emberi kéz okozott. Az Egyesült Államok *Soil Erosion Service*-e 1934-ben bejárta az ország egész mezőgazdasági területét, 1907 millió acre-t és az egésznek csak $\frac{1}{3}$ -ét, 578 millió acre-t talált mentesnek az eróziós károktól; 300—300 millió acre-en pusztított az árvizek sodra és a szélhordás, 800 millió acre-en a záporok, mert míg síkon-domban csak az eső 20—40%-a, a magas hegyekből az eső 50—70%-a lerohan, amióta a barbár erdőirtások óta az erdő már nem segít a vizet széttergetni, felszívni, elpárologtatni. Wallace szerint néha egyetlen felhőszakadás egy ujjnyi feltalajt elsodor a meredekebb farmokról. Tolley azt írja 1936-ban, hogy a washingtoni kormány megállapítása szerint a vízmosások 50 millió acre farmföldet (csonkamagyar szántóföldi területünk negyedfélszeresét) végkép tönkretettek, más 150 milliót komolyan megrongáltak; a szélhordás 9 millió acre-t pusztított el és további 70 milliót fenyeget. „Az eróziók okozta talajveszteségek, mondotta 1934-ben Baker miniszteri osztályfőnök, amelyekkel az Egyesült Államok földje főleg az utolsó 20 évben szegényedett, valószínűleg meghaladják Németország egész talajkészletét...” A helyzet nagyjából azonos Kanadában és Ausztráliában. A kanadai mezőség monokultúráját egyik aszálykatasztrófa a másik után sújtja s bátran mondhatjuk, hogy négy év óta az agrárpánik Európából az újvilágba költözött.

Stuart Chase említi az öreg nebraskai farmert, aki a sárga homokciklon idején faháza előtt ült, pipa a szájában és mereven nézi az eget.

— Mit néz úgy, öregem? — kérdi tőle a fia.

— Azt számolom, — mondja az öreg — hány jowai farm repül ott.

S mintha a forgószelel adót s adósságot rakna az elsodort humusz helyére... 1930-ban az Egyesült Államok egy-egy polgára 265 százalékát fizette 1913-i adójának, 84 dollárt 23 helyett. Jowa az 1913-i adó 222, Kansas 241, Wyoming 247, New-Mexico 250, Dél-Dakota 255, Texas 295, Dél-Carolina 448, Észak-Carolina 554 százalékát fizette 1930-ban 1913-i adójának. Mire ment ez a sok adó? Az állami adók 27.6, az önkormány-

zatiak 32.0 százaléka ment *iskoláztatásra*. Az államiak 38.2, az önkormányzatiak 19.5 százalékát *utakra* költötték. Az állami adók $\frac{2}{5}$ -a, az önkormányzatiak jó 1%-e erre a két célra ment. Az utak fenntartásához az egész adóteher 12 százalékaival járul a gépkocsi- és benzinadó, az úti kiadások többi részét egyenesadók fedezik. Persze a farmerre hárul a gépkocsi- és benzinadó egy része is.

Mentői kiiltejtesebb valamely állam, mentői gyérebbe lakják, viszonylag annál kevesebb vállra nehezede az iskolateher. A gyermeknevelés magas standardja nemeslevele Amerikának, de költségnek azért óhatatlanul keserves, amikor a hanyatló piacú búza, hús, zsír tanyai árából kéri el az állam és az önkormányzat. Amíg a bevándorlás tartott, kevés kivétellel *kész emberek* kerültek a tengerentúlra, kiknek meddő éveit, nevelését, iskoláját az óhaza már jól-rosszul megfizette. így szállt partra száz év alatt millió és millió óvilági. Most a meddő éveket, nevelést, iskolázást az amerikai standarddal beszorozva az amerikai búza, hús, zsír fizeti már, *nem az európai*.

Az utakat meg kellett építeni s fenntartásukról a farmer érdekében is gondoskodni kell. Egy amerikai mondás szerint azt az utat is megfizetjük, amelyiket nem építjük meg. Csakhogy a költségből senkire sem esik annyi ritkán koptatott, neki meddő országút, mint arra, aki csak tavaszon jelenik meg farmján szántani-vetni s megint egy hétre ószón, hogy learasson. Visszfuvara nincs. A nagy távolságok bekötésével az év nagy részén csaknem üres útszakaszokat is meg kell építeni s hogy a célt elérjék, nem hagyhatják ki a céltalant sem.

Kanada sincs különbül. A *Montreal Gazette* 1937 újévi számában F. S. Meighen tábornok, a Laké of The Woods Milling Co. elnöke elsorolja a kanadai közterheket, amelyeket minden kanadai megfizet, mikor kenyeret eszik. Hatvanféle adó van a kanadai zsemlyében.

A magyar gazda is nehezen lélezkedik közterhei alatt. Az OMGE 1935-i számtartási adatgyűjtése szerint közép- és nagygazdaságokban 1014 pengőt tesznek kataszteri holdankint. György Ernő 20 fillérnek számítja a húskilogramm közterhét. Ma már a farmer terhe nem kisebb ennél. De az adónemek kanadai rekordját a magyar fiskus még nem érte utói. Az OMGE csak húszféle adót mutat ki.

Ha meggondoljuk, hogy a farmer köz- és magánterheit a magyar hozamoknak (a valamivel kedvezőbb arányú kukoricát nem számítva) alig

feléből s a német hozamok egyharmadából fizeti, már nem is csodálkozunk adósságán és hogy tömegesen hagyta cserben tanyáját.

Így ért el a farmer Franklin Roosevelthez és dollárjához. *A dollárhoz, amely engedett...* Mintha észbekapott volna, hogy mégse bír az anyafölddel.

Hogyan eshetett meg, hogy az Egyesült Államokban, ahol Wallstreet! szolás-mondás szerint „mellényzsebből fizetik ki a farmert“ és a farmer a nemzeti jövedelem csak 7 százalékában részesül, mégis a farm robbantotta ki a dollár válságát? Erre a kérdésre a Wall Street egy pénzembere nem rossz hasonlattal felelt: „Mi amerikaiak tizennégyemeletes házban laktunk s ebből a farmer csak egy traktust foglalt el. De az ő lakása a földszinten volt. Az ő falának repedései a tizennégy emelet lakóira sem lehettek közömbösek.“

Franklin Roosevelt több irányban kezdte meg a béketárgyalásokat a feldúlt Világpiaccal. A farmerek a csökkent értékű dollárral kifizették adósságaikat. Az árak ugyan egyelőre inkább az elemi csapások, mint a dollárscsökkenés hatása alatt javultak. De aztán a vámkaput is kicsit kinyitotta Roosevelt, hogy akik vásárolnak, valamit abból áruval fizethessenek. Csakhogy mintha már megkésztet volna vele. Az óvilág közben elrendezte a maga dolgát jól-rosszul, mindenesetre Amerika nélkül.

Ekkor a másik logikusan kínálkozó útra szánta el magát. *Feladta a végtelen lehetőségek országát. Feladta a túltermelés acre-millióit.* Termelési szerződések helyett *nem-termelési szerződéseket kötött a farmerekkel.* Fizetett nekik azért, hogy ne termeljenek. A dollár elment a kansasi búza-termelőkhez, a michigani cukorrépához, Georgia gyapotmezőire, a kentucky-i dohányosokhoz, még a Philippini-szigeteken a cukornádat is meglátogatta, nem hagyta ki Jowa kukoricáját s a disznót sem, melyet a kukoricán hizlalnak, sem a rizst Louisianában, megkereste a texasi gulyát, a coloradói birkapásztort, de még Arizona kecskéit is és minden állam minden farmerjét egyenkint megvásárolta, hacsak a farmer aláírta, hogy ezentúl józan életet él és nem tántorog észszerűtlenül dobált terményeivel a világ minden piacán.

Az *Agricultural Adjustment Administration* — így nevezték a Hivatalt, mely e szerződéseket megkötötte — tulajdonképpen pontot tett a nagy Háború gigantikus élelmiszerkalandja után, amelybe Amerika belekeveredett. 1933-ban 98.6, 1934-ben 1016, 1935-ben 115 6 millió dollárt fizetett ki csak a búzatermelőknek, a szarvasmarhaállomány csökkentése belekerült

111.5 millióba, a *gyapottermelők* 1935-ben 118.6 millió dollárt kaptak, 73 milliót a *répa- és a nádcukor, amit nem ültettek el*.

Franklin Roosevelttel a takaródét fűjt és Amerika farmerei sokmillió acre szántóföld hátrahagyásával megkezdték visszavonulásukat a Világpiacról.

A VILÁGPIAC ELVESZETT. NEM TALÁLJÁK.

Nordstrom Blenda Eszter svéd tanítónő néhány év előtt elkísért több sátorralja lappot fergeteges, hosszú szánútjukon, amint heteken át igyekeznek a hómentes nyugati legelők felé. Egyik nap jégszilánkos hóvihar lepi meg őket. Kétméteres öreg vezetőjük parancsa szerint sátrat vernek, kifogják a taránszarvasokat s a szarvasteheneket megfejjik. Az egyik szánkó szalmája alól előkerül a kávédoboz, jó meleg kávé főznek, másik dobozból kockacukrot osztanak szét, azt mosolyogva mindenki beteszi fagyos kezével a tejeskávéba. A kávé brazíliai, a cukor Nyugat-Indiából való, a tej a szarvastehenek finom tőgy-eireiben készült abból a mohából, amelyet a taránszarvasok patái kaparnak ki a sarki hó alól. *Világpiac...*

A kaliforniai Sierrákon állottszagú ponyvák alatt tanyáznak a kihalt digger-indiánok, maroknyi maradéka az alja indiánnak, az állam kegyelemkenyerén élnek. Már alig beszélnek, a szemük gyenge, mintha egész nap füstölnének, pedig csak néznek-néznak a csodatiszta levegőbe. A kincstári ponyvák alatt egységládákban minnesotai patentliszt, *corned-beef* argentinai konzervdobozai a szemétveremben. *Világpiac.*

A newyorki Macy-cég 17 féle tokajit hirdet, alig hogy vége van a prohibíciónak. Az egyik napilap hírdetései közt a cég Probus császárról közöl művészi tollrajzot. Azt mondja, 2000 év előtt ez a Probus római császár telepítette be a magyar szőlőhegyeket. „Nem termelnének 2000 év óta szőlőt ugyanazon a földön, ha nem teremne ott a borok legjava.“ *Világpiac ...*

Ez a Világpiac szebbik arca. A legszebb arcok egyike e földön. Hiszen közelebb hozza egyik embert a másikhhoz s a javát szolgálja mindenkinek.

Hanem a nagy Háború óta más arca is van a Világnak és Piacának. Tele van e kerek föld tökéletes géppel, szállítóeszközzel, poollal, standarddal, de mintha mindezt nem azért találták volna ki, hogy a világ éljen is velők: *a bőségtől, mely nyomukban mutatkozott, szétfutottak a műszakilag tökéletesek.*

Egymás ellen kezd piacozni mindenik, nem is magáért, hanem, hogy „ne a másik“. A Népszövetség egyik, 1935—36-ra vonatkozó világpiai gyász-jelentése szerint az *ipari* országok búzatermelésének indexei 1925—29. átlagához (— 100) viszonyítva 1931—35. átlagában a következő arányra nőttek:

Ausztria	116
Olaszország	117
Németország	144
Németalföld	238

Az összeomlás után az európai szárazföldön 104.000 négyszögmérföldre esik átlagosan egy-egy vámterület szemben az Egyesült Államok 3.000.000 négyszögmérföldjével...

Valamikor központjai is voltak a világ terményforgalmának. A búzának London, Liverpool, Rotterdam, Csikágó, Winnipeg; a kukoricának, lenmagnak London, Hamburg, Buenos Aires; a gyapjúnak London; a zsírnak Csikágó; a gyapotnak, cukornak Newyork... Közép-Európa vásárló-, eladó- és fizetőképtelenségével a világpiai központok ármeghatározó szerepe, ha nem szűnt is meg teljesen: megszokott értelmét elvesztette. Hézagos és szakadozott árucseréjük és áralakulásuk már nem fedti a Világpiai fogalmát, az „Akárhonnan, Akárhova, Akármiből, Akármennyit“. Nem lehetett a Világpiairól kiszorultak, vagy arról elmaradók óriási félreállítását tudomásul nem venni. Voltak persze, akik csak emlegették tovább, mintha semmisem történt volna s a távolmaradt többséggel nem kellene törődni. Ezek úgy tettek, mint a középkor kartográfusa, aki Terra Inhabitabilis-nek jelölte térképén a még fel nem kutatott országokat. Holott világos, hogy *in partibus infidelium* nincs „világpiai“ ár. A világpiai árnak ezt a fokozatos elmosódását nemcsak a mi kisarányú magyar kivitelünk vette észre az ú. n. „rotterdami paritásában, hanem a legnagyobbak is. I. E. Lattimer québeci tanár mondja 1934-ben: „Vagy négy esztendeje már csak a világ felette kis hányadán van „világpiai ára“ több terménynek, különösen a búzának“.

Legalább is olyan mértékben hanyatlott a világpiaicok gyűjtő- és vonzóereje, hogy évek óta államközi szerződések és külkereskedelmi országcsoportok létesülnek s országok és országcsoportok egész külforgalmukat zavartalanul bonyolítják le a világpiaicok bekapcsolódása és árjegyzéseik követése nélkül.

Kisebb piac-csoportok szemelláthatóan simábban közelítik meg a Világpiac régi, kiegyenlítő-célját, mint az az egyfelőli, mértéket nem adó forgalom, mely ma is még a Világpiac régi központjaiban összefut. A Világpiac ma nem tudja a feldúlt, szétvert országokat közös nevezőre cipelni.

Franciaországban egy négyzetkilométer mezőgazdasági területre csak 23.5 kereső őstermelő esik, holott Magyarországon is már 26.8, Németországban 31.9, Olaszországban 37.0, Lengyelországban 401 (Thirring Lajos számai). Csoda, ha Franciaország a távoli élelmiszert a fonákjáról ismeri? Hogy alig kell neki? Hogy nem ritkán még meg is sokallja?

Ez a nagy parasztság szántóföldje minden negyedik holdját ma is búzával veti el. Borbósége forradalmi hullámokig tornyosul. Mégis óriás gyarmatbirodalom ura. Feleslegeket termelő kelet európai televényföldek szövetségese. A telítettség aggodalmával nézi hát Algír és Marokkó búza-feleslegeinek, az eladhatatlan északafrikai bornak, a nyugatafrikai kakaónak, az indo-kínai rizsnek, kukoricának dörömbölő, „francia“ feleslegeit. Szövő-fonóipara szívesen küldi termelése felét a gyarmatokba, de ahhoz, hogy a francia népnek elegendő élelme legyen, e gyarmatokra szüksége nincs. Gyarmatbirodalmának kvótája egész külkereskedelmében csaknem annyit nyom, mint az angolokéban Ottawa. Csakhogy a dagadó francia kvótában inkább teher az enni- s innivaló, amit a gyér népszámú parasztszágnak tengerentúli Birodalma kínál. Észak-Afrika és Indo-Kína maradtalan vámegysége az anyaországgal csödbe kergetné a francia gabona- és bortermelést. Hát persze hogy dúsabban győzte s győzi jobb talajáról s óceánibb éghajlata alól fele népsűrűségét, mint keleti határán a homokba szorult óriás.

Észak-Afrikából 1930—31 óta vagy hatodfélmillió métermázsza búzát kap évi átlagban az anyaország, mely e révén az 1934—35. gazdasági évben odáig jutott, hogy bevétel helyett ötmillió métermázsánál több „francia“ búzát kínál az álméllködő világpiacnak. L. D. Mallory, az Egyesült Államok párizsi mezőgazdasági attaséja 1937 júniusában nemzetgazdasági rémregényt ír Washingtonba arról, hogy s miként igyekszik szabadulni Franciaország fölöslegeitől. Szerinte a fölös búzák denaturálása, dömpingexportja, állami felvásárlásának vesztesége és a prémium 1929—30 és 1934—35 között 2.347,500.000 frankjába került Franciaországnak, amely összeg javarészt az 1933—34. és 1934—35-i gazdasági év terhére esik. Ebbe az összegbe nincsen beleértve az az ártöbblet, amelyet a kormányintézkedések révén a francia fogyasztók

fizettek a világpiachoz képest megdrágított kenyérért. Ez a többlet az amerikai becslés szerint 13 és fél milliárd frank (a jelenlegi paritás szerint kb. 600 millió dollár) ártöbbletbe került a fogyasztó Franciaországnak. Míg azonban ez az utóbbi összeg a belső jövedelemeloszlás többé-kevésbé megokolt megjavítását szolgálta, a feleslegpusztításra használt $2\frac{1}{3}$ milliárd tiszta nemzetgazdasági veszteség. A történetírók be fogják keretezni ezt a számot annak a Németországnak barázdás szomszédságában, amely viszont hasonló arányai meddő többleteket kénytelen vállalni pótszerek és erőszakolt cserék formájában, hogy éhen ne pusztuljon. A kaukázusi ivadékokkal nehéz lesz elhiteni, hogy a két szomszédvár népe ugyanahhoz a kaukázusi fajhoz tartozott.

Németország valamikor, írja 1937 tavaszán a washingtoni kormánynak küldött Jelentésében Jasny, az Agricultural Adjustment Administration főelőadója és D. F. Christy, a Bureau of Agricultural Economics mezőgazdasági szakértője, az amerikai mezőgazdasági termények második legnagyobb vásárlója volt. A legutóbbi években azonban a mezőgazdasági termények bevitelét általában is, de különösen az Egyesült Államokból lényegesen csökkentették a németek és Németország a mezőgazdasági önellátás tervét tűzte maga elé. E programm némely fejezete rendkívül magas költségekkel fenyeget, de a német kormány magasabb nemzeti érdekre hivatkozik. Németország természetadta feltételei leginkább szénhidrátok — szemesztermények és burgonya — termelésére alkalmasak, proteinek és zsírok termelésére már kevésbé.

Még néhány év előtt is, mondja az amerikai Jelentés, Németországot mindenki ipari államnak tartotta, mely élelmiszerszükséglete jelentős részét a világpiacon szerezte meg. Évről-évre vagy 100 millió bushel kenyérmagvat, még ennél is több abrakot, kétmillió tonna olajpogácsát és vagy egymillió tonna étkezési olajat, bálnazsírt, vaját, sertészsírt, nagymennyiségű tojást, főzeléket és gyümölcsöt, végül gyapotot, gyapjút, dohányt volt kénytelen bevinni. Nagy változás történt. 1933—34-ben Németországnak kivihető kenyérgabonafeleslege volt és abrakot is alig kellett bevinnie. Még az 1934. év nyarának aszályossága sem változtatott lényegesen e helyzeten. 1927 és 1934 között Németország azoknak a mezőgazdasági terményeknek bevitelét, amelyek a mérsékelt égöv alatt termelhetők, átlagosan a felével csökkentette.

A német nép rendkívüli odaadással és ügyességgel terjesztette ki mezőgazdasági termelését. De azért nem kerülhette el, hogy önellátása egyes

pontokon szertelen költségtöbbletekkel ne járjon. 1933-ban és 1934-ben, mondja az amerikai Jelentés, a német kormány jónak látta, hogy „neutral lard“-ot 44 cent körüli költséggel gyártson fontonként a margaringyártásban való felhasználás céljából, ahelyett, hogy fontonként három centbe kerülő bálnaszirt vagy négy centbe kerülő kókuszolajat importált volna. Szívesebben használnák az igen drágán otthon termelt motorszeszt, ahelyett, hogy olcsó benzint vásárolnának külföldről. Az otthon termelt mesterséges fonalak sokba kerülnek, de gyarló minőségűek. Ám azért azt használnák, hogy ne kelljen a külföldről fonalat bevinni. Németország ezeket a gazdaságilag megokolatlannak látszó behelyettesítéseket a nemzeti érdekre, különösen a honvédelem függetlenítésére való hivatkozással szokta indokolni.

Ámde, ha jól megnézzük a helyzetet, már az ország mostoha gazdasági helyzete is érthetővé teszi a sokszor kétségbeeséssel határos, szinte tragikus elszántságú erőfeszítést. Európában csak Nagy-Britanniának, Belgiumnak és Hollandiának van sűrűbb lakossága, mint Németországnak. Ezek élelmezésén azonban közvetve, vagy közvetlenül az óceánok határtalan távlatai segítenek. Az Egyesült Államoknak, amely a németek önellátó törekvéseit talán a legélesebben szokta hivatalos közleményeiben is megbírálni, csak egy fogyasztót kell eltartania akkora területen, mint a németeknek kilencet. Tárnyilagos szem nem olvashatja megrendülés nélkül Haushofer tanár számaint, amikor szembeállítja a britek, belgák, franciák, hollandok, a szovjet s az Egyesült Államok világbirodalmainak 7, 9, 15, 23, 25 lakost eltartó négyszögkilométereit a szűkhatáru népek 134, 200, 800 és 1600 fogyasztót eltartó négyszögkilométereivel.

Zsúfolt határai közt is Németországnak viszonylag kevés valóban jó földje van s a legjobb fekete föld csak foltokban fordul elő. Németország mezőgazdaságilag mívelt területeiből a sovány talajokra 60 százalék esik. Ámde kevés olyan növény van, amely együtt is jól túrné a gyenge talajt és a hideg éghajlatot. Az egyre szorongatóbb utolsó évtizedekben Németország eke alá fogta ezek közül a hideg éghajlatú, gyenge talajok közül azokat is, amelyekből csak úgy tud valamelyes rozsot kihozni, hogy előveteményül az előző évben adott csillagfürtöt zöldtrágyának beleszántja. Sovány talajai nagy részén kapásnövények közül csak a burgonya boldogul. A német istállók és a talaj állag nagyon is megkívánná a takarmányrépa kiterjedtebb termesztését, de erre a német földnek csak minden negyedik holdja alkalmas. Jasny és Christy szerint mind az éghajlat, mind a talaj átlaga minősítetten kedvezőtlen nagy fehérjetartalmú növények termés-

tésére. Ez a magyarázata a német közéletmezés örökös fehérjehiányának. Ámde a német viszonyok még kevésbé kedveznek a zsírtermelésnek. Annál jobban boldogulnak a szénhidrátok. Ezért sokszor még oly területeken is szénhidrátot termelnek, amelyekről tűrhető fehérje- és zsírmennyiséget is be tudnának takarítani.

1935-ben a német szántó föld 82.6 százalékát oly növényekkel vetették el, amelyek elsősorban, vagy kizárólag szénhidrát-források. Ha leszámítjuk az ugarnak hagyott 2.4 százalékot, valamennyi egyéb növényre a szántóföldnek csak 15 százaléka maradt. Holott a természetes rétek és legelők is elsősorban szénhidrát-források.

Tudott dolog, hogy ezt az eredményt is csak a német gazdák páratlan szorgalma és rendszeressége bírja kihozni. Csak Belgium és Németalföld, a világ legbelterjesebb mezőgazdasági területei múlják felül Németország műtrágyafogyasztását. 1935—36-ban már úgy megfeszítették üzemi erejüket a német gazdák, hogy a mezőgazdaság egész készpénzbevételének valamivel több mint nyolc százalékát műtrágyára kellett elkölteniök. Négyyszer annyi szuperfoszfátot, ötször annyi kálit, tizennégyyszer annyi nitrogént használnak holdankint, mint szántóföldjén a másik német állam, Ausztria.

A nemzeti szocialista uralom Darré vezetésével most próbálja végigharcolni azt a termelési hadviselést (Erzeugungsschlacht), amely Németországot szükség esetén legalább a legfontosabb élelmiszerekben függetlenítené a külföldtől. Ezen a minimális célon túl Darré szerint a német nemzeti szocialista kormányzat sem zárkózik el attól, hogy az életszínvonal emelése érdekében élelmiszereket vásároljon a külföldtől. A kitűzött szűkebb célt is a németek csak szervezőképességük és önfegyelmük végső latbavetésével vélik elérhetőnek. Ezért egységesen megszervezték a birodalmi élelmezés rendjét, melyben a nemzeti kötelesség és méltányos ár elvei alapján kötelezően beszervezték mindazokat, akiknek az élelem előállítás, feldolgozása és forgalombahozatala az élethivatásuk.

A nemzeti szocialista kormány a rendelkezések egész tömegével biztosította magának a felügyeletet a közéletmezés felett, melyet végső pontján megkoronáz minden bevitt élelem és nyersanyag hivatalos vagy félhivatalos monopolja, vagy legalább is állami felügyelete.

Hogy akár az importnak, akár a belső termelésnek ily szigorú megkötése mennyiben fogja biztosítani a rossz termékek esetén is a birodalom közellátását, csak a jövő fogja megmutatni. Egyelőre inkább jó esztendőket ért meg a terv és az első próbát e kedvező keretben sikeresen megállta.

Berendezései között sok úttörő értékű van, de akad olyan is, amely jobban formája szerint újszerű és csak a rég ismert maximálásokhoz, rekvirálásokhoz, ki- és beviteli tilalmakhoz illeszt megokolásul elméletet. Akárhogy vegyük is a dolgot, 1927—28-tól 1928—29-ig ÍOO-zal jelezve a német mezőgazdasági termelés indexét, ez 1933—34-ben 110-ig, 1934—35-ben 115-ig és 1935—36-ban 111-ig tudott emelkedni. Figyelemreméltó a hústermelés 26, a tejtermelés 35 és a tojástermelés 50 százalékos emelkedése, amely már 1925-től 1934-ig, tehát részben már a mostani agrárkormányzat előtt megkezdődött.

1933-ban a németek a kenyérfogyasztás csak egy, a húsfogyasztás csak három s a friss főzelék, tej és tejtermékek csak 10 százalékát kellett, hogy importálják. Még a külföldről kellett megvásárolniok az abrak minden negyedik zsákját, tojás- és gyümölcsfogyasztásuk egyharmadát, a hüvelyek 44, az étkezési zsír 55, a növényi fonalak 90 százalékát.

Darré élelmező-rendje eddig zavar nélkül értékesített és élelmezett, de még nem tette le a kedvezőtlen termés szigorlatát.

Az összeomlás óta Európa szárazföldjén megsokasodtak a Távolság törései. Az élelmiszervámok, amíg a kínálat nyomatékosabb a keresletnél, a kiviteli államokra hárulnak vissza. Sőt még a kiéhezett Németországot is azzal vigasztalja, Amerikát meg azzal fenyegeti 1927-ben Sering, hogy az árakat úgyis a legutolsó fogyasztó, az élelmiszerpiac világarait tehát a német bevétel vásárlóereje határozza meg. 1930-ban Németország 6.50 márkáról 25 márkára emeli a búzavámot. Arpavámjai megnégyszereződnek. A vám szerepe az értékesítés költségei közt s végső fokon a piaci árban mind nyomosabb. A külső piac távolságát már nem fuvarral mérjük, hanem vámmal. A földrajzi szomszédság elhomályosul a gazdasági egymásrautaltság és a politikai célkitűzés mellett.

Még 1930 elején azon riadoztak a magyar exportőrök, hogy a fuvar Montreal—Liverpool közt két aranyfrankról a felére csökkent. Másfél évvel utóbb már Francia- és Olaszország e fuvarkülönbözet tizenhatszorosát, Németország harmincegyszeresét szedi el vám fejében. Két évvel előbb még csüggedezve hallgattuk, hogy a Felső-Duna kedvezőtlen esése folytán negyedfélszer annyiba kerül ott a hajózás, mint a búzaszállító Rajnán. Hogy az amerikai búza már csak ötnegyed pengőt fizet a folyami úton Antwerpentől Baselig, holott a mi búzáunkat Hegyeshalomtól Buchsig harmadfél pengő fuvar terheli. De már 1930 világpiaci metszőpontjával a fuvertávolság jelentősége úgy összezsugorodik, hogy vízfuvarrátrányaink most már alig

érnek fel a felénk meredő vámteher egy-két százalékaival. Míg kétévvel előbb az élelmiszerfuvar átlag egyötöde a vámnak, most már annak csak egy-huszonötöde. A fuvar viszonylagos jelentőségének ez a rohamos csökkenése a költségek közt okozta javarészt, hogy az öt dunai állam elméletileg annyira összenőttnek hirdetett, „egymást kiegészítő“ forgalma a Népszövetség 1935—36-i Jelentése szerint 1929 óta 70 százalékkal csökkent, sokkal hevesebb mértékben, mint átlagosan a nemzetközi forgalom.

Az iparúzó utódállamok még legtürelmesebb államférfiai és vezető agrártudósai is nem győzik hangoztatni, hogy mezőgazdaságuk önálló fejlesztése halaszthatatlan nemzeti feladat. „Az osztrák mezőgazdaság átállítása állattenyésztésre, mondotta Dollfuss kancellár 1933 februárjában, úgy, hogy a kenyértermelést feladjuk, éppen az osztrák állattenyésztést sújtaná a legkegyetlenebbül, mert akkor állatkevíteli országgá válnánk és állatáraink ugyanúgy alakulnának, mint most a keleteurópai államokban.“ „Ha lehetséges volna, írja 1926-ban Brdlik tanár, a cseh Nemzeti Bank alelnöke, ipari munkásaink egy részét a mezőgazdaság számára megnyernünk, ha sikerülne e foglalkozási ág munkaintenzitását emelnünk, javarészt megoldódnék Csehszlovákia ma legszorongatóbb gazdasági problémája. Ezt a célt el lehet érünk egyrészt a már megvalósított földreform, másrészt pedig mezőgazdasági védővámok útján.“ 1930-ban Stoklasa tanár, a csehszlovák Mezőgazdasági Akadémia alelnöke a következő határozati javaslatot terjeszti elő, amelyet az Akadémiában egybegyűlt tudósok egyhangúlag fogadnak el: „Búzára és lisztre magas védővám kivetése kívánatos, hogy különösen a keménybúzákat s az azokból örölt lisztek bevitelét a minimumra korlátozzák.“

1933—35 között három évben együtt nem vesz tőlünk Ausztria annyi rozsot, mint még 1931-ben is egy év alatt. Csehszlovákiának még 1929. és 1930. években 1—1 millió métermázsán jóval felül adtunk el búzát, 1934-ben már csak 1134, 1935-ben 721 métermázsát vett, 1930-ban egy szemet sem. 1934-től rozsot, 1932-től árpát és zabot egy szemet sem vettek tőlünk a csehek. Ausztria 1934-ben feleannyi, 1935-ben negyedannyi, 1936-ban hatodannyi hüvelyest vesz tőlünk, mint vett 1929—33 átlagában. Liszt- és őrleménykivitelünk 1936-ban az 1929—30-i átlagkivétel egyhatoda. 1936-ban az osztrákok egytized annyi bort vesznek tőlünk, mint 1931-ben s egyhuszad annyit, mint 1929-ben. 1929—30-ban még négyszer annyi szarvasmarhát szállítottunk Ausztriába, mint 1932—35 átlagában, ötször annyit, mint 1936-ban. Csehszlovákia 1931-ben 15, 1932-ben 53, 1933-ban 15. 1934-ben 2, 1935-ben 1

drb szarvasmarhát vett Magyarországtól, 1936-ban egyet sem. 1933-ban 10, 1934-ben 27 lovat adtunk el neki s 1931 óta alig vesznek tőlünk baromfit, húst, húsárut.

Brdlik és Stoklasa tudományos programja a legridegebb vámpolitikai gyakorlattá válik a Monarchia darabokra tört, tragikus vámfelületén. Ok és okozat egyszerre, ha e programra teljesülésével Csehszlovákia a világ munkásválságának élére kerül: 1929-et 100-zal véve egyenlőnek, a csehszlovák munkanélküliek arányszáma 1930-ban 205, 1931-ben 377, 1932-ben 614, 1933-ban 768, 1934-ben 791 és 1935-ben is még 722.

A sokat emlegetett dunavölgyi vámegegyesület valóban kialakult, de a visszajáról. A szomszédtság fuvarelőnye értékét és értelmét vesztette, bonyolultabb és egyetemesebben ható tényezőkkel szemben. Ezek az erők épp a barázdás szomszédokat ösztökélték, vagy kényszerítették arra, hogy a közelség földrajzi kedvezését felülkerekedni ne engedjék.

Az Országos Mezőgazdasági Kamara 1934-ben több oly kiviteli költség-számlát tesz közzé, amelyek a hétköznapi lámpásával világítják meg a Tardieu-terv bukását. Ebben az évben a Bécsbe küldött magyar vágómarha beviteli vámja a vasúti fuvar harmadfélserese, pedig ebbe nem is számítottuk a bécsi piaci költségeket, amelyek együttvéve a vámot is meghaladják és javarészt vámpótléknak tekinthetők. Ha pedig ugyanezt a vágómarhát Prágába küldtük volna, ott már a vasúti fuvar tizenegyszeresére emelt beviteli vám várta volna a magyar küldeményt. Még a Bécsbe küldött hízósértés is harmadfél annyi vámot fizet 1934-ben, mint a szomszédos fuvar, holott a Tardieu-tervet erre a szomszédos fuvarra állították fel a nemzetközi tervkovácsok.

így szakadt s szakadozik értelmetlen s boldogtalan darabokra előbb a Világ, aztán Piac. *így* fogtak össze a Távolság ellen a szomszédok.

Oroszország más utat választott. Oroszország sem ostromolja, Oroszország utánozza Amerikát. A világ művelés alatt álló 650 millió hektárjából egyötödrész, 130 millió hektár Szovjet-Oroszországé. Romániától a Bajkál-tóig 3600 mérföld hosszban terül el az a 200 mérföld széles fekete és gesztenyebarna mezőségi föld, melyről azt mondják, hogy 80 százaléka a világ legjobb búza- és répaföldje. Ily fekete és barna talaja ötannyi van Oroszországnak, mint Észak-Amerikának és biológiailag is ezek a talajok átlagosan többet érnek, mint az Egyesült Államok talajai. Vavilov szerint, ha a szibériai, kazakstani, távolkeleti és távolészaki parlagokat is művelés alá fogják, még 40 millió hektár szántóföldet kapnának.

Hanem éppen csak tervvel s géppel nem lehet ezt a földőceánt megfékezni. Pedig a szovjet *ezt* az utat választotta. Többéves termelő-terveket dolgozott ki s a határidők pontos megtartásáért a vezetők sárzsi szerint állásukkal, vagy fejükkal fizettek. Nem csoda, ha a még nedves földbe is vadul beleszántanak, hiszen a teljesítményt hektárban kell szállítaniok s a csak nyolc hónap múltán kiütköző balfogást már akkor másra lehet fogni. *A mezei munkában, állattartásban az okság homályos és szakadozó. Hogy a hibást kiválasszák, sokszor évekre kéne visszamenni s e régmúltnak is esetleg csak egy felelős órájára. Ezért a terkvóács arra sújt pörölyével, akit éppen ott ér s nem arra, aki a tervet tönkretette.*

Előbb Amerikából és Németországból hozattak traktort tízezerszám. 1931-ben már a gépek felét Oroszországban gyártják, 1932-től — jól-rosszul — maguk készítik minden traktorjukat. De igáslóállományukat még a tengerentúlnál is nagyobb arányban csökkentik. 1929-ben 23.6, 1930-ban 20.9, 1931-ben 19.5, 1932-ben 16.2, 1933-ban 14.1, 1934-ben 12.8, 1935-ben 12.0 millió igáslovuk van s ménesbeli lóállományuk is vagy egyharmadára hanyatlott. Annyira sem haboztak, mint Amerika, hogy a lovat lóerőre cseréljék.

1928-tól 1935-ig a traktorok száma 26.733-ról 276.427-re emelkedett, lóerejük megtizenhatszorosodott. Két év alatt, 1934- és 35-ben 190.000 új traktort állítottak be. 1931-től dolgoznak nagyobb arányban arató-cséplőgépekkel, de ebben az évben még csak 1700 van üzemben. 1932-ben a *combine-ok* száma már 6400, 1933-ban 14.100, 1934-ben 25.400, 1935-ben 32.300, 1936-ban 52.100.

Nem minden vonalon bírták az iramot ezzel a fanatikus gépesítéssel. Ugyanazon idő alatt, mikor a traktorok lóereje megtizenhatszorosodott, a tehének száma 30.7 millióról 20.1 millióra, a többi szarvasmarháé 39.8 millióról 29.2 millióra csökkent, a birkaállomány 146.7 millióról 61.1 millióra, a sertések száma 26.0 millióról 22.6 millióra esett. *A gépszántás és géparatás rohamos átültetésével párhuzamos különösen a tehenlétszám s ezzel a gyermekek tejjelátásának, de az ország egész hús- és zsírmérlegének is rohamos hanyatlása. A talajállag fenntartására vagy 40 százalékkal kevesebb istállótrágya áll rendelkezésre, mint amikor a gépesítést megkezdték. A fanatikusan emlegetett „agrotechnika“ 1929—34. éveiben 19 millióval csökkent a lóállomány, holott — mint a washingtoni kormány kiküldött szakértője megjegyzi — a forradalom, polgárháború és éhínség 1917—21-i éveiben sem tett ez a csökkenés 12 milliónál többet. A marha- és borjúhústermelés*

milliárd fontokban: 1929-ben 5.0, 1930-ban 37, 1933-ban 1.9, 1934-ben 1.3. A tejtermelés számai ugyanez években milliárd fontokban: 647, 58.6, 41.5 és 43.3.

Javult persze az őszi szántások aránya (1932—35 között 46 százalékkal), de az emelt szántóföldi hozamok nem bírják behozni az állati élelem kegyetlen feláldozását. Akármennyire hanyatlott is az állatállomány, Oroszországnak nincs érdemleges kiviteli feleslege sem árpából, sem zabból, sem kukoricából. 1908—9-től a háború kitöréséig évi átlagban 145 és 203 millió bushel közt mozgott a világpiacnak átadott orosz árpafelesleg. 1928—29-től 1935—36-ig ez az átlag 24 millió bushelre zsugorodott.

Oroszországnak nem volt oka annyira gépesíteni mezőgazdaságát, mint a Far Westnek. Volt elég parasztja szántáshoz, aratáshoz, viszont ahhoz, hogy szántó- és aratógépeit gazdaságosan mozgassa egyik majorból a másikba, nincsenek cement-utai, mint a Far Westnek. Műszaki személyzete sincs elég, hogy a gépeket karbantartsa s idővesztés nélkül kijavítsa. Sok helyen a traktorok jó egyharmada áll s a munkát igásló híjján a parasztok sem tudják elvégezni. A termelés munkaszámlája nagyobb, mint volt a cári uralom idején, anélkül, hogy az őstermelő munkabére emelkedett volna. Georges Hostelet azt írja 1934-ben, a *Revue Economique Internationale*-ben, hogy az orosz paraszt vásárlóereje ipari árakban kifejezve a békebeli index egyötödére esett. A sznobizmus, amelyet idáig csak társadalmi félszegségnek ismertünk, tragikus mélységekig ért és világtörténelmi fogalomná vált a szovjet-orosz Torz-Amerikában.

A bojkott kénfüstje eloszlik, mikor a világ megpillantja az orosz hősokeket az Arktisz felett, amint halálos légi utakon próbálják megostromolni — mit megtörni nem tudott a szibériai vasút sem —: a Távolságot. Vavilov östövek ezreit gyűjti, válogatja s keresztezi fűvészkertjében, hogy visszaszerezze hazájának a világ piacait, de előbb még az éhségzónáknak a kenyeret...

Valamikor talán új utakat nyit meg az ostromlott Arktisz s a csöndes fűvészkert. *Mostanig* Oroszország nem tudta legyőzni legnagyobb ellenfelét, a Távolságot. Európa távoli néptorlaszait nem segíti, Európa gazdáit nem szorongatja feleslegekkel az orosz Amerika.

Hanem azért mintha elsiették volna az indusztriálizált angolok is hányaveti, hírhedt mondásukat a mezőgazdaságról, hogy az „nem fehér embernek való foglalkozás“. Már szánják-bánják és tízfelől is szívják vissza, mióta

háborús ellátásuk kockázatossá vált és orvosaik aggodalmasan csóválják fejüket a hanyatló testi erő miatt.

A britek Pálfordulását az váltotta ki, hogy — mire Amerika végre Roosevelttel eszére tért — a kontinens már átformálta élelmiszerföldrajzát. Az egyiket *feleslegeivel* szorította falhoz a telhetetlen tengerentúl. A másikat *vámjaival* úgy, hogy akinek csengő aranya nem volt, tőle akár éhen is halhatott. *Védekezett hát az európai bőség. Védekezett az európai éhség.* Ki, ahogy tudott. Egymás ellen. Egymással összefogva.

Amulj, világ, mi történt: — már az angolok is védik gazdáikat. 1846 óta, amikor a gabonatorvényt visszavonták, 1931-ig, a „nemzeti kormány“ hivatalbalépéséig, Nagy-Britannia nem avatkozott a mezőgazdaság dolgába. Sorsára bízta. Amikor azonban 1929—30-tól más deficitesebb országok beviteli tilalmakat állítanak fel és minden világpiaci felesleg Angliára zúdul, a brit kormány is kénytelen felhagyni kényelmes álláspontjával (1931: Abnormal Importation Act). Minthogy azonban Anglia a Brit Birodalom anyaországa is, meg kellett állapodni a leányországokkal, hogy az Angliába érkező bevétel vámszedő és kvótális korlátozása őket ne sújtsa, vagy legalább is kevésbé érje, mint az idegen agrárországokat. Ebben az időben a domíniumok nagy bajban voltak s Kanadát nyersanyag-gazdagsága sem kímélte meg attól, hogy a megroppant búza-poolért 1930—31-től átvett állami szavatosság ne okozzon neki komoly pénzügyi és hitelgondokat. Anglia, ha a Brit Birodalom szétesésének elejét akarta venni, szárnyai alá kellett hogy vegye a forradalmi hangulatú farmereket. Így született meg 1932-ben az *ottawai egyezmény*, mely a legtöbb esetre szabad belépést, vagy legalább is kedvezményesebb elbánást biztosított a Birodalom élelmiszereinek.

Anglia — háborús tapasztalatain is okulva — *otthoni mezőgazdaságát* is igyekezett megmenteni, hogy az odatóduló birodalmi és nembirodalmi feleslegek nyomása alatt végkép fel ne morzsolódjék. Az 1933-i British Agricultural Marketing Act Nagy-Britannia új agrárpolitikájának gerince. Széleskörű rendelkező-jogot ruház a kormányra és az „újjászervező-bizottságra“. Kötelező feltételekhez köthetik az értékesítést. Ellenőrizhetik a készleteket és szabályozhatják bizonyos termények áralakulását. Ily szabályozás alá esett ezideig a komló, a friss tej, a sertés, a *bacon*, a burgonya. Az angol kormány, a kontinens répatermelőinek keserves meglepetésére, 1925-től 10 évre lekötött, majd meg-meghosszabbított államsegélyt biztosított a cukorgyáraknak a répaár minimumának biztosítása fejében. Az 1932-i búzatörvény erre a mintára legfeljebb 50 millió bushel angol búzát

részesít mázsánként 10 shilling államsegélyben. A tejpiac 1934-i szabályozása nyáron 5, télen 6 pence szabott árat biztosít az angol ipari tej gallonjának. Az 1934-i állattenyésztési törvény 15 millió fontot szán arra a célra, hogy az angliai eredetű vágómarha mázsáját legfeljebb 5 shillinggel, a hízó mázsáját legfeljebb 9 shilling 4 pence-el támogathassa.

Németalföld és a skandináv államok ugyanez időszakban szigorú rendszabályokkal korlátozzák kiviteli feleslegeiket. Javarészt azzal a céllal, hogy az ottawai egyezmény révén megszűkül, de még mindig mértékadó angol piaccal kvótát állapíthassanak meg és azt állattenyésztő farmereik közt igazságosan és a kivitel érdekeinek megfelelőleg oszthassák szét.

Nálunk 1929-től kezdődik a határozottabb küzdelem a Távolság mind fojtogatóbb nyomása ellen, közvetlen és közvetett kiviteli prémiumok, árucser-e-gyezmények és valutáris intézkedések formájában. 1930 júliusától 1934 júniusáig volt érvényben a gabonát végigkísérő felár-bárca, az úgynevezett boletta. Feleslegesen bonyolult szerkezetét még az az amerikai kormányjelentés is kiemeli, amely 1936-ban próbálja megérteni és leírni ezt a magyar gabonajegyet. Hatástalan maradt, mert a jeggyel kísért gabonafelesleg javarészt szűkhatárú, ismert piacokra került, melyek a boletta árát betudták a magyar búza árába. Viszont a gabonát a világ még megmaradt szabad sarkaira nem küldhettük fel a veszteséges földrajzi távolság miatt, meg azért, mert ott „dunai búzá”-nak kezelték és minőségét nem voltak hajlandók megfizetni. Gyökeres változást csak a *római egyezmény* hozott, mely a vámmal védhető nagyobb terület védettségéből juttatott egyezményes hányadot a magyar termelőnek.

A Világpiac országról-országra továbbadott nyomása okozta, hogy Olaszország- sem tudott ipari, gyümölcs- és főzelékfeleslegén túladni, holott az ipari ásványokon kívül búza, cukor, hús, gyapjú és gyapot bevitelére is óhatatlanul rászorult. Mikor észrevette, hogy másképp nem bír magán segíteni, találékonyan és lendülettel fogott hozzá, hogy megéljen a maga emberségéből, a maga szűk földjéről. Hogy ezt a földet valamennyire megtoldja, vállalta a római egyezményt s kezdte meg az abesszíniái hadviselést.

Nem érte be azzal, hogy vámemeléssel nehezítse, vagy — mint 1935 márciusában elrendelte — árucserére korlátozza minden bevitelét, hanem jogot adott az államnak, hogy a gyarlón művelt földet kisajátíthassa. 1928. december 24-én pedig törvényt hoz 3.6 millió hektár olasz föld, a mezőgazdasági művelés alatt álló, vagy erdővel borított Olaszország 13 százalékanak olymértű meliorációjáról, amelynek arányaihoz csak Magyarország

ármentesítése és az angolszász faj gigantikus amerikai, indiai és afrikai öntözőművei foghatók. 1928-tól 14 éven át óriási nemzetvagyon szán e célra a törvény, amely már ez ideig is a világ csodálatát szerezte meg a pontusi mocsár lecsapolásával. Kisebb a jelentősége, bárha nem kevesebbet írnak róla, az úgynevezett búzacsatának, amelynek eredményességéhez szó férhet.

Mussolini kezdeményezéseinek átmeneti része, a kisebb fajsúlyú, el fog tűnni, amint az okok eltűnnek, amelyek kikényszerítették. Más részük gazdasági, emberi és nemzeti értékénél fogva túl fogja élni a világgazdaság szabadabb fordulatát is.

Az önellátást Olaszország látta el eszmével, tettel. A többiek csak követték.

A nemzetgazdaság autarkias visszafordulása elv szerint megfér a világgazdasági haladással. A kettő szintézise s ezzel tudatosságának és határfokának emelkedése valószínű. A autarkiaból, mire megérik, meg kell hogy semmisüljön, ami csak arra volt jó, hogy szükségmegoldásként helyettesítse az eltömődött, vagy lefékezett világgazdaságot.

Viszont az autarkia élménye az abban résztvevőkre oly nevelő-hatással van, melyből a világgazdaság is tartósan meríteni fog. Akinek mindent elejétől-végig a maga emberségéből kellett elérnie, bátrabbá, sokoldalúbbá válik, de meg is okosodik, mert aki mindent maga végez, figyelmesebben válogatja meg a feladatokat. Nem valószínű, hogy akit így az autarkia magabizóbbá, de takarékosabbá is tett, utóbb — a világgazdaságba újból bekapcsolódva — drágábban vásárolná New-Orleansból a pamutot, vagy könnyebben lépne menne a tőzsdekábel besszlármájának, mint a világpiac rosszul nevelt bürokratái.

Az autarkiót egy ponton múlhatatlannak fogjuk érezni, más ponton azt meghaladja az idő, egyik vonatkozásban kevesebbet, a másikban mélyebbet kínál majd nekünk, mint a világforgalom. Módunkban áll majd, hogy ebből és abból a javát kiválogassuk.

Magunkra eszmélünk, de másokkal is kezdet fogunk. Értéket értékért adunk. Nem viszünk ki vajat, hogy a népünk margarint ehessen. Nem áruljuk a cukrot magunknak tízszerannyiért, mint amennyit másoktól érte elfogadunk.

Az autarkia végül is le fogja fűjni reménytelen, vagy felesleges „gabonacsatáit“, de a pontusi mocsarakból már többé nem lesz mocsár és a szántóföldet tovább gazdagítja Haber—Bosch nitrogénje.

... 1926-ban Bernard Faÿ neves francia publicista felháborodva írja a *Correspondant* című folyóiratban, hogy amerikai tanulmányútja során szél-tében-hosszában korholják a szövetséges Franciaországot, amely nem akar adósságot fizetni, pedig tudna. A legtöbbször a *konyhát* emlegetik érvel:

— Milyen pompásan élnek otthon ezek a nemfizető franciák! Az átlag-amerikai megközelítőleg sem eszik olyan jó falatokat, mint az átlag-francia ...

„A francia ragoûték, írja Faÿ, a francia mártások, a francia borok aránytalan szerepet játszanak ezekben a szemrehányásokban s francia létére már szinte ööche-nak véli magát az ember, annyira szemére vetnek minden kulináris örömet.“

Európai utasok azzal a panasszal érkeznek meg az Egyesült Államokból, hogy bárha New York legjobb éttermeiben étkeztek is, szinte éhesen érkeztek haza. Valami mintha hiányoznék az amerikaiak még oly finom kosztjából is. Farkasétvággyal vetik magukat a francia étkező-kocsira. Az óhazába érkező magyarok, kik hosszabb ideje éltek Amerikában, nem győzik dicsérni az itteni gyümölcs zamatát s az „édes“ magyar főzeléket:

— Odaát, mondják, nincs íze semminek.

Ugyanebben az időben az angolszász dúslakodás európai központjából, Londonból is hangosodnak a panaszok. Dr. Chalmers Watson Edinburghból, a Királyi Közegészségügyi Intézetben, az angol kosztot egészségtelennek mondja. A friss élelmiszer hiánya, vagy ritkasága beteggé teszi az angolokat: „Túlságos sok fehér kenyeret, pasztórizált tejet, margarint, dobozkonzervet, fagyasztott, vagy hűtött húst és baromfit, hűtőházi tojást, rosszul megfőzött főzelékkonzervet és nagyon sok cukrot fogyasztunk. Ezzel szemben nagyon kevés olyan élelmiszerhez jutunk, amely a friss tápszerek legértékesebb anyagait megfelelő arányban tartalmazná: a kenyereinket sohasem sütik gorombán kiőrölt barnalisztból, ritkán jutunk olyan friss teljes tejhez, amely nincs pasztórizálva, alig eszünk friss gyümölcsöt, üde tojást, a főzelékeinket nem úgy főzzük, hogy becses sóik és vitaminjaik bennök maradjanak. Alig ismerjük már a friss élelmiszerekből készült egyszerű házikosztot.“ A londoni *boarding-house-ok* jellegzetes káposztaszaga tudunkra adja, hogy a káposzta már tizenhatórás és A-, B-, C-vitaminjait már javarészt elvesztette. Ha kétnapos, már nincs is benne vitamin. A *Times* levelezői, kik rendszerint jól képviselik az angol közhangulatot, a Haborúban megismert ízes és jól emészthető francia házikosztot emlegetik, könnyű borait, otthoni sajtját s különösen a friss főzelék finom

tömegeit, amelyeket a vidéki asztalokra szinte a kertből hoznak fel a mosolygó háziasszonyok. Már margarinnal főz az egész világ. A franciák csak azért se. A németek, angolok 13—16 fontot fgyasztanak belőle, két-annyit, mint a Háború előtt, a hollandusok 18 fontot, a dánok 45 fontnál tartanak s már a belgák is felvitték vagy 12 fontig: a franciákra ma is még csak másfél font margarin esik.

A Népszövetség tápszer-szakértői igazolják a panaszkodó angolokat. Az angolok nyilván bőségesen fogyasztanak kalorikus értékeket, de nem jutnak elég védőtápszerhez, olyanhoz, amely az egészséget védi az élelemben foglalt sók és vitaminok segítségével.

Ha az angol nép a Népszövetség tanácsai szerint táplálkoznék, először is a Szigetország tehénlétszámát kellene megkétszereznie, hogy elegendő friss tejhez jusson. A friss burgonya is nagy ranghoz jutna a Népszövetség által ajánlott étrendben, minthogy több vasat és B-vitamint tartalmaz, mint az örlemények és általa mészhez és foszforhoz is hozzájutna a szervezet.

Lord Cranworth a Népszövetség tanácsait megtoldja azzal az örömhírrrel, hogy azok követése nemcsak a népélelmezésen javítana, de az angol farmer ma kockázatos sorsát is szilárdan megalapozná. Hiszen éppen a *friss* élelmiszerek piacán van természettől fogva megvíthatatlan kiváltsága. Az ír vaj csak jobb a dánnál is, a dán vaj meg jobban ízlik, mint az újjélandi. Csak kedvesebb az asztalon a reggel szedett kenti szamáca, mint Honduras banánja, vagy az ausztráliai alma.

De mert nem kell egyformán minden élelmünkben minden só és minden vitamin, a vegyes kosztban bőven talál helyet a tengerentúli élelmiszer is. Jut is, marad is. Thüenen régi köreit nyomtalanul elmosta a technika. Helyettök óriás, új választóvonalat rajzolt *a friss és a tartósított élelmiszerek zónái közé*. Ezekkel *táplálkozik*, amazokkal *védekezik* a szervezet. A tartósított élelem a tömeges, az átlagos, a mutató. De már Londonban is középnagy burgonyát, tojást, pulykát, csirkét sürgetnek; azt mondják, jobban ízlik. Kecskemétnek, Nagykőrösnek, Orosházának s végig a Dunántúlnak jövője kitérül. Nekik is örömük telhetik e változásban.

Az Üdv hadserege által a minap rendezett falusi kiránduláson több olyan munkásasszony vett részt a londoni nyomornegyedből, aki soha előbb nem látott rétet és szántóföldet. Estére kelve alig akartak megint vonatra szállni, annyira boldogok voltak odakünn. Anglia túlságosan idegenné vált a földtől, de a földdel sok napsugár, sok levegő is elveszett, az élelemből meg táperő, zamat.

Az európai kontinens válláról az óceán sohsem vette le ennyire az élelmezés gondját. Nem is szakadt el földművelésétől, úgy, mint az angol:

— Mikor mi németek, mondja Seedorf göttingeni tanár, Angliába jövünk és közeledünk a városokhoz, mindjárt észrevesszük, hogy valami hiányzik, amit megszoktunk: — hiányzik a kiskertek öve a városok körül (mi németek „Schrebergärten“-nek nevezzük azokat). Csak helyel-közzel látni valami erre emlékeztető kezdetet az angol városok körül is.

Most végre, két év óta, mintha az angol városok körül is megmozdult volna a szánom-bánom lelkiismeret. Egyelőre még aránytalan államsegéllyel, de mégis már 120.000 kisparcellán megindult a munkáscsaládok friss élelmének otthoni termelése a kormos városok tövében.

Egy évezred óta alig fejlődtek a kerti szerszámok. A pizsmogó, változatos kis munkáknak nem támadt Fowlerje, Mac Cormickja. Ha akadt is lángeszű kertész odaát, mint Luther Burbank, a kerti munka nem állt derékhoz Amerikában. Akármennyire riadoznak a sárga veszélytől, ezt a kicsibe vett földkaparást, palántaágyalást, kéregvakarást, hernyóirtást csak átengedték az amerikaiak a nagytürelmű Ázsiának. Csak 150.000 japán él az Egyesült Államokban, de ezek közül 100.000 Kaliforniában, ahol a 3.5 millió öntözhető acre-ből ők birtokolnak vagy bérelnek 460.000-et. Japánok termelik a kaliforniai eper 91, a spárga 82, a konyhakerti vetemények 79, a hagyma 76, a paradicsom 66, a cantaloupdinnye 63 százalékát. F. M. Clement kanadai tanár szerint Kanada kertész-államában, Brit-Kolumbiában 1936-ban 2262 bejegyzett kereskedelmi kertész közül 1475 fehér ember, 470 kínai, 273 japán, 44 hindu. 5295 főzelékkal bevetett acre-ből 3061 acre-en kertészkedik fehér ember, 2033 acre-en kínai, 90 acre-en japán, 111 acre-en hindu ... Az amerikaiak fáznak a színesek beszívárgásától, de a kerti munkától még jobban fáznak.

Most Franklin Rooseveltt a tékozló fiú alázatával kopogtat a kiskert kapuján. 25 millió dollárnyi közpénzből kísérleti falvakat létesít, hogy *Looking Forward-je* és Henry Ford elgondolása szerint a kiskertet a gyár közelébe hozza s kertész munkával váltogassa a nagyiparit...

Mikor az első kapavágást tették, hogy megépítsék a *Looking Forward* kísérleti falvait, a világ legnagyobb gazdasági mérkőzése ért utolsó álló másához. A Távolság kapitulált. Megvallotta, hogy nem tud ellenni ott-hon nélkül.